

еуразия
технологиялық
университеті

**ЕУАЗИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
Ғылыми журнал**

**ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА
Научный журнал**

**THE JOURNAL
OF EURASIAN TECHNOLOGICAL
UNIVERSITY
Scientific journal**

3(17)/2014

Алматы, 2014

УДК 378
ББК 74.58
A23

РЕДАКТОРЛЫҚ АЛҚА:

А.Б. Оспанов – бас редактор, ЕТУ ректоры, д.т.н., профессор;
Е.С. Зулкарнаев – т.ғ.д., бас редактордың орынбасары, ЕТУ ғылым және халықаралық ынтымақтастық бойынша проректоры;
Г.У. Кенжебекова – т.ғ.к., жауапты хатшы, ғылым және халықаралық байланыс бөлімінің басшысы;
Габор Лехош – доктор PhD, Капошвар университетінің халықаралық қатынастар департаментінің директоры, Венгрия;
С.Н. Серегин – э.ғ.д., профессор, К.Г. Разумовский атындағы технология және басқару Мәскеу мемлекеттік университетінің ғылыми жұмыстар бойынша проректоры, Ресей;
Павел Хазл – т.ғ.д., профессор, Прага химиялық технологиялар институтының халықаралық байланыстар бойынша проректоры, Чехия Республикасы;
А.В. Акулич – т.ғ.д., профессор, Могилев мемлекеттік азық-түлік университетінің ғылыми ісі бойынша проректоры, Беларусь Республикасы;
С.А. Кешуов – т.ғ.д., профессор, ҚазАШМЭҒЗИ директоры;
Ж. Садыков – т.ғ.д., профессор, ҚазҰАУ «Агроинженерлік проблемалар және жаңа технологиялар» ҒЗИ директоры;
В.Ф.Петрова – ф.ғ.д., ЕТУ «Қазақстан тарихы және әлеуметтік-гуманитарлы пәндер» кафедрасының профессоры;
Р.Р. Масырова – п.ғ.д., ЕТУ «Кәсіптік оқыту және Дизайн» кафедрасының профессоры;
У.К. Керимова – э.ғ.д., ҚазҰАУ «Агроөнеркәсіп өндірісінің экономикасы мен менеджменті» кафедрасының профессоры;

Жылына 4 рет шығарылады

Журнал байланыс және ақпарат Министрлігінің ақпарат және мұрағат Комитетінде тіркелген.

Тіркелу туралы куәлік:

№14450-Ж 10.07.2014 ж.

Редакцияның мекен-жайы:

050012, Алматы қаласы, Төле би көшесі, 109

Тел.: 8(727)2925900

Факс: 8(727) 2922443

Е-mail: nauka@etu.edu.kz

Сайт адресі: <http://www.etu.edu.kz>

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

А.Б. Оспанов – главный редактор, ректор ЕТУ, д.т.н., профессор

Е.С. Зулкарнаев – к.т.н., заместитель главного редактора, проректор по науке и международным связям ЕТУ;

Г.У. Кенжебекова – к.т.н., ответственный секретарь, начальник отдела науки и международного сотрудничества ЕТУ;

Габор Лехош – доктор PhD, директор департамента международных отношений Капошварского университета, Венгрия;

С.Н. Серегин – д.э.н., профессор, проректор по науке Московского государственного университета технологий и управления им. К.Г. Разумовского, Россия;

Павел Хазл – д.т.н., профессор, проректор по международным связям института химических технологии Праги, Республика Чехия;

А.В. Акулич – д.т.н., профессор, проректор по научной работе Могилевского государственного университета продовольствия, Республика Беларусь;

С.А. Кешуов – д.т.н., профессор, директор КазНИИМЭСХ;

Ж.С. Садыков – д.т.н., профессор, директор НИИ «Агроинженерных проблем и новых технологий» КазНАУ;

В.Ф.Петрова – д.ф.н., профессор кафедры «История Казахстана и социально-гуманитарные дисциплины» ЕТУ;

Э.Б. Мухамеджанов – д.ю.н., профессор кафедры «Права» ЕТУ;

Р.Р. Масырова – д.п.н, профессор кафедры «Профессиональное обучение и дизайн» ЕТУ;

У.К. Керимова – д.э.н., профессор кафедры «Экономика и менеджмент агропромышленного производства».

Выходит 4 раза в год

Журнал зарегистрирован в Комитете информации и архивов Министерства связи и информации Республики Казахстан.

Свидетельство о регистрации:

№14450-Ж 10.07.2014 г.

Адрес редакции:

050012, г.Алматы, ул.Толе би, 109

Тел.: 8(727)2925900

Факс: 8(727) 2922443

Е-mail: nauka@etu.edu.kz

Адрес сайта: <http://www.etu.edu.kz>

EDITORIAL BOARD:

A.B.Ospanov – Editor-in-chief, Rector of ETU, Doctor of Engineering, Professor;

E.S. Zulkarnayev – candidate of technical science, Deputy editor-in-chief of ETU, Vice-rector on Science and International Relations;

G.U. Kenzhebekova - candidate of technical science, Executive secretary, heard of department on Science and International Relations;

Gabor Lehocz – PhD, Director of the department of International Relations of Kaposvar University, Hungary;

S.N. Seryogin - Doctor of Economic science, Professor, Vice-rector on science of Moscow State University of Technology and Management named after K.G. Razumovsky, Russia;

Pavel Hasal - Doctor of Engineering, Professor, Vice-rector on International Relations of Institute of Chemical Engineering of Prague, the Czech Republic;

A.V. Akulich - Doctor of Engineering, Professor, Vice-rector on scientific work of the Mogilyov State University of Food, Republic of Belarus;

S.A. Keshuov – Doctor of Engineering, Professor, Director of Kazakh Research of Mechanization and Electrification of Agriculture;

Zh. Sadykov - Doctor of Engineering, Professor, Director of Scientific Research Institute "Agro-engineering problems and new technologies" KazNAU;

V.F. Petrova – Doctor of Philosophic science, Professor of “History of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines” department of ETU;

R. R. Masyrova – Doctor of pedagogical science, Professor of “Vocational Training and Design” department of ETU;

U.K. Kerimova – Doctor of Economic science, Professor of “Economics and management of agricultural production” department of KazNAU.

Publication frequency: 4 issues per year

The Journal's ID is registered by the Information and Archives Committee of the Ministry of Communication and Information of the Republic of Kazakhstan

Registration certificate:

№14450-Ж from July 10, 2014

Editorial address:

050012, Almaty city, 109, Tole bi str.

Tel.: 8(727)2925900

Fax: 8(727) 2922443

E-mail: nauka@etu.edu.kz

Web-site: <http://www.etu.edu.kz>

UDC 664

N. Toshkov, M.Dushkova, A.Simitchiev, A. Koleva, K.Balkanski, N. Menkov

University of Food Technologies, Plovdiv, Bulgaria

e-mail: nesho.t@abv.bg

SECTIONAL EXPANSION INDEX AND DENSITY OF EXTRUDATES FROM QUINOA AND GOJI BERRY

Resume

In the present investigation the possibilities to use the extrusion process for quinoa and goji berry and the effects of moisture and goji berry's content on the sectional expansion index and density were studied. Increasing moisture content results in extrudates with lower sectional expansion index and higher density. Increasing goji berry's content leads to a decrease in sectional expansion index and increase in density.

Keywords: extrusion, expansion, density, quinoa, goji berry.

Introduction

Phenolic plant compounds have been found to exert diverse biological and nutritional effects [1, 2].

In nineties quinoa has been classified by NASA as an emerging crop with excellent nutritional properties for long term human space missions due to its high content in protein and unique amino acid composition in particular in what respects to lysine and sulfur amino-acids [3]. Quinoa also contains starch, minerals and oils and low amounts of several vitamins and antioxidants [4]. Quinoa leaves contain an ample amount of ash (3.3%), fiber (1.9%), nitrates (0.4%), vitamin E (2.9 mg a-TE/100 g) and Na (289 mg/100 g), vitamin C (1.2–2.3 g/kg) and 27–30 g/kg of proteins [5]. The investigations of Gawlik-Dziki et al. [6] indicate that phenolic ChL compounds of quinoa may exert a chemopreventive and anticarcinogenic effect on oxidative stress and ROS-dependent intracellular signaling via synergic effects. The relatively high potential bioaccessibility and bioavailability of the compounds probably responsible for these effects demonstrates the suitability of ChL for dietary supplementation.

Lycium barbarum L. (*L. barbarum*) is a Solanaceous defoliated shrubby that grows in China, Tibet and other parts of Asia and its fruits are 1–2 cm-long, bright orange-red ellipsoid berries [7]. A ripe fruit has been used in Asian countries as a traditional herbal medicine and functional food [8]. Recent studies indicate that extracts from *L. barbarum* fruit and one of its active compounds, polysaccharides (LBP) possess a range of biological activities, including effects on aging, neuroprotection, anti-fatigue/endurance, increased metabolism, glucose control in diabetics, glaucoma, anti-oxidant properties, immunomodulation, anti-tumor activity and cytoprotection [9]. These were provided daily and changes in subjective ratings of feelings of general well-being, fatigue, stress, neurological/psychological traits, gastrointestinal and musculoskeletal complaints, cardiovascular effects (blood pressure and pulse rate), visual acuity [10], plasma levels of anti-oxidant factors [11], immune factors and any side effects [12] were determined at the end of the treatment period.

Extrusion cooking is used worldwide for the production of expanded snack foods, ready-to-eat breakfast cereals, confectionery and pet food products [13]. Despite increased use of extrusion processes in the food and feed industries, extrusion is still art that has yet to be fully understood with regard to processing variables, ingredient interactions and the effect of material modification on textural properties of the end-products [14].

The aim of this investigation was to study the sectional expansion index and density of extrudates obtained from quinoa and goji berry.

Materials and methods

The study was conducted with quinoa meal with an average particle size of 245.3 μm and dried fruit from Goji berry. The fruit was produced in the city Saedinenie, Bulgaria. For its drying, a convective oven at 100°C was used. After drying, the fruit was milled using a laboratory mixer and mixed with the corn meal as a percentage ratio of 1, 3 and 5%.

Extrusion processing

Extrusion is carried out on a single-screw laboratory extruder Brabender20 DN, Germany [15], with: diameter of the nozzle 3 mm; compression ratio 3:1; speed of the feeding screw 30 min^{-1} and the extruder screw 200 min^{-1} ; temperature zones in the extruder were 150, 160 and 170°C.

Statistical analysis

The full factorial experimental design was used ($N=2^2$) with three complementary points in the centre of the planning to show the interactions of goji berry's content and the moisture content of the mixture, in 7 runs (Table 1). All investigated points were obtained with three repetitions.

Table 1 -Experimental design in natural and coded levels

Number	Natural levels		Coded levels	
	Content of goji berry, %	Moisture content, %	X ₁	X ₂
1	1	13	-1	-1
2	5	13	+1	-1
3	1	19	-1	+1
4	5	19	+1	+1
5	3	16	0	0
6	3	16	0	0
7	3	16	0	0

First-order polynomial models for the dependent variables (sectional expansion index and density) were obtained using StatGraph v2.0 statistical software:

$$y = B_0 + \sum_{i=1}^n b_i X_i + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n b_{ij} X_i X_j \quad (1)$$

Measurement of extrusion parameters

The sectional expansion index (SEI) was calculated as the ratio of diameter of extrudate and the diameter of die nozzle.

The density was calculated as the ratio of the mass and the volume of the cylindrical sample.

Results and discussion

Table 2 shows the mean values and standard deviation of the extrusion parameters. The obtained results show that the sectional expansion index varies between 1.93 and 2.15, the density – between 0.146 and 0.268 g/cm^3 . These results for SEI and density are similar with the investigations of Dogan et Karwe [16] under extrusion of quinoa seed using a twin-screw extruder.

Table 2 - Experimental results for SEI and density

№	SEI	ρ , g/cm^3
1	2	3
1	2.15±0.045	0.146±0.0041
2	1.93±0.06	0.171±0.0043
3	1.93±0.034	0.196±0.0044
4	1.93±0.006	0.268±0.012
5	2.02±0.02	0.21±0.056

Table 2 continuation

1	2	3
6	2.08±0.075	0.156±0.0055
7	1.94±0.045	0.203±0.076

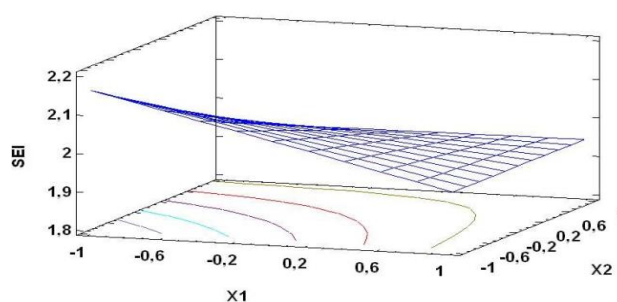
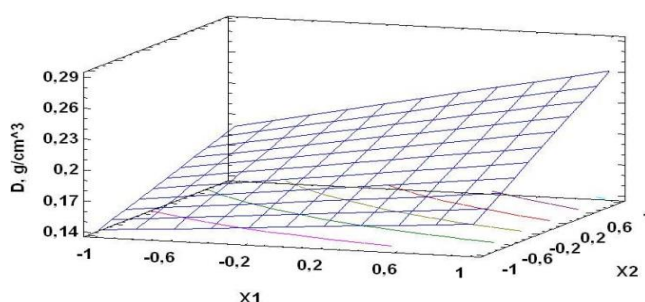
The follows adequate models at level of significance $p=0.05$ with significant coefficients, were obtained:

$$SEI = 1.999 - 0.052X_1 - 0.055X_2 + 0.055X_1X_2 \quad (2)$$

$$\rho = 0.189 + 0.024X_1 + 0.036X_2 \quad (3)$$

The analysis of the regression models shows that all effects are significant for the SEI and both investigated parameters influence equally and negatively on the SEI. Feed moisture has been found to be the main factor affecting both the investigated parameters which is in conformation with the results of Ilo et al. [17] and Ding et al. [18]. The decrease in the moisture leads to an decrease in the level of starch gelatinization which reduces the expansion [18]. Under the extrusion of meal with higher moisture, it can not evapore sufficient water which along with the reduced expansion leads to products with higher density [19]. Higher fat content leads to an decrease in the expansion which is due to the decrease in the viscosity of the dough in the extruder which would favour the bubble growth during extrusion.

The effects of two investigated parameters on the sectional expansion index of extrudates are shown in Figure 1. The figure shows that at low level of goji berry's content with the increase in moisture content SEI decreases with approximately 10 %. At high level of goji berry's content, where the fat content is higher, SEI remains constant. The high dependence of expansion on feed moisture would reflect on viscouelastic characteristics of the starch-based material. Increased feed moisture content during extrusion would change the amylopectin molecular structure of the material reducing the melt elasticity thus decreasing the expansion of the extrudate [20]. Chinnaswamy and Hanna [21] reported that low moisture content in feed may retsrict flow of the material and increase shearing rate and residence time, which might increase the degree of gelatinization and expansion.

Figure 1- Response surface for SEI**Figure 2-Response surface for density**

The effects of two investigated parameters on density are shown in Fig. 2. The figure shows that the highest level of density was obtained at high level of moisture and goji berry's content. The extrudates having lower expansion showed higher density and vice versa [22]. The lowest density was obtained at low level of these two investigated parameters. Feed moisture has been found to be the main factor affecting extrudate density, with approximately 1.5 times more pronounced in comparison with the goji berry's content. Increased feed moisture content would change the amylopectin and amylose structure of the material and swelling is generally considered a property of them. The complex of amylose and native lipids present in cereal starches may inhibit swelling which makes the structure more rigid and leads to an increase in the density [23].

Conclusion

All effects are significant for the SEI and both investigated parameters influence equally and negatively on the SEI. At low level of goji berry's content with the increase in moisture content SEI decreases with approximately 10 %. At high level goji berry's content, where the fat content is higher, SEI remains constant. The highest level of density was obtained at high level of moisture and goji berry's content. The lowest density was obtained at low level of these two investigated parameters. Feed moisture has been found to be the main factor affecting extrudate density, with approximately 1.5 times more pronounced in comparison with the goji berry's content.

REFERENCES

1. Fang Y.-Z., S. Yang G. Wu Free radicals, antioxidants, and nutrition// Nutrition. – 2002. - 8(10). – Pp. 872–879.
2. Liu R.H. Potential synergy of phytochemicals in cancer prevention: mechanism of action//J. Nutr. – 2004. – 134. – Pp. 3479–3485.
3. Schlick G., Bubenheim D.L. Quinoa: An emerging “New” crop with potential for CELSS. NASA, Paper 3422.potential for CELSS. NASA. - 1993. – P.3422.
4. Letelier M.E., Rodriguez-Rojas C., Sanchez-Jofre S., Aracena-Parks P. Surfactant and antioxidant properties of an extract from *Chenopodium quinoa* Willd. seed coats//J. Cereal Sci. . – 2011. – 53. – Pp. 239–243.
5. Bhargava A., Shukla S., Ohri D. , *Chenopodium quinoa*—an Indian perspective// Ind. Crop. Prod. – 2006. – 23. Pp. 73–87.
6. Gawlik-Dziki U., Swieca M., Sulkowski M., Dziki D., Baraniak B., Czyz J. Antioxidant and anticancer activities of *Chenopodium quinoa* leaves extracts – In vitro study//Food and Chemical Toxicology. – 2013. – 57. Pp.- 154-160.
7. Amagase H., Farnsworth N. A review of botanical characteristics, phytochemistry, clinical relevance in efficacy and safety of *Lycium barbarum* fruit (Goji)//Food Research International. – 2011. – 44. – Pp. 1702-1717.
8. Bryan J.K., Costa D., Giese N., Nummy K., Rapp C., Seamon E., et al. Goji (*Lycium* spp) in natural standard monograph. Natural Standard Inc. – 2008. - www.naturalstandard.com
9. Potterat O. Goji (*Lycium barbarum* and *L. chinense*): Phytochemistry, pharmacology and safety in the perspective of traditional uses and recent popularity // *Planta Medica*. – 2010. - 76(1). – Pp. 7–19.
10. Amagase H., C.H.P Hsu Meta-analysis of the general effects of a standardized *Lycium barbarum* fruit juice shown in randomized, double-blind, placebo-controlled human clinical studies//FASEB Journal. – 2009. – 23. – Pp. 716.1.
11. Amagase H., Sun B., Borek C. *Lycium barbarum* (goji) juice shows significant in vivo antioxidant effects in human serum in a randomized, double-blind, placebocontrolled clinical study//Nutrition Research. - 2009. – 29. – Pp. 19–25.
12. Amagase H., Sun B., Nance D. M. Immunomodulatory effects of a standardized *Lycium barbarum* fruit juice in Chinese older healthy human subjects//Journal of Medicinal Foods. – 2009a. - 12(5). – Pp.1159–1165.

13. Burey P., Bhandari B.R., Rutgers R.P.G., Halley P.J., Torley P.J. Confectionery gels: a review on formulation, rheological and structural aspects// Int. J. Food Prop. – 2009. - 12 (1). – Pp. 176–210.
14. Pitts K., Favaroa J., Austinb P., Day L. Co-effect of salt and sugar on extrusion processing, rheology, structure and fracture mechanical properties of wheat–corn blend// Journal of Food Engineering. – 2014. – 217. – Pp. 58-66.
15. Toshkov N. Investigation of the extrusion of the fish feed//Thesis. – 2011. - UFT, Plovdiv.
16. Dogan H., Karwe M.V. Physicochemical properties of quinoa extrudates//Food science and technology international. - 2003. - 9(2). – Pp. 101-114.
17. Ilo S., Liu Y., Berghofer E. Extrusion cooking of rice flour and amaranth blends// Lebensm. Wiss. Und Technol. – 1999. – 32. – Pp. 79-88.
18. Ding Q., P. Ainsworth, A. Plunkett, G. Tucker, H. Marson The effect of extrusion conditions on the physicochemical and sensory characteristics of rice-based expanded snacks. Journal of Food Engineering. – 2005. Pp.– 283-289.
19. Sazzhetti G., Pittia P., Pinnavaia G. The effect of extrusion temperature and drying-tempering on both the kinetics of hydration and the textural changes in extruded ready-to-eat breakfast cereals soaking in semi-skimmed milk//International Journal of Food Science and Technology. – 2005. – 40. Pp.- 655-66
20. Ding Q., Ainsworth P., Plunkett A., Tucker G., Marson H. The effect of extrusion conditions on the functional and physical properties of wheat-based expanded snacks//Journal of Food Engineering. – 2006. – 73. – Pp. 142-148.
21. Chinnaswamy R., Hanna M.A. Relationship between viscosity and expansion properties of various extrusion-cooked grain components// Food Hydrocolloids. – 1990. – 3. – Pp. 423–434.
22. Singh B., Sekhon K.S., Singh N. Effects of moisture, temperature and level of pea grits on extrusion behavior and product characteristics of rice//Food chemistry. – 2007. – 100. Pp.- 198-202.
23. Bhatnagar S., Hanna M. Amylose-lipid complex formation during single-screw extrusion of various corn starches// Engineering and processing. – 1994. - 71(6).- Pp. 582-587.

ЧАСТНЫЙ ИНДЕКС РАСШИРЕНИЯ И ПЛОТНОСТЬ ЭКСТРУДАТОВ ОТ ЛЕБЕДЫ И ГОДЖИ БЕРРИ

Резюме

В данном исследовании были изучены возможности использования процесса вытеснения для лебеды и ягоды годжи и эффектов влажности и содержания на частном индексе расширения и плотности. Увеличение влагосодержания приводит к экструдатам с более низким частным индексом расширения и более высокой плотностью. Увеличение гожи содержание ягоды приводит к уменьшению в частном индексе расширения и увеличению плотности.

АЛАБОТА ЖӘНЕ ГОДЖИ БЕРРИ ЭКСТРУДАТАЛАРЫНЫҢ ДЕРБЕС КЕҢЕЮ ИНДЕКСІ ЖӘНЕ ТЫҒЫЗДЫҒЫ

Түйін

Осы зерттеуде алабота мен годжи жидегінің ығыстыру үрдісін пайдалану мүмкіндіктері мен дербес кеңею индексіне және тығыздығындағы ылғалдылықтың әсері талқыланды. Ылғал өлшемін жоғарылату төмендетілген дербес кеңею индексіне және тығыздығы жоғары экструдаталарға алып келеді. Ал годжи жидегінің ұлғаюы дербес сектордағы кеңею индексінің кішірейуіне және тығыздығының жоғарлауына алып келеді.

УДК 656.1(075.32)

К.Б. Багадилов, Г.С. Башарова, Б.Д. Жиенбаев

Евразийский технологический университет

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПОГРУЗОЧНО-РАЗГРУЗОЧНЫХ РАБОТ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ РАБОТЫ АВТОТРАНСПОРТА

Резюме

Производительность грузовых автомобилей на перевозочной работе сильно зависит от полноты использования времени смены. Для увеличения этого показателя необходимо сокращать непроизводительные простои. В частности, механизировать погрузочно-разгрузочные операции. За счет этого увеличивается производительность автомобилей и снижается себестоимость транспортной работы. Чем короче плечо перевозок, тем выше эффект от внедрения механизации.

Ключевые слова: непроизводительные простои, погрузка, разгрузка.

Введение

Особенностью автомобильного транспорта является выполнение перевозок грузов, как правило, на короткие расстояния (в среднем 15-17 км). Поэтому время простоя автомобилей под погрузкой и разгрузкой занимает большой удельный вес в общем времени их работы (в среднем до 25, а по отдельным видам грузов до 50%). Величина этого показателя работы автомобильного транспорта зависит от способа выполнения погрузочно-разгрузочных работ: при механизированном способе время простоя автомобилей под погрузкой и разгрузкой, в среднем в 2-3 раза меньше, чем при немеханизированном [1].

Для точного определения этого показателя используют результаты измерения режима работы автомобиля (время движения и простоя, скорость) тахографами, получившими распространение за рубежом.

Основная часть

1. Время простоя под погрузкой-разгрузкой

Время между прибытием и убытием автомобиля у грузоотправителя или у грузополучателя составляет время простоя под погрузкой-разгрузкой. Это время включает в себя время ожидания погрузки-разгрузки ($t_{ож}$), время маневрирования автомобиля в пунктах погрузки-разгрузки (t_m) время выполнения погрузочно-разгрузочных работ ($t_{n(p)}^1$) и время оформления документов ($t_{оф}$) [2].

$$t_{n(p)} = t_{ож} + t_m + t_{n(p)}^1 + t_{оф}.$$

2. Время ожидания погрузки-разгрузки

Время ожидания погрузки-разгрузки нередко составляет значительную часть от общего времени простоя автомобиля под погрузкой-разгрузкой. Оно может быть исключено или сокращено до минимума за счет правильной организации перевозок грузов, четкой и ритмичной работы погрузочно-разгрузочных пунктов и автомобилей на линии, внедрения часовых графиков работы, бригадного подряда и др. Количество автомобилей, обслуживающих пункты погрузки и разгрузки, должно соответствовать их пропускной способности.

3. Время маневрирования автомобиля

Время маневрирования автомобиля в пунктах погрузки и разгрузки зависит от размеров площадки для маневрирования, типа подвижного состава (автомобиль большой или малой грузоподъемности, автопоезд в составе автомобиля с одним или несколькими прицепами и т.п.), благоустройства подъездных путей и принятой схемы расстановки подвижного состава

и грузоподъемных машин. Это время практически полностью исключается при прямоточном поступлении автомобилей на пост погрузки (разгрузки).

4. *Время выполнения погрузочно-разгрузочных работ*

Время выполнения погрузочно-разгрузочных работ определяется способом их производства, грузоподъемностью автомобилей и видом груза. При выполнении этих работ вручную время простоя автомобилей под погрузкой-разгрузкой зависит не только от грузоподъемности автомобиля, но и от количества и квалификации грузчиков и вида груза, а при механизированном способе - от типа машины, ее производительности и условий работы (вид груза, расстояние перемещения груза и др.).

Непосредственно погрузочно-разгрузочные работы (захват груза, перемещение и т. п.) относятся к основным операциям.

Дополнительными операциями являются открытие или закрытие бортов или дверей кузова автомобиля, взвешивание или пересчет грузов, укрепление брезента, увязка грузов, навешивание пломбы и др.

5. *Время оформление документов*

Время оформления документов (товарно-транспортной накладной, путевого листа и др.) при неправильной организации работ нередко превышает время, затрачиваемое на выполнение основных операций - погрузку-разгрузку грузов. При совмещении времени на оформление документов со временем на выполнение погрузочно-разгрузочных работ или при оформлении документов до прибытия автомобилей в пункт погрузки время на оформление документов не входит в $t_{n(p)}$, что приводит к его сокращению.

6. *Нормы времени простоя автомобиля в пунктах погрузки и разгрузки*

Нормы времени простоя автомобилей в пунктах погрузки и разгрузки устанавливают в результате нормирования затрат труда на отдельные операции. Они зависят от грузоподъемности автомобилей, вида груза и способа производства погрузочно-разгрузочных работ [3].

7. *Влияние механизации погрузочно-разгрузочных работ на производительность автомобилей при перевозочной работе*

При определении транспортной работы учитывают объем перевозок, выполненных на определенные расстояния в тоннах. При этом единицей измерения этой работы является тонно-километр (сокращенно т-км) /3/.

Полезная работа, выполняемая грузовыми автомобилями, заключается в перемещении грузов между определенными пунктами (грузоотправителями и грузополучателями), для чего грузы предварительно должны быть погружены на автомобили. Законченной перевозку грузов можно считать только после того, как эти грузы выгружены с автомобилей. После разгрузки автомобили должны быть поданы для погрузки очередной партии груза.

Таким образом, суммарное время (в часах) на одну езду t_e включает в себя время простоя автомобиля под погрузкой-разгрузкой груза t_{n-p} и время движения автомобиля $t_{\partial\phi}$, т. е.

$$t_e = t_{\partial\phi} + t_{n-p}.$$

Время движения автомобиля (в часах) определяется исходя из пройденного общего пути $l_{o\phi}$ и среднетехнической скорости v_T автомобиля $t_{\partial\phi} = l_{o\phi} / v_T$. В этой формуле $l_{o\phi}$ — суммарный пройденный путь автомобиля с грузом и без груза (холостой пробег), т. е.

$$l_{o\phi} = l_r + l_x.$$

Отношение пройденного пути автомобилем с грузом к суммарному пройденному пути выражает коэффициент использования пробега

$$\beta = l_r / l_{o\phi} = l_r / (l_r + l_x). \text{ Отсюда } l_{o\phi} = l_r / \beta. \text{ Тогда } t_{\partial\phi} = l_r / (v_T \beta).$$

Таким образом,

$$t_e = \frac{l_r}{u_t \cdot \beta} + t_n - p.$$

Число ездов Z_e за время работы автомобиля на линии в сутки или время в наряде T_H определяется формулой

$$Z_e = \frac{T_H}{t_e} = \frac{T_H u_t \beta}{l_r + u_t \beta t_{n-p}}.$$

Умножив число ездов, сделанных автомобилем за время в наряде, на его грузоподъемность q и коэффициент использования грузоподъемности γ , получим объем перевозок груза в тоннах W_Q , выполненных автомобилем в течение суток

$$W_Q = Z_e q \gamma = \frac{T_H u_t \beta q \gamma}{l_r + u_t \beta t_{n-p}}.$$

Для определения объема транспортной работы W_p за этот же отрезок времени необходимо объем перевозок умножить на длину ездки автомобиля с грузом

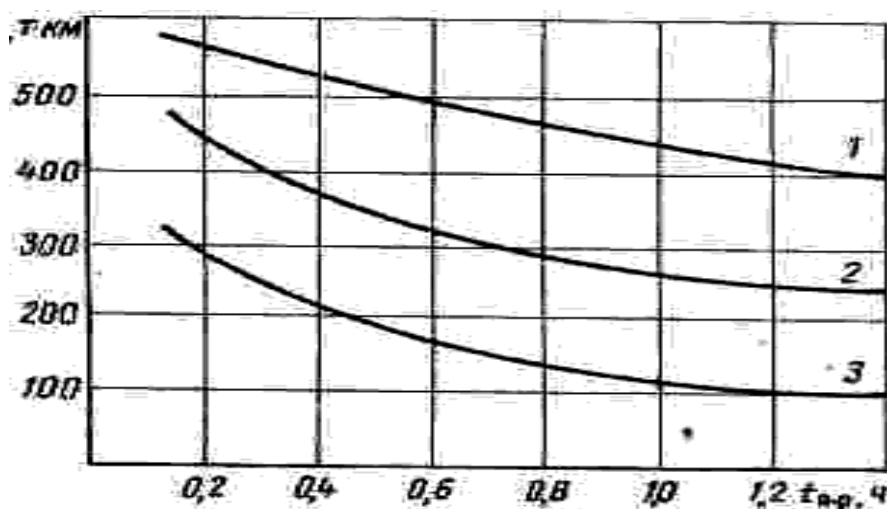
$$W_p = \frac{T_H u_t \beta q \gamma l_r}{l_r + u_t \beta t_{n-p}}.$$

Подставляя в формулы для определения W_Q и W_p значения показателей, определяют объем перевозок грузов в тоннах или объем транспортной работы в тонно-километрах за принятый отрезок времени [2].

Из формул видно, что производительность автомобиля находится в обратной зависимости от времени нахождения автомобиля под погрузкой и разгрузкой. Чем меньше автомобиль простаивает в пунктах погрузки-разгрузки, тем больше времени он будет находиться в движении и тем выше его производительность при прочих равных условиях.

Заключение

В общем балансе времени простоев автомобилей под погрузкой и разгрузкой наибольший удельный вес, как правило, занимает время на производство основных операций (погрузка и выгрузка груза). Его сокращение оказывает значительное влияние на снижение простоев автомобилей в погрузочно-разгрузочных пунктах.

1,2,3 – расстояние перевозки соответственно 50, 25 и 10 км

Рисунок 1 - График изменение производительности автомобилей в зависимости от времени простоя под погрузкой-разгрузкой

Наиболее эффективным мероприятием по сокращению времени на погрузку и выгрузку груза является механизация работ, которая обеспечивает повышение производительности труда рабочих, занятых на их выполнении. Применение машин и механизмов ускоряет процесс погрузки-разгрузки, приводит к значительному сокращению трудоемкости погрузочно-разгрузочных работ и облегчает труд грузчиков. Влияние продолжительности простоя автомобиля под погрузочно-разгрузочными операциями на его производительность при разных расстояниях перевозки может быть выявлено графическим методом (рисунок 1) или аналитическим [4].

Из рисунка видно, что независимо от расстояния перевозки производительность автомобилей выше при менее продолжительных простоях автомобилей под погрузкой-разгрузкой. Чем короче расстояние перевозки, тем большее влияние оказывает сокращение простоев автомобиля под погрузкой-разгрузкой на увеличение его производительности.

Например, сокращение времени простоя автомобиля под погрузкой-разгрузкой с 1,2 ч до 0,2 ч обеспечивает повышение его производительности на расстоянии перевозки 50 км. примерно на 25%, а на расстоянии перевозки 5 км более чем в 2,5 раза.

Отсюда ясно, что сокращение простоев автомобилей, достигаемое путем механизации и улучшения организации погрузочно-разгрузочных работ, для повышения производительности автомобилей особенно целесообразно на коротких расстояниях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Горев А.Е. Грузовые автомобильные перевозки.-М.: Издательский центр «Академия», 2010.-288 с.
2. Майборода М.Е., Беднарский В.В. Грузовые автомобильные перевозки.-Ростов н/Д: Феникс, 2007.-442 с.
3. Сарафанова Е.В., Евсеева А.А., Копцев Б.П.. Грузовые автомобильные перевозки.- М.: ИКЦ «МарТ», 2009.-480 с.
4. Житков В.А., Ким К.В. Методы оперативного планирования грузовых автомобильных перевозок. -М.: Транспорт, 1982. - 184 с.

ТИЕУ-ТҮСІРУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АВТӨКӨЛІК ЖҰМЫСЫНЫҢ ӨНІМДІЛІГІНЕ ӘСЕРІ

Түйін

Жүк автомобильдерінің жүк тасымалдау кезіндегі өнімділігі олардың тәулік ішіндегі толық пайдаланылуына тікелей байланысты. Бұл үшін автомобильдердің өнімсіз жүрісін немесе қаңтарылып тұрып қалуын азайту керек. Оның алғашқы шарты тиеу-түсіру жұмыстарын механизациялау болып табылады. Негізінен бұл үрдіс автомобильдердің өнімділігін арттырып, көлік жұмысының өзіндік құнын арзандатады. Оның үстіне тасымал қашықтығының қысқа болғаны жөн болар еді. Өйткені тасымал қашықтығы аз болған сайын көліктің өнімділігі артады.

WAYS OF IMPROVEMENT OF LOADING AND UNLOADING WORKS AND THEIR INFLUENCE ON PRODUCTIVITY OF WORK OF MOTOR TRANSPORT

Resume

Productivity of trucks at transportation work mostly depends on completeness of use of time and shift. Unproductive idle times it is necessary to be reduced for increase in this indicator. In particular, it is necessary to mechanize loading and unloading operations. Productivity of cars increases and cost of transport work decreases by means of this process. The distance of transportations is shorter, that the effect from mechanization introduction is higher.

УДК 31.316:632

К.Б. Багадилов, Б.Д. Жиенбаев, Г.С. Башарова

Евразийский технологический университет

О НЕКОТОРЫХ ОШИБОЧНЫХ ПОНЯТИЯХ В ТЕОРИИ КОЛЕСА

Резюме

В статье рассмотрены теория качения колес в ключе классической механики на дорогах с твердыми покрытиями и без покрытия. Считается неправильным, когда сопротивление качению колес рассматривается только как сопротивление. Именно это сопротивление в первую очередь оказывает влияние к вращению колес. Сопротивление качению колес рождается в точках их взаимодействия с поверхностью дороги. Можно получить сопротивление качению в размере силы, путем деления ее на динамический радиус.

Ключевые слова: сопротивление качению, динамический радиус, теория колеса.

Введение

Процесс взаимодействия колеса с поверхностью качения (дорогой, грунтом), его эффективность является определяющим для динамики автомобиля и любой мобильной машины. От совершенства этого процесса во многом зависят КПД колесного движителя и иные качества автомобиля в целом.

В теории автомобиля и трактора (колесного) канонической стала, например, такая схема стационарного процесса качения ведомого жесткого колеса по деформируемому грунту (рисунок 1). Авторы этого источника [1] и других [2,3,4,5,6,7,8] применяют подобный подход для исследования и других случаев качения: движения деформируемого колеса по жесткой поверхности, деформируемого колеса по сжимаемой поверхности. При этом рассматриваются разные режимы работы колеса (ведущий, ведомый, свободный, нейтральный, тормозной).

Основная часть

При равномерном вращении колеса пары сил (G_n , Y_n) и (F_n , X_n) равны по величине и противоположно направлены. Момент первой пары - суть момент сопротивления качению, второй - заставляет колесо вращаться.

Строго говоря, сопротивление качению R_k , если принять этот устоявшийся термин, равно по модулю толкающей силе F_n . Эта сила (формально) равна горизонтальной реакции грунта X_n . Поэтому вместо принятого многими авторами [1, с. 32, 2, с. 58, 3, с. 61].

$$R_k = X_n = G_n (a_n / r_d) = f G_n \quad (1)$$

следует писать

$$R_k = F_n = f G_n, \quad (2)$$

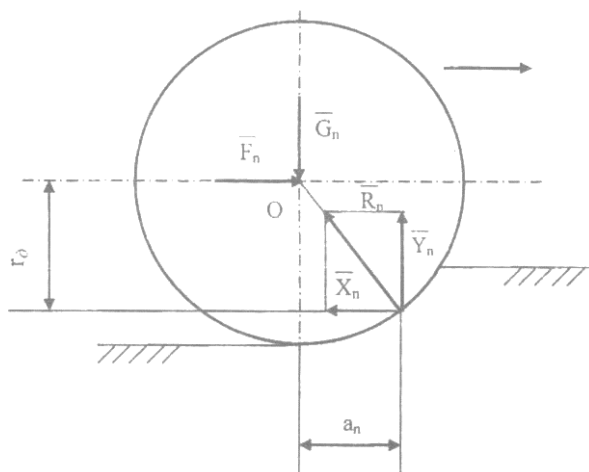

Рисунок 1 - Силы, действующие на ведомое колесо

В этих выражениях – $f = (a_n / r_d)$ – коэффициент сопротивления качению. Согласно теореме теоретической механики о трех силах и принципу Даламбера, сила остова автомобиля приложенная к оси ведомого колеса F_n , вес G_n приходящийся на ось и реакция грунта Y_n всегда смещена вперед по направлению движения на некоторое расстояние a_n . Естественно желание исследователя разложить реакцию при равномерном движении колеса находятся в равновесии и сходятся в одной точке, в данном случае в центре колеса. Немаловажно заметить, что вертикальная составляющая реакции грунта Y_n всегда смещена вперед по направлению движения на некоторое расстояние a_n . Естественно желание исследователя разложить реакцию R_n на вертикальную Y_n и горизонтальную X_n составляющие. Последнюю называют «силой сопротивления качению», так как она действует против направления движения [1,2,3,5,6]. Здесь r_d – динамический радиус.

Формально это так. Эта сила X_n действует против направления движения оси колеса, но не против его вращения! Именно эта сила заставляет колесо вращаться. Причем, если она недостаточна по величине (малый коэффициент сцепления колеса с дорогой, глубокая колея) вращение может прекратиться и колесо движется юзом.

Здесь уместно вспомнить мнение академика В.А. Желиговского (1960 г.), который указывал, что неправильно называть силу X_n сопротивлением качению [8] и, что сопротивление качению следует выражать через момент вертикальной составляющей реакции грунта Y_n относительно центра колеса O на плече a_n . Составим уравнение равновесия колеса под действием сил и моментов

$$F_n - X_n = 0; \quad (3)$$

$$Y_n - G_n = 0; \quad (4)$$

$$X_n \cdot r_d - G_n \cdot a_n = 0 \quad (5)$$

отсюда имеем

$$F_n = X_n;$$

$$Y_n = G_n$$

$$P_k = X_n = f G_n,$$

что вполне согласуется с постулатами механики.

Выводы

Согласно В. А. Желиговскому [8]:

- реактивным силовым фактором при качении колеса является момент сопротивления качению;

- в уравнениях равновесия колеса составленных с применением принципа Даламбера сопротивление качению входит в виде момента, который, разделив на динамический радиус, можно "превратить" в силу (условную);

- при научных теоретических выкладках и в полном соответствии с законами классической механики под сопротивлением качению следует понимать силовой фактор, уравнивающий толкающую силу F_n на оси колеса. Эта сила приложена к оси колеса, она равна по модулю силе F_n и направлена противоположно;

- трактовка понятия "сила сопротивления качению", как вектора направленного против движения колеса и действующего в зоне контакта, не отражает физику явления и затрудняет анализ процесса движения колеса. Предложенный подход устраняет эти противоречия. При анализе движения мобильной машины в целом сопротивления качению следует рассматривать, как силу, приложенную к оси колеса, необходимую для его передвижения в ведомом режиме.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Скотников В. А, Мащенко А. А, Солонский А.С. Основы теории и расчета трактора и автомобиля.- М.: Агропромиздат, 2006.-383 с.
2. Теория и конструкция автомобиля / В.А. Иларионов, М.М. Марин, Н.М. Сергеев и др.- М.: Машиностроение, 2005-368 с.
3. Щетина В.А., Лукин В.С., Вахламов В.К. Подвижной состав автомобильного транспорта.-М.: Транспорт, 2009.-302 с.
4. Смирнов Г.А. Теория движения колесных машин.- М.:Машиностроение, 2011.-271 с.
5. Тракторы: Теория /В.В Гуськов, Н.Н. Велев, Ю.Е. Атаманов и др.- М.Машиностроение, 2008.-376 с.
7. Мусин Ж.М. Автомобильді пайдалану қасиеттерінің теориясы: Оқу құралы. Шығыс Қазақстан техникалық университеті, 1998.-172 бет.
8. Гладов Н.Ф. Проектирование специализированного подвижного состава. - М.: Издательский центр "Академия", 2005.-252 с.
9. Желиговский В.А. Элементы теории почвообрабатывающих машин и механической технологии сельскохозяйственных материалов.- Тбилиси.: 2000.- 135.

ДӨҢАЛАҚ ТЕОРИЯСЫНДАҒЫ КЕЙБІР ҚАТЕ ҰҒЫМДАР

Түйін

Мақалада көлік құралдары дөңгелектерінің классикалық механика тұрғысындағы тас жол және қара жолдардағы шайқалу теориясы қарастырылған. Мақалада дөңгелектің шайқалу кедергісін тек кедергі ретінде қарастыру дұрыс емес деп есептелінген. Себебі, нақ осы кедергі бірінші кезекте дөңгелектің айналуына тікелей әсер етеді. Дөңгелектің шайқалу кедергісі түйісу аумағындағы реактивтік моменттің әсерінен туындайды. Оны динамикалық радиусқа бөлу арқылы күш өлшеміндегі шайқалу кедергісін алуға болады.

ABOUT SOME WRONG CONCEPTS OF THE WHEEL THEORY

Resume

Article is considered the theory of wheel movement of a vehicle on firm roads and soils from the point of view of classical mechanics. It is shown, that is wrong to treat resistance to wheel movement as force, as this resistance rotates a wheel. Resistance to wheel movement is caused by the jet moment in a contact piece zone. Having divided it on dynamic radius it is possible to receive resistance to movement in dimension of force.

ӘОЖ: 664.6/7:633.863.2

Т.А. Байбатыров, А.Б. Абуова, Ж. Маудархан, Т.А.Булеков, С.А. Тулькубаева

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық- техникалық университеті, ЖШС
Қостанай ауылшаруашылық ғылыми зерттеу институты

МАҚСАРЫ ЖАНАМА ӨНІМДЕРІНІҢ ХИМИЯЛЫҚ ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ ОНЫ ҚҰРАМА ЖЕМ ӨНДІРІСІНДЕ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Түйін

Мақалада мақсарының химиялық құрамын анықтау және оны құрама жем өндірісінде тиімді қолдану жолдарын зерттеу мақсатында жұмыстар жүргізілді. Құрама жемнің бақылау және тәжірибе партияларын дайындау үшін арпа, сұлы, бидай, кебек, мақсары күнжарасы мен шроты, бор, премикс қолданылды.

Негізгі сөздер: мақсары, кебек, премикс, күнжара.

Кіріспе

Мақсары- біржылдық қуаңшылыққа төзімді майлы дақыл. Оны ерте кезден Индия, Египет. Иран және Азия мен Солтүстік Африка елдерінде өсіріліп келген дақыл. Ол Орта Азия мен Ресейдің оңтүстік шығыс қуаңшылық аудандарында күнбағысты алмастырушы болып табылады.

Еуропаға мақсарыны арабтар алып келеді, алдымен Испанияға одан Италия мен Францияға әкелінді.

Қазір мақсары 60 елде өсіріліп, жыл сайын 800 000 тонна мақсары тұқымы жиналды.

Оның тұқымында 33-38% май сақталады, майдың дәмдік сапасы күнбағыс майынан кем емес.

Мақсары тұқымы 25-32% ақшыл-сары түсті жартылайқұрғақ май сақтайды, ол азық-түліктік мақсатқа, маргариннің ең жақсы сұрыптарын дайындауда және техникалық мақсатта-олифа линолеум, сабын жасауда қолданылады. Оның гүлдерінен бояулар жасалынады. Алайда көп елдерде мақсары май алу үшін қолданылады [1].

Мақсары қуаңшылыққа және ыстыққа төзімді дақыл, ол басқа майлы дақылдарға қарағанда суды аз қажет етеді.

Мақсары тұқымының мақтадан айырмашалығын зарарлы зат госсипол сақтамайды, май мөлшері дәнінде 15-30%, өзегінде 40-60%, шикі протеин мөлшері мақта дәніне қарағанда төмендеу 10-19%.

Мақсары құрғақ климат өсімдігі басқа майлы дақылдарға қарағанда оның дамуы үшін ылғал аз кетеді және қуаңшылық пен ыстыққа төзімді болады. Өскіндері 4-6⁰С үсікке дейін шыдамды [2].

Мақсары қарама-қарсы тозаңданғыш өсімдік. Насекомдар арқылы тозаңданады. Жемісі ақ түсті, жалаңаш, жылтыр түсті, төртқырлы, кішкене күнбағыстар тұқымына ұқсайды. 1000 тұқымының салмағы 20-50г, ал қабығы мақсары салмағының 40-60% құрайды.

Ғылыми негізделген азықтандыруды ұйымдастыруда ауыл шаруашылығы малдарын азықтандыру мәліметтері негізінде құрылған құрама жемнің маңызы зор.

Жеке азықтар (дән, кебек, күнжара, пішен, сабан, балық және т.б.) немесе біртекті қоспалар (сұлы немесе сұлы ұны, бидай немесе бидай кебегі) малдың қоректік заттарға деген қажеттілігін толық қамтамасыз ете алмайды. Өйткені, бұл қоспаға кіретін қоректік заттардың құрамы біртекті және организмге қажетті ақуыз, минералды тұздар, витаминдер, амин қышқылдарының толық жиынтығын сақтай алмайды. Соның нәтижесінде бұндай азықпен

азықтандырылған малдар өнімнің қажетті мөлшерін бере алмай, дамуы тежеліп, өміршеңдігі төмендеп, көп ауырады [3].

Жеке азықтарды әр түрлі қатынас пен үйлесімде қолдану толық құнды рационды жасауға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда бір азықтағы қажетті қоректік заттардың жетіспеген мөлшері басқа азықтар арқылы толықтырылып, соның нәтижесінде құрама жемнің қоректік құндылығы жоғары болады. Құрамалы рационды құрауыштарды алдын – ала дайындамай, яғни тазалау, кептіру, ұнтақтау, жылумен өңдеусіз қолдану мүмкін емес [4].

Зерттеу нысандары

Рецепті жасау кезіндегі негізгі мақсаты – жануарлардың өнімділігін барынша арттыру (ең көп сүт, жұмыртқа, ет алу) және жас мал мен құстардың жылдам өсіп, жетілуін қамтамасыз ету.

Барлық рецептті мына факторларды есепке алып құрастырады: малдың түрі, жасы, өсірілу бағыты, құрауышты ең көп енгізу мөлшері, малдың асқорыту органдарын тітіркендіретін улы заттардың енгізілетін мөлшері, дәмі ащы заттарды сақтайтын құрауыштарды құрама жемге енгізудің белгіленген шектік нормасы.

Бұл факторларды есепке алу себебі мынадай: малдың, құстың, балықтың қоректік, минералдық заттарға және витаминдерге деген қажеттілігі мен әр түрлі заттарды қорыту коэффициенті әртүрлі. Әртүрлі малдардың қоректік заттарға деген қажеттілігі бірдей емес, сондықтан олар әртүрлі қорытады. Мысалы, ірі қара мен жылқы клечатканы шошқаға қарағанда жақсы қорытады. Өз кезегінде ірі қара мен сүтті малдың клечатканы қорыту коэффициенті жылқыға қарағанда жоғары. Сондықтан ірі қараға арналған құрамажем рецепіне клечатканы көп мөлшерде сақтайтын құрауыштарды: қабықты дән, кебек және т.б. көп пайыз енгізуге болады.

Демек, дұрыс жасалынған құрама жем рецептісінде азықтық және минералды заттардың қажетті мөлшерлі қатынасы болуы қажет.

Жас малға арналған құрама жемде рецепт бойынша дәнді қабықсыз енгізу керек, өйткені қабық клечатканы көп сақтайды. Қолдануға ыңғайлы болу үшін құрама жемнің барлық рецептерін мал мен құстың түрін есепке алып нөмірлейді. Әр түрге белгіленген ондық бойынша нөмірлерді береді (1- кесте).

Рецепті төменгі әдіспен жасау тиімді:

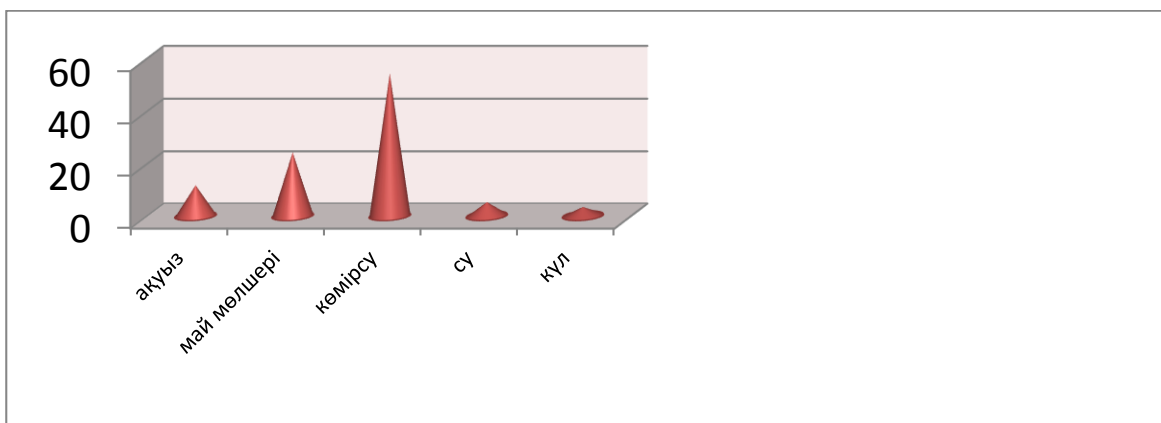
- мал немесе құстың белгілі түріне рецепт белгілеу;
- минералды заттарды санамағанда компоненттер мөлшері;
- құрама жемнің азықтық бағалығын анықтау (жем бірлігі, шикі протеин, клечатка);
- минералдық құрамын есептеу (натрий, калий, фосфор және кальций мөлшері);
- есептелінген көрсеткіштерді стандарт немесе техникалық шарттағы нормамен салыстыру.

Зерттеу нысаны ретінде ЖШС Қостанай ауылшаруашылық ғылыми зерттеу институтының селекционерлері шығарған мақсарының “Милютинский” сұрыпы алынды.

Мақсарының химиялық құрамы “Батыс Күнбағыс” АҚ май өндірісінің зертханалық жағдайында анықталды.

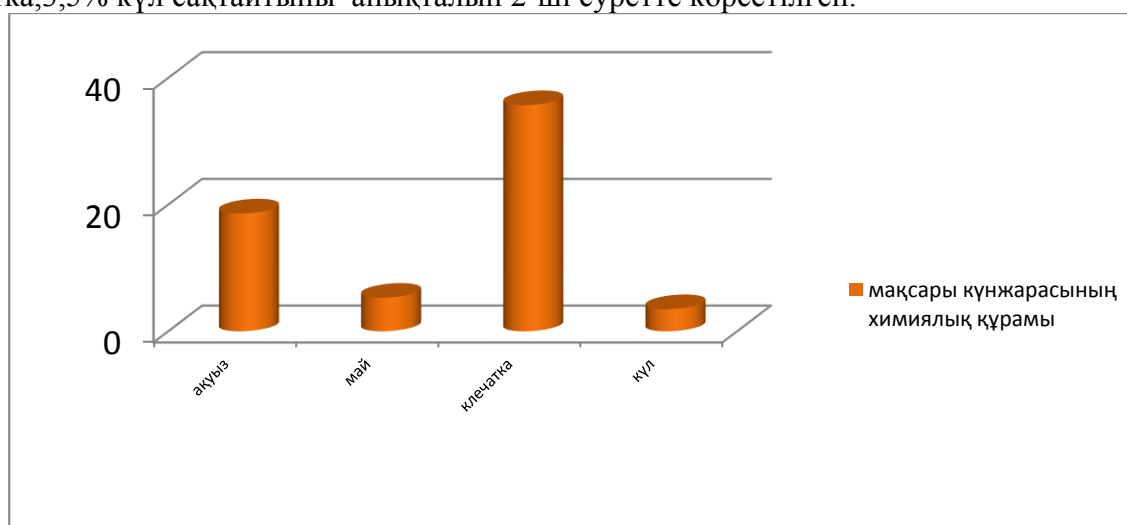
Нәтижелер

Мақсарының “Милютинский” сұрыпы 11,81% ақуыз, 24,45% май, 54,44% көмірсу, 5,38% су, 3,5% күл сақтайтыны анықталып 1-ші суретте көрсетілген.

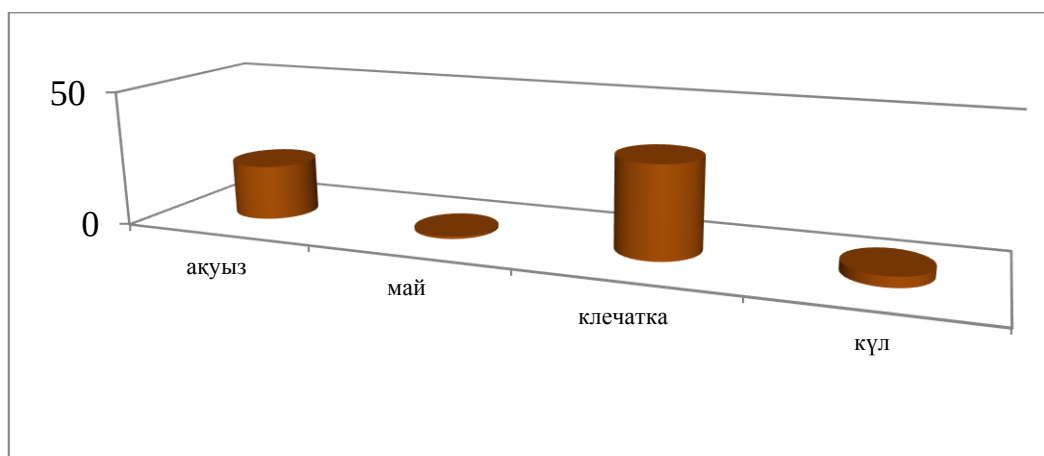
Сурет 1- Мақсарының химиялық құрамы

Мақсарының күнжарасының химиялық құрамы 18,6% ақуыз, 5,3% май, 35,7% клетчатка, 3,5% күл сақтайтыны анықталып 2-ші суретте көрсетілген.

Сурет 2- Мақсары күнжарасының химиялық құрамы

Мақсарының шротының химиялық құрамы 20,3% ақуыз, 0,9% май, 33,9% клетчатка, 3,8% күл сақтайтыны анықталып 3-ші суретте көрсетілген.

Сурет 3- Мақсары шротының химиялық құрамы

Суреттердегі көрсетуде зертханада анықталған мақсарының химиялық құрамын анықтау кезінде мақсары күнжарасының құрамында май мөлшері шроттағы мөлшерге қарағанда көп, ал ақуыз шрот құрамында көбірек және де күл мөлшері шамалас болды.

Қорытынды

Құрама жем өндірісінде мақсары жанама өнімдерін қолдану үшін оның сапасын жақсартудың яғни зиянды заттар мөлшерін азайтып сіңімділігін жақсарту үшін автоклавта бумен өндеп экструдерден өткізу қарастырылды.

Жем азығы ретінде қолдануда қытайбұршақ шротын экструдерленген мақсарымен алмастырғанда алмасу энергиясы көтеріледі, ал шикі протеин мөлшері төмендейді, сондықтан тәжірибе рецептеріндегі шикі протеин мөлшері балық ұны арқылы теңестірілді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Минкевич И.А. Масличные культуры // Сельхозиздат.- 1949.- С.307-329.
2. Синягин И. Новые масличные культуры // Государственное сельское издательство РСФСР.- 1961. –С.11-20.
3. Тогобицкая Р. Сафлор-достойная альтернатива//Мерей.- 2002.-№4-5. -36 с.
4. Weiss E.A. Oilseed crops. Chapter 6. Safflower//Longman Group Limited, Longman House, 1983. -Р. 216-281.

ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ САФЛОРНЫХ ПРОДУКТОВ И ВЫГОДНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ САФЛОРА НА СБОРНОЙ ПРОИЗВОДСТВЕ ЗЕРНА

Резюме

В статье проводились работы на цели исследования строк выгодного применение сафлора на сборной производстве зерна. Сборную контроль и партий опыта зерна готовка применялся ячмень, овес, пшеница, отруб, жмых и шроты сафлора, мел и премикс.

CHEMICAL COMPOSITION OF SAFFLOWER PRODUCTS AND FAVOURABLE USE OF THE SAFFLOWER ON COMBINED PRODUCTION OF GRAIN

Resume

In article works on a research objective of lines favorable application of a carthamus on the national team production of grain were carried out. The national team control and parties of experience of grain cooking was applied barley, oats, wheat, juncture, cake and cakes of a carthamus, chalk and premix.

УДК 621.314.2

А.С. Мадиева

Евразийский технологический университет

СИСТЕМА ЭНЕРГООБЕСПЕЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ

Резюме

Определение технических характеристик ветроэнергетических установок, а также расчет ветроэнергетических ресурсов определенного района с последующим выходом на необходимое количество ветроэнергетических установок, требует выполнения многочисленных трудоемких расчетов, которые должны базироваться на многолетних метеонаблюдениях скоростей ветра ветроэнергетических установок.

Ключевые слова: энергетика, ветровой поток, скорость ветра, источник энергии, ветроустановка.

Введение

Современное состояние энергетики и необходимость разработки энергетических новых технологий, обеспечивающих высокий социальный эффект и минимальное воздействие на окружающую среду, повышение энерговооруженности производства, создание малых и средних хозяйств и предприятий, нуждающихся в автономных источниках энергии привело к выделению возобновляемых источников энергии в отдельное направление науки и техники.

Основными принципами использования возобновляемых источников энергии являются: эффективное управление ресурсами и энергетическими объектами, создание комплексов, объединяющих несколько энергетических установок различного типа (Гидро электростанция, Ветровая электростанция, Солнечная электростанция и т.д.). Это особенно актуально для нашей страны с ее огромными масштабами и разнообразием природно-климатических условий [1].

Вопросы использования возобновляемые источники электроэнергии актуальны для всех стран мира в силу различных обстоятельств. Для промышленно развитых стран мира, зависящих от импорта Топливо-энергетических ресурсов) – это, прежде всего, энергетическая безопасность. Для промышленно развитых стран мира, богатых энергоресурсами, – это экологическая безопасность, завоевание рынков сбыта оборудования.

Для развивающихся стран – это наиболее быстрый путь к улучшению социально-бытовых условий населения, возможность развития промышленности по экологически приемлемому пути. А для всего мира в целом – это возможность снижения эмиссии парниковых газов и избежание глобального энергетического и экономического кризиса.

В качестве таких источников энергии на территории Казахстана следует рассматривать энергию солнечной радиации и ветра, малых рек и горных ручьев, использование отходов сельскохозяйственного производства для получения горючего биогаза, геотермальной энергии.

В Республике Казахстан на сегодняшний день практически отсутствуют в эксплуатации ветроэлектрические установки. Сдерживающим фактором в этом необходимо признать незнание специалистами возможностей ветроэнергетических установок в обеспечении производства электрической энергии. На количество вырабатываемой электрической энергии помимо технических характеристик самих ветроустановок также большое влияние оказывают энергетические характеристики ветрового потока предполагаемого места размещения.

Материалы и методы

Для выбора технических характеристик ветроэлектрических установок необходимо разработать соответствующую методику, которая должна способствовать научно обоснованному выбору технических параметров ветроустановок применительно к локальным ветровым энергетическим характеристикам, избавить потребителей от метеорологических наблюдений и ветроэнергетических расчетов.

Предлагаемая методика выбора технических характеристик ветроустановок предусматривает выполнение следующих пунктов:

- статистическая обработка метеоданных о средних скоростях ветра с использованием в качестве исходной информации данных метеонаблюдений, статистических данных метеорологических ежемесячников или же экспериментальных данных;

- расчет значений удельной мощности ветрового потока;
- определение времени наблюдения по грациям скоростей ветра;
- расчет годовых и месячных значений удельной энергии ветрового потока;
- определение расчетного значения скорости ветра установки;
- выбор соответствующей полученным результатам ветроустановки по каталогам.

•расчет возможного годового производства электрической энергии ветроустановки в соответствии с ее номинальными техническими параметрами и энергетическими характеристиками местного потока.

Выражение для определения удельной мощности ветрового потока, протекающего через сечение A , имеет вид, Вт

$$P_{y\partial} = \frac{1}{2} \rho v^3, \quad (1)$$

где ρ – плотность воздуха, кг/м³;

v – скорость воздуха, м/с.

Величина массовой плотности воздуха зависит от значений барометрического давления и температуры. Данную величину можно определить либо по известным выражениям или же по соответствующим таблицам. Величина массовой плотности воздуха для Республики Казахстан с учетом среднемесячных значений температур колеблется от 1,18 до 1,38 кг/м³.

Для расчета значений удельной мощности была составлена программа, которая впоследствии вошла в программу по определению кинетической энергии ветрового потока. Полученные результаты были использованы для определения кинетической энергии ветрового потока.

Удельное значение энергии ветрового потока $W_{y\partial}$ (энергия, протекающая через 1 м² поперечного сечения) зависит от повторяемости различных градаций скоростей ветра, т.е. от того, какую долю времени t_i , наблюдалась та или иная скорость ветра, и определяется выражением:

$$W_{y\partial} = \frac{1}{2} \rho \sum_{i=1}^n t_i v_i^3 = \sum_{i=1}^n P_{y\partial} t_i, \quad (2)$$

где n – число градаций скоростей ветра.

Результаты и их обсуждения

Для получения исчерпывающей информации о ветровом потоке, с энергетической точки зрения, необходимы климатологические данные срочных наблюдений метеостанций или же данные собственных наблюдений, обработанные с использованием соответствующего математического аппарата.

Следовательно, выбор того или иного математического аппарата для обработки метеорологических данных и надежности получаемых характеристик ветрового потока зависит от длительности наблюдений (количества и вида данных), а также от поставленной цели исследований.

Основной характеристикой ветра, определяющей его интенсивность и эффективность использования ветровой энергии, является его средняя скорость за определенный период времени, например за сутки, месяц, год или несколько лет. Средняя скорость ветра представляется как среднеарифметическое значение, полученное из ряда замеров скорости, сделанных через равные интервалы времени в течение заданного периода:

$$\langle v \rangle_{ijk} = \frac{1}{L} \sum_{l=1}^L v_{ijkl} \quad (3)$$

где: i – порядковый номер года,

j – порядковый номер месяца,

k – порядковый номер суток,

l – порядковый номер измерения в сутках.

Важными составляющими ветроэнергетического кадастра являются нижеследующие временные характеристики скорости ветра.

Суточный ход средней скорости ветра – это изменение скорости ветра в течение суток, усредненное по всем суткам в определенном месяце и по многолетним наблюдениям. Согласно представленному выше определению (2.3) среднемноголетнее значение скорости ветра в один и тот же l -й момент (час) измерения для всех суток в j -м месяце $\langle v \rangle_{jl}$ равно:

$$\langle v \rangle_{il} = \frac{1}{I \cdot K} \sum_{i=1}^I \sum_{k=1}^K v_{ijkl} \quad (4)$$

где K – число дней в месяце;

I – число лет наблюдений.

Таким образом, суточный ход средней скорости ветра представляет зависимость $\langle v \rangle_{jl}$ от момента измерения l (часа) для определенного j -го месяца.

На основании средних суточных скоростей ветра появляется возможность определения средних месячных значений как для отдельного года, а также для всего исследуемого периода.

На основании среднемесячных скоростей ветра определяются среднегодовые скорости ветра.

Годовой ход средней скорости ветра – это изменение в течение года многолетней среднемесячной скорости ветра, которая в соответствии с определением (2.4) для j -го месяца равна $\langle v \rangle_{jl}$:

$$\langle v \rangle_j = \frac{1}{I} \sum_{i=1}^I \langle v \rangle_{ij} \quad (5)$$

где $\langle v \rangle_{jl}$ – средняя скорость в месяце j года i :

$$\langle v \rangle_{il} = \frac{1}{K \cdot L} \sum_{k=1}^K \sum_{i=1}^L v_{ijkl} \quad (6)$$

где L – число измерений в течение дня.

Таким образом, годовой ход средней скорости ветра представляет зависимость $\langle v \rangle_j$ от порядкового номера j месяца в году.

Заключение

В Казахстане климатические условия позволяют широко использовать энергию Солнца и энергию ветровых потоков.

Согласно данным собственных исследований и различных авторов, применение ветроустановок считается оправданным, если средне годовые значения скорости ветра превышают 3-4 м/с. При меньших значениях эффективно использовать ветромеханические установки (прямое преобразование энергии ветровых потоков в механическую энергию), а при скоростях ветра превышающих 5 м/с становится эффективным применение ветроэнергетических установок (получение электрической энергии).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Тлеуова А.А. Автономные ветроэнергетические установки в агропромышленном комплексе: монография / А.А.Тлеуова, И.А. Пястолова -Астана: АО «КАТУ им.С.Сейфуллина», 2013.-С.127.

2. Тлеуов А.Х. Перспективы строительства ветровых электростанций в Республике Казахстан. [Электронный ресурс] / А.Х.Тлеуова, И.А.Пястолова, А.А.Тлеуова. –Режим доступа: www.sworld.com.ua

**ЭНЕРГИЯНЫҢ ҚАЙТА ЖАҢҒЫРТЫЛАТЫН КӨЗДЕРІ
КЕЗІНДЕГІ ЭНЕРГИЯМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖҮЙЕСІ**

Түйін

Жел энергетикалық қондырғыларының техникалық сипаттамаларын анықтау, сондай-ақ көп жылдар бойы жел жылдамдығын метеобақылау базасы негізінде көптеген көлемді есептеулерді орындауды талап ететін және жекелеген аудандарда қажетті жел энергетикалық қондырғыларының санын анықтайтын жел энергетикалық қондырғыларын есептеу.

**SYSTEM OF ENERGY SUPPLY BASED ON RENEWABLE
ENERGY SOURCES**

Resume

Identify the technical characteristics of wind power facilities, as well as calculation of wind energy resources in a particular area, followed by access to the necessary amount, requires the implementation of numerous time-consuming calculations, which should be based on long-term meteorological observations speed wind power installations.

УДК 631.371: 621.311

Е.К.Умбеткулов, М.Н. Дюсембаева*

Казахский национальный аграрный университет, Евразийский технологический университет*

**АНАЛИЗ И ОЦЕНКА РИСКА АВАРИЙ НА ГИДРОТЕХНИЧЕСКИХ
СООРУЖЕНИЯХ МАЛЫХ ГИДРОЭЛЕКТРОСТАНЦИЙ**

Резюме

В статье проведен анализ и оценка риска аварий на гидротехническом сооружении малых гидроэлектростанций ГЭС-1 и ГЭС-2 каскада Алматинских ГЭС. Проведена идентификация опасностей и сформированы сценарии аварий на рассматриваемых объектах. Разработаны и построены блок-схемы анализа риска аварий и определены численные значения среднегодовых вероятностей событий идентифицированных сценариев.

Ключевые слова: авария, повреждение, анализ, оценка, риск, гидротехнические сооружения, малые гидроэлектростанции.

Введение

В соответствии с «Концепцией развития гидроэнергетики на ближайшие годы и до 2015 - 2030 гг.» в Республике Казахстан запланировано введение в строй около 20 гидроэлектростанций (ГЭС) малой и средней мощности. При этом основное внимание будет уделяться безопасному функционированию этих объектов электроэнергетики. Из функционирующих малых ГЭС многие не проходят текущие оценки на устойчивость, что вызывает опасения внезапных аварий и катастроф.

Анализ риска - центральное звено в процедурах обеспечения безопасности гидротехнических сооружений (ГЭС), базирующееся на всей доступной информации о сооружениях и определяющее меры по контролю за уровнем их безопасности. Процедура анализа риска - составная часть определения критериев безопасности ГЭС.

Методология анализа и оценки риска становится эффективным инструментом идентификации опасностей и обоснования сценариев аварий ГТС, а также оценки ущерба, являющейся основой определения размера вреда, который может быть причинен жизни, здоровью физических лиц и имуществу юридических лиц.

Материалы и методы

Анализ риска в обязательном порядке включает три основных стадии [1]:

- 1) идентификация опасностей - выявление всех возможных нежелательных явлений, процессов и событий, способных привести к аварии анализируемого сооружения;
- 2) анализ частоты - оценка (качественная и/или количественная) среднегодовой вероятности реализации выявленных на предыдущей стадии нежелательных явлений, процессов и событий;
- 3) анализ последствий - оценка (качественная и/или количественная) ущерба (вреда) от возможных на анализируемом сооружении аварий, наносимого персоналу объекта, населению и окружающей среде.

В данной работе оценка риска аварий проведена на примере ГТС и двух малых ГЭС Алматинского каскада ГЭС, которые приведены на рисунке 1.

Водохранилище (1) расположено в высокогорном ущелье. В состав сооружений входит: земляная плотина (2,12), водоприемник (3), холостой сброс (4), напорные трубопроводы (5,9,14,17), уравнильные башни (6,13,15), гарантийный сброс (7), дроссельный затвор (8,16), здание ГЭС-1 (10), катастрофический сброс (11) и здание ГЭС-2 (18).

Рисунок 1- Общая схема ГТС и малых ГЭС-1 и ГЭС-2 каскада Алматинских ГЭС

Согласно результатам предварительного анализа опасностей (ПАО), обязательному декларированию безопасности подлежат: земляная плотина, донный бетонный водосброс и канал катастрофического сброса.

Земляная плотина состоит из грунтовой насыпи, верховой откос имеет крепление сборными железобетонными плитами. Донный бетонный водосброс в теле земляной плотины совмещен с водоприемником.

Внешними причинами аварий и чрезвычайных ситуаций на рассматриваемых ГТС и малых ГЭС могут быть следующие природные и техногенные воздействия: сверхрасчетное землетрясение; сверхрасчетный ливень; сверхрасчетный паводок; потеря внешнего электропитания и террористический акт.

К внутренним причинам аварий ГТС и малых ГЭС относятся: отказы механического оборудования водосброса; нарушение фильтрационной прочности грунтов; нарушение статической устойчивости низовой призмы грунтовой плотины; старение бетонной облицовки насыпной части; нарушение водонепроницаемости противофильтрационных элементов плотины; разрушение и повреждение электрооборудования и защитной аппаратуры.

Анализ природно-климатических условий территории размещения рассматриваемых объектов, компоновки сооружений, их конструкций и опыта эксплуатации, позволяет считать, что на каскаде Алматинских ГЭС возможны следующие основные сценарии возникновения и развития аварий, способных привести к чрезвычайным ситуациям:

A1: перелив через гребень грунтовой плотины в паводок при снижении пропускной способности водосброса, возможном вследствие отказов механического оборудования водосбросных устройств, при потере внешнего электропитания или в результате террористического акта. Следствием перелива будет размыв участка плотины, образование прорана в теле плотины, волна прорыва и затопление территории.

A2: локальное разрушение участка грунтовой плотины вследствие возможной потери статической устойчивости плотины или фильтрационной прочности грунтов, сверхрасчетного землетрясения или злонамеренного разрушения плотины (террористический акт) может привести к переливу и затоплению территории.

A3: разрушение или повреждение силового электрооборудования и электроаппаратуры малых ГЭС-1 и ГЭС-2, прекращение выработки электроэнергии и отказ работы дроссельных затворов.

Иные сценарии аварий, возможных на каскаде Алматинских ГЭС, к чрезвычайным ситуациям привести не могут, и поэтому далее не рассматриваются. Блок-схема анализа основных вероятных сценариев возникновения и развития аварий на каскаде Алматинских ГЭС приведена на рисунке 2.

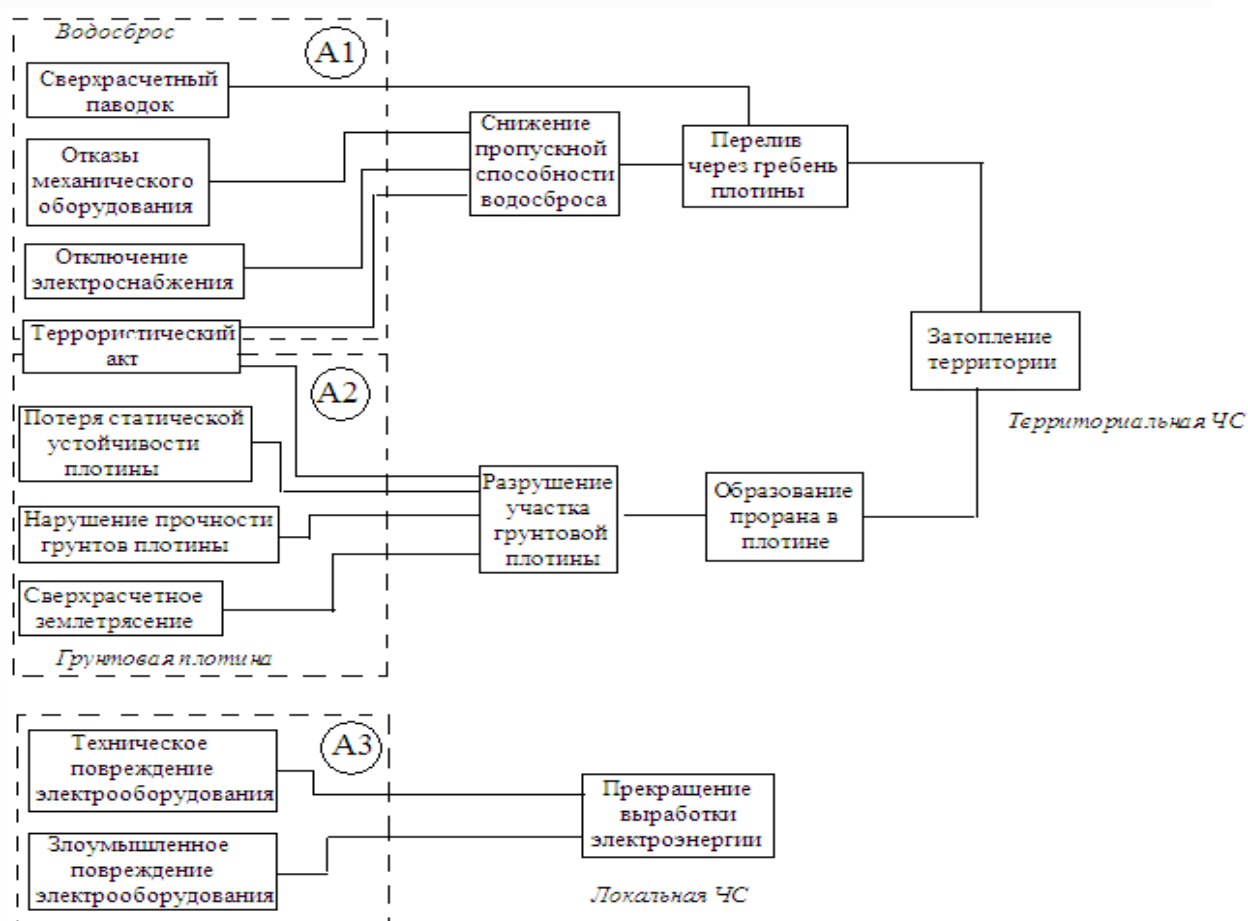

Рисунок 2 – Блок-схема анализа основных вероятных сценариев аварий на каскаде Алматинских ГЭС

Моделирование прорана в теле грунтовой плотины, оценка параметров зоны затопления и ущерба от аварий А1 и А2 позволяют классифицировать их как территориальные чрезвычайные ситуации [2]. Оценка ущерба от аварии А3 позволяет классифицировать ее как локальную чрезвычайную ситуацию.

Причинами снижения пропускной способности водосброса могут быть: механические повреждения затворов; механические повреждения в пазах затворов; неисправности приводных устройств; потеря внешнего электропитания; злонамеренные действия - террористический акт.

Возможные причины разрушения грунтовой плотины вследствие потери статической устойчивости или фильтрационной прочности: потеря статической устойчивости низовой призмы плотины; сверхрасчетное землетрясение; террористический акт.

Вероятные причины аварийного прекращения выработки электроэнергии на малых ГЭС-1 и ГЭС-2 представляются следующими: техническое повреждение электрооборудования и электроаппаратуры; злоумышленное повреждение электрооборудования и электроаппаратуры; сверхрасчетное землетрясение.

Качественная оценка риска основных сценариев развития аварий на каскаде Алматинских ГЭС показывает, что существенным является риск отказа водосброса в паводок (сценарий А1) и риск разрушения участка грунтовой плотины (сценарий А2), поскольку последствия аварий по этим сценариям классифицируются как территориальные чрезвычайные ситуации [3]. Риск разрушения электрооборудования и электроаппаратуры малых ГЭС-1 и ГЭС-2 может считаться несущественным, так как его последствия классифицируются как локальная чрезвычайная ситуация.

Для количественной оценки риска основных сценариев развития аварий А1, А2, А3, возможных на каскаде Алматинских ГЭС, использован метод анализа «дерева отказов» [2]. На рисунках 3, 4 и 5 представлены «деревья отказов» для событий каждого из идентифицированных сценариев аварий.

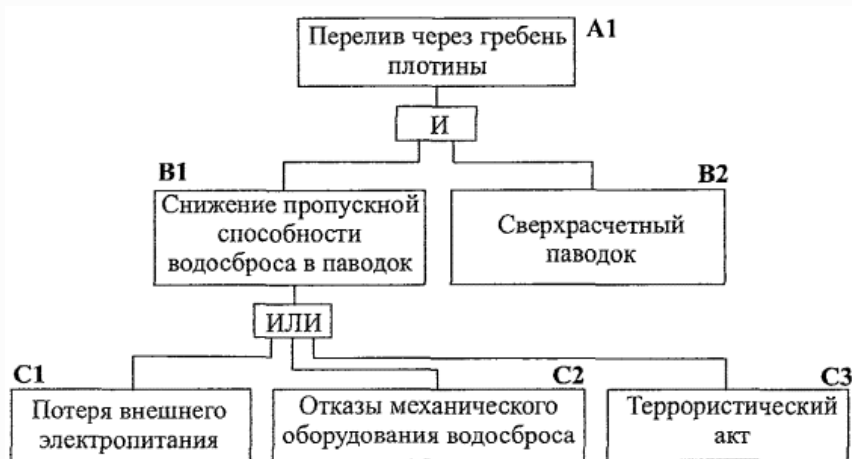

Рисунок 3 - «Дерево отказов» для сценария аварии А1

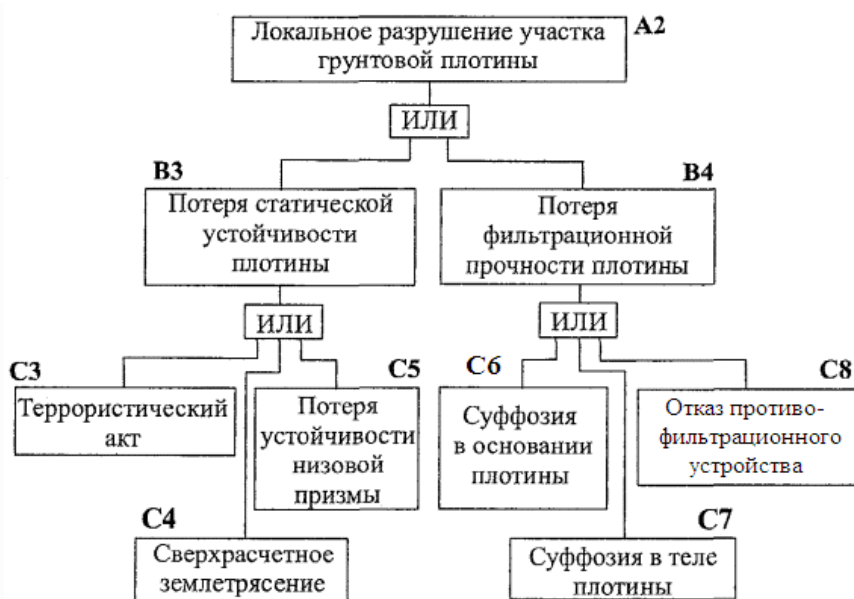

Рисунок 4 - «Дерево отказов» для сценария аварии A2

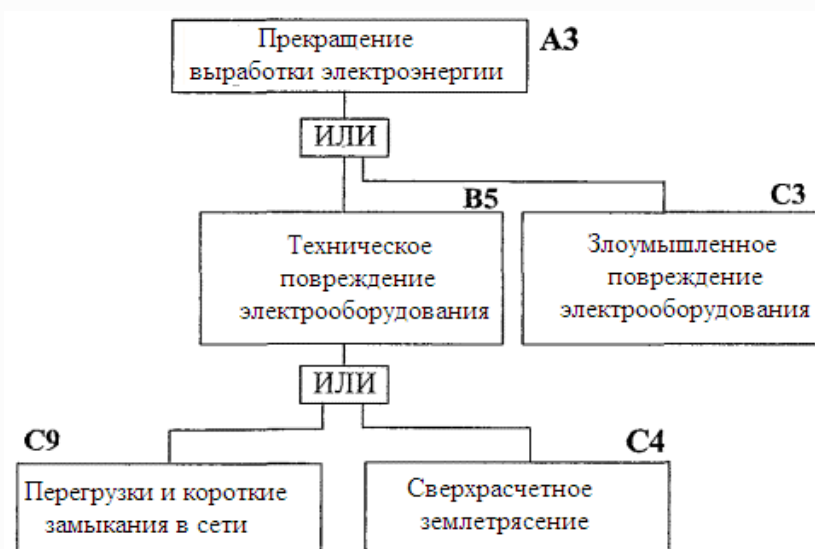

Рисунок 5 - «Дерево отказов» для сценария аварии A3

Решение «деревьев отказов» выполнено по следующим формулам (обозначения элементов «деревьев отказов» приведены на рисунках 3, 4 и 5):

Сценарий A1:

$$P_{A1} = P_{B1} P_{B2}; \quad (1)$$

$$P_{B1} = 1 - (1 - P_{C1})(1 - P_{C2})(1 - P_{C3}). \quad (2)$$

Сценарий A2:

$$P_{A2} = 1 - (1 - P_{B3})(1 - P_{B4}); \quad (3)$$

$$P_{B3} = 1 - (1 - P_{C3})(1 - P_{C4})(1 - P_{C5}); \quad (4)$$

$$P_{B4} = 1 - (1 - P_{C6})(1 - P_{C7})(1 - P_{C8}). \quad (5)$$

Сценарий А3:

$$P_{A3} = 1 - (1 - P_{B5})(1 - P_{C3}); \quad (6)$$

$$P_{B5} = 1 - (1 - P_{C9})(1 - P_{C4}). \quad (7)$$

Численные значения ожидаемых среднегодовых частот реализации событий - элементов «деревьев отказов» - определялись следующим образом:

C1, C2, C3, C8, C9 - по литературным источникам [1-5];

C4, B2 - по данным объекта;

C5, C6, C7 - по методике [2];

A1, A2, A3, B1, B3, B4, B5 - по формулам (1- 7).

Результаты исследований

Результаты проведенных расчетов среднегодовых вероятностей аварий, возможных на ГТС и малых ГЭС-1 и ГЭС-2 каскада Алматинских ГЭС приведены в таблице 1.

Таблица 1 - Численные значения среднегодовых вероятностей отказов на ГТС каскада Алматинских ГЭС

Элементы «деревя отказов»	Наименование элемента «деревя отказов»	Среднегодовая частота отказа P , 1/год
A1	Перелив через гребень грунтовой плотины	10^{-6}
A2	Разрушение участка грунтовой плотины	10^{-3}
A3	Прекращение выработки электроэнергии	10^{-3}
B1	Снижение пропускной способности водосброса	10^{-2}
B2	Сверхрасчетный паводок	10^{-3}
B3	Потеря статической устойчивости грунтовой плотины	10^{-3}
B4	Потеря фильтрационной прочности грунтовой плотины	10^{-5}
B5	Техническое повреждение электрооборудования	10^{-2}
C1	Потеря внешнего электропитания	10^{-2}
C2	Отказ механического оборудования водосброса	10^{-4}
C3	Террористический акт	10^{-3}
C4	Сверхрасчетное землетрясение	$< 10^{-3}$
C5	Потеря статической устойчивости низовой призмы плотины	10^{-6}
C6	Суффозия в основании плотины	10^{-7}
C7	Суффозия в теле плотины	10^{-6}
C8	Отказ противофильтрационных устройств плотины	10^{-5}
C9	Перегрузки и короткие замыкания в сети	10^{-2}

Результаты и обсуждения

Таким образом, среднегодовые вероятности аварий на ГТС малых ГЭС-1 и ГЭС-2 каскада Алматинских ГЭС, составляют:

Сценарий А1 - перелив через гребень плотины в паводок при снижении пропускной способности водосброса - $P_{A1} = 10^{-6}$ 1/год. Допускаемый нормами обобщенный риск аналогичных плотин в период постоянной эксплуатации, согласно данным [3], составляет (4-5) 10^{-4} 1/год.

Сценарий А2 - локальное разрушение участка плотины - $P_{A2} = 10^{-3}$ 1/год.

Сценарий А3 – прекращение выработки электроэнергии - $P_{A3} = 10^{-2}$ 1/год.

Следует отметить, что полученные количественные оценки для сценария А2 и А3 имеют обобщенный характер. Для более точного расчета сценария А3 необходимо значительное количество статистических данных по отказам и повреждениям электрооборудования как на малых ГЭС, так и в прилегающих трансформаторных подстанциях и линиях электропередачи.

Выводы

Проведены анализ и оценка риска аварий на ГТС и малых ГЭС-1 и ГЭС-2 каскада Алматинских ГЭС с определением качественных или количественных показателей вероятностей нежелательных явлений. Установлено, что вероятность перелива через гребень плотины в паводок при снижении пропускной способности водосброса составляет $P_{A1} = 10^{-6}$ 1/год, вероятность локальное разрушение участка плотины - $P_{A2} = 10^{-3}$ 1/год. и вероятность прекращения выработки электроэнергии равна $P_{A3} = 10^{-2}$ 1/год.

Полученные расчетным путем показатели не превышают допустимые нормы и соответствуют уровням безопасности эксплуатации данных объектов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Елохин А.Н. Анализ и управление риском: теория и практика.- М.: Страховая группа «Лукойл», 2000.- 142 с.
2. Методические указания по проведению анализа риска аварий гидротехнических сооружений. СТП ВНИИГ 230.2.001-00 / Под ред. Е.Н. Беллендира, С.В. Сольского, Н.Я. Никитиной. СПб.: ОАО «ВНИИГ им. Б.Е. Веденеева», 2000.- 58 с.
3. Стефанишин Д.В. Оценка нормативной безопасности плотин по критериям риска // Гидротехническое строительство. – 1997. - № 2.- С. 44 - 47.
4. Никитина Н.Я. Количественные оценки риска аварий грунтовых плотин и дамб по результатам декларирования безопасности гидротехнических сооружений // Труды Международной конференции «Геотехника. Оценка состояния оснований и сооружений». СПб. - 2001.- С.78 - 81.
5. Золотое Л.А., Иващенко И.Н., Радкевич Д.Б. Оперативная количественная оценка уровня безопасности эксплуатируемых гидротехнических сооружений//Гидротехническое строительство. – 1997. - № 2.- С. 40-43.

**КІШІ СУ ЭЛЕКТРСТАНЦИЯЛАРЫНДЫҢ СУ ТЕХНИКАЛЫҚ
ҒИМАРАТТАРДАҒЫ АПАТТАРДЫҢ ТӘУЕКЕЛДІЛІГІН САРАПТАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ
Түйін**

Мақалада Алматы СЭС каскадындағы кіші су электрстанциялардың су техникалық ғимаратта болатын апаттардың тәуекелділігін сараптау мен бағалауы өткізілген. Қауіптардың бірдейлестіруі жасалған және қарастырылып отырған нысандарда мүмкін болатын апаттардың сценарийлары келтірілген. Апаттардың тәуекелділігін сараптаудың

блок-сұлбалары жасалып құрастырылған және келтірілген сценарияларда орташа жылдық мүмкін болатын уақиғалардың сандық мәліметтері анықталған.

A RISK ANALYSIS AND ESTIMATION OF ACCIDENTS ON HYDROTECHNICAL BUILDING OF THE SMALL HYDROELECTRIC POWER STATIONS

Resume

The article analyzes and evaluates the risk of accidents on the hydraulic engineering construction of small hydroelectric power station HES-1 and HES-2 of Almaty hydroelectric power station. The identification of dangers is carried out, and the accident scenarios are formed on the considered objects. The flowcharts of the analysis of risk are developed and designed; the numerical values of average probabilities of events of the identified scenarios are determined.

ӘОЖ 632.61.7

М.М. Даулетбаева, С.М. Джамилова, А.С. Избасар

Еуразия технологиялық университеті

ТОПЫРАҚ МИКРООРГАНИЗМДЕРІНЕ ФУНДАЗОЛДЫҢ ӘСЕРІ

Резюме

Зерттеу жұмыс зерханалық және далалық жағдайда жүргізілді. Зерттеу мағлұматтары фундазолдың топырақ микроорганизмдеріне әсер ететінін дәлелдейді.

Түйінді сөздер: топырақ, микроорганизмдер, фундазол.

Кіріспе

Агроценозда өсімдіктердің зиянкестері мен тамыр жүйесін зақымдайтын саңырауқұлақтарды жою мақсатында пестицидтердің көптеген түрлері пайдаланылады. Алайда пестицидтер биотикалық фактордың болып есептелетін-флора мен фаунаға кері ықпалын тигізуде, яғни микроорганизмдердің санының топырақта азаюына, көбіне жойылуына әкеледі. Сонымен қатар, көп пайдаланылған химикаттар топырақтың улануын туындатып, биогеоценоздың өздігінен реттелу мүмкіндігін төмендетеді [1-4].

Соңғы кездегі зерттеулерде көп мөлшерде қолданылған тыңайтқыштар, фунгицидтер, гербицидтер әсерінен ауыл шаруашылық өсімдіктері өнімдерінде ауыр металл иондарының жиналуына алып келетіні және оның қоршаған ортаға кері әсерін тигізетіні және коректік тізбек арқылы адам мен жануар ағзасына түсетіні туралы айтылуда [5-8].

Зерттеу нысаны және әдістері

Топырақ фундазолдың 0,1% концентрациясымен 1, 3 рет өңделді.

Зерттеу жұмысында топырақтың микробоценозын анықтау үшін топырақ фундазолмен өңделген-фундазолды және өңделмеген-бақылау нұсқалары негізінде жүргізілді. Топырақтан алынған ерітінді екі нұсқа бойынша ЕПА, Сабура, Чапека-7 егіліп, термостта өсірілді [9-12].

Петри табақшаларына өсіп шыққан клеткалардан таза дақылдар бөлініп алынды. Бөлініп алынған клеткалардың фундазолға сезімталдылығын анықтау үшін 1,1; 1,0 және 1,5% -тік көлемі, 1,0 см сүзгіш қағазға фундазол сіңірілген дискі пайдаланылды.

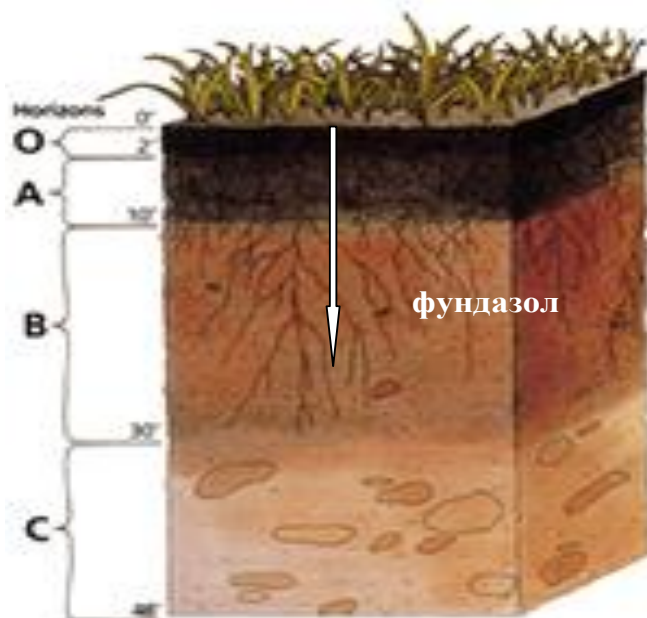
Дискілер Петри табақшасына жалпы жайып егілген дақылдарының үстіне отырғызылды. Микроорганизмдердің өсу мүмкіндігін анықтау үшін Петри табақшалары 37°C температурада екі тәулікке термостатқа қойылды. Өсіп шыққан клеткалардың өсінділердің лизис аймағының көлемі сызғышпен анықталды.

Зерттеу нәтижелері және оны талқылау

Өсімдіктерді әр түрлі аурулардан қорғау үшін және мол өнім алу мақсатында ауыл шаруашылығында химиялық заттардың алуан түрі қолданылады. Сондықтан зерттеу жұмысымызға фундазолдың қоршаған ортаға әсерін анықтауға бағыттадық. Топырақты бұршақтың тамыр шіруі аурынан сақтау үшін фундазолдың 0,2% концентрациясымен өңдегенде ол алдымен ауаға тарап, адам тынысын нашарлататын фундазолдың буы түзіледі.

Фундазолдың қосылыстары ауаның жоғарғы бөлігіне таралып, су буларымен қосылып ауыр қосылыс түзіп, жел әсерінен жан-жаққа таралады. Егістіктің маңының ауасында 2-3 тәулікке дейін фундазолдың жағымсыз иісі байқалады. Күн сәулесінің әсерінен фундазолдың жағымсыз иісі күшейіп, ащы иіс тыныс жолдарын тарылтып, сілекей бездерін тітіркендіреді.

Топырақтың 20 см қабатына дейін микроорганизмдердің мол шоғыры орналасады. Олар өсімдіктердің тіршілігіне, вегетациялық кезеңдеріне белсенді атсалысады. Егістікке шашылған фундазол топырақтың үстіңгі бөлігі яғни А қабатымен қатар төменгі В қабатына да өтеді. Қара топырақтың 1 г миллионға жуық микроорганизмдер тіршілік етсе, фундазолды қолданудан кейін оның 50-60%-дан астамы жойылады, ол 1 суретте көрсетілген. Фундазол топырақ қабаттарынан өтуі сипатталған.

Сурет 1-Фундазолдың топырақ қабаттарында таралуы

Кәді өсімдіктерінде басқа да ауыл шаруашылық өсімдіктерді ризосфера тәрізді микроорганизмдердің саны зерттеудің бақылау нұсқасына қарағанда 5-10 есе компоненттері көп болып келді. Олардың сандық өзгеру динамикасы белгілі бір заңдылыққа байланысты. Микроорганизмдердің ризосферадағы максималды мөлшері гүлдеу кезінде болды. Кәді өскен фундазолмен өңделген топырақтағы микробоценоздың өсу қабілеті 1-кесте, 2 суретте, 2 кестеде көрсетілген.

А

Б

Сурет 2-ЕПА-дың бетінде өскен жалпы микроб клеткалары
А фундазолды, Б бақылау нұсқалары

Кесте 1-Миробоценоздың фундазолмен өңделген топырақтағы өсу қабілеті

Фунгицид түрі	Концентрация	Өңдеу саны	Қоректік орталар		
			ЕПА	Сабура	Чапека
Фундазол			Колониялар саны, кл/мл		
	Бақылау	-	$3 \cdot 10^5$	$1 \cdot 10^5$	Жалпы өсінді
	0,1	1	$2 \cdot 10^5$	$1 \cdot 10^5$	Жалпы өсінді
	0,1	3	$1 \cdot 10^5$	$1 \cdot 10^5$	$1 \cdot 10^5$

1-кесте мен 2 суретте көрсетілген мәліметтер бойынша өскен коллониялардың фундазолмен өңделу санымен олардың өсу қарқынының арасында байланыс бар екендігін байқаймыз. Бақылау нұсқасында фундазол жоқ болғандықтан болу керек, ЕПА-дың бетінде өсіп шыққан жалпы микроб клетка саны $3 \cdot 10^5$ кл/мл тең. Өңдеу саны артқан сайын клетка саны да азая бастайды. Сәйкесінше $2 \cdot 10^5$ кл/мл тең болады.

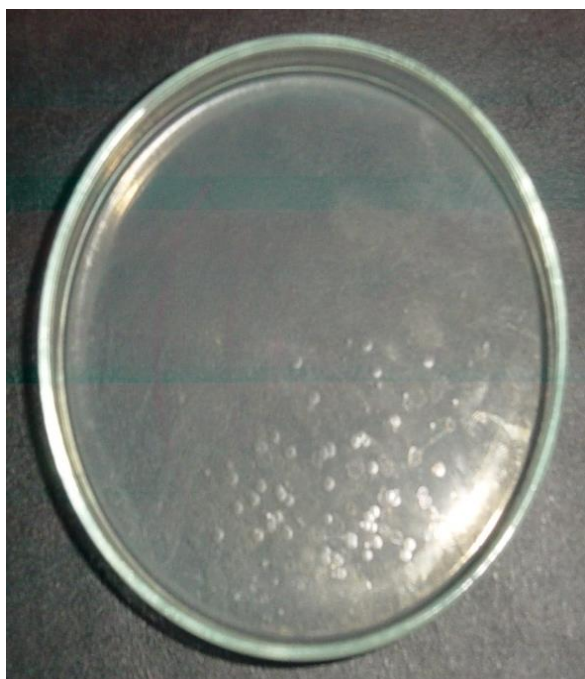
А

Б

А фундазолды, Б бақылау нұсқалары
Сурет 3-Сабура ортасында өскен актиномицеттер

Сабура ортасында өскен актиномицеттер фундазолмен өңделу санына қарамастан барлық нұсқаларда $1 \cdot 10^5$ кл/мл-ге тең.

А

Б

А фундазолды, Б бақылау нұсқалары
Сурет 4 -Чапека ортасында микроскопиялық саңырауқұлақтар

2 кестеде көрсетілгендей ЕПА-дың бетінде өсу аймағының лизистенуі фундазолмен өңделмеген нұсқасында лизис аймағы концентрациясына тиесілі 1,0; 1,3; 1,5 см. Өңдеу санына қарай лизис аймағының мөлшері өзгеріп отырады.

Кесте 2 - Бөліп алынған микроорганизмдердің фундазолдың әр түрлі концентрациясына сезімталдылығы

Фунгицид түрі	Өңдеу саны	Қоректік орталар								
		ЕПА, см			Чапека			Сабура, см		
		Концентрация %			Концентрация %			Концентрация %		
		0,1	1,0	1,5	0,1	1,0	1,5	0,1	1,0	1,5
		Лизис аймағы, см			Лизис аймағы, см			Лизис аймағы, см		
Фундазол	0	1,0	1,3	1,5	1,1	1,4	1,7	1,1	1,4	1,6
	1	1,1	1,3	1,6	1,3	1,6	1,8	1,3	1,6	1,9
	2	1,2	1,5	1,8	1,5	1,8	1,9	1,5	1,8	2,2
	3	1,4	1,7	2,2	1,7	1,9	2,1	1,7	2,1	2,4

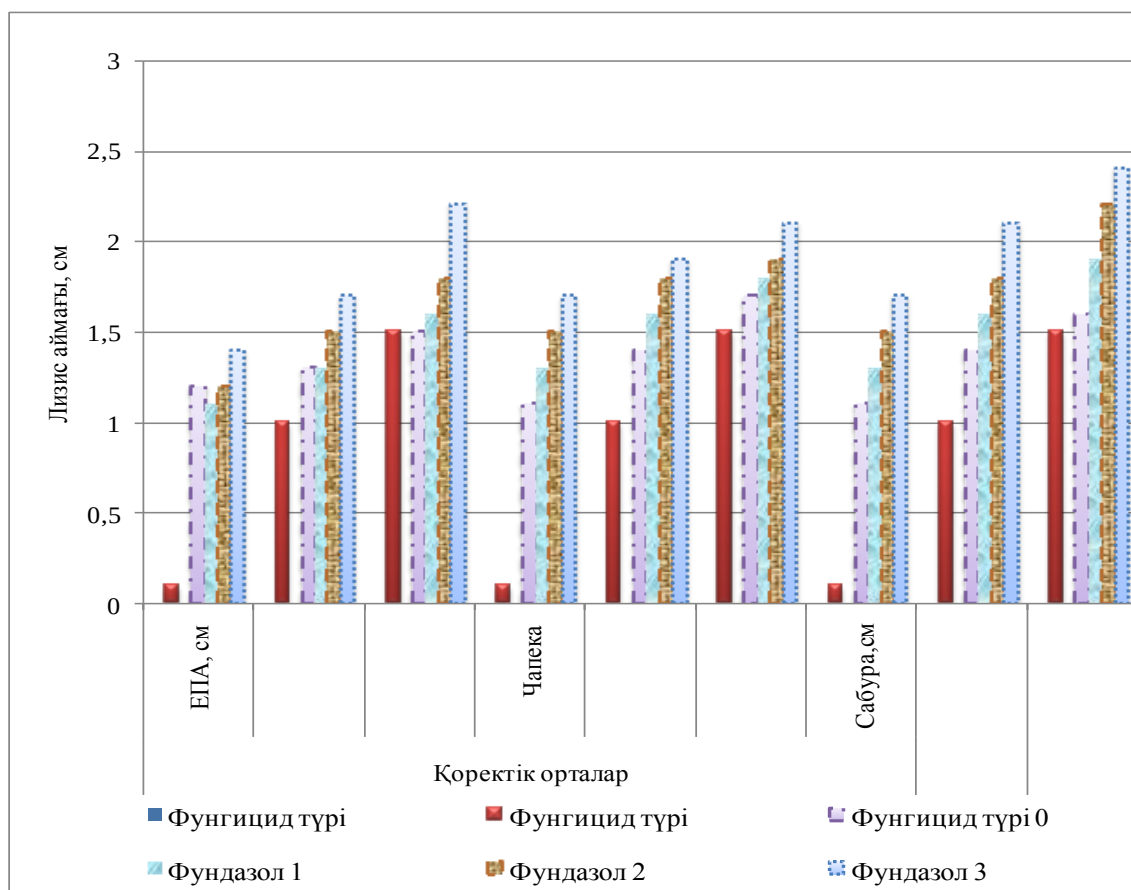
Фундазолмен бір қайтара өңделген нұсқада бөліп алынған бактерияның лизис аймағы 1,1; 1,3; 1,6 см концентрациясына тиесілі. Ал фундазолмен екі рет өңделген нұсқада бөліп алынған бактерияның лизис аймағы 1,2; 1,5; 1,8 см концентарциясына тиесілі. Ал фундазолмен үш рет өңделген нұсқада бөліп алынған бактерияның лизис аймағы 1,4; 1,7 және 2,2 см концентарциясына тиесілі.

1 кестеде және 4 суретте Чапека қоректік ортасындағы бактериялардың өсу аймағының лизистенуі бақылау нұсқасында тиесілі концентрациясы бойынша 1,1; 1,4 және 1,7 см. Фундазолмен екі рет қайтара өңделген нұсқасында бактрияның лизис аймағы 1,3; 1,6; 1,8 см. Ал фундазолмен үш рет өңделген нұсқасында бактрияның лизис аймағы 1,7; 1,9; 2,1 см болды.

Сабура қоректік бетінде бактрияның өсу аймағының лизистенуі бақылау нұсқасына тиесілі 1,1; 1,4; 1,6 см концентрациясына тиесілі. Фундазолмен бір рет өңделген нұсқада бөліп алынған бактерияның лизис аймағы 1,3; 1,6; 1,9 см концентрациясына тиесілі.

ЕПА, Чапека және Сабура орталарында өскен микроорганизмдердің фундазолға сезімталдылығы сипатталады, 5 суретте берілген.

Ал фундазолмен екі рет өңделген нұсқада бөліп алынған бактерияның лизис аймағы 1,5; 1,8; 2,2 см концентарциясына тиесілі. Ал фундазолмен үш рет өңделген нұсқада бөліп алынған бактерияның лизис аймағы 1,7; 2,1 және 2,4 см концентарциясына тиесілі.

Сурет 5 - Фундазолдың топырақ микробоценозына әсері

Қорытынды

Соңғы жылдары ауыл шаруашылық мәдени өсімдіктерінен жоғарғы өнім алу мақсатында жыртылған жерге тыңайтқыштарды, пестицидтерді қарқынды пайдалану топыраққа қосымша кері әсерін тигізді. Пестицидтердің тек-1 % ғана мақсатқа жетеді, оның қалған массасы топырақ микроорганизмдерінің санының азаюына әкеледі.

Топырақты фундазолмен өндегенде топырақта өсімдіктердің тіршілік үрдісін ынталандыратын, өсімдіктің экологиялық факторларға төзімділігін арттыратын микроорганизмдердің саны азаяды. Сонымен қатар фундазолдың концентрациясы өскен сайын ортадағы топырақ микробоценозының саны да кемуі түседі. Зерттеу нәтижелерінің көрсетуі бойынша микробоорганизмдердің лизис аймағы ұлғаяды. Фундазолдың мөлшерінің көбеюі топырақтағы өсімдікке және зат айналым үрдісінде қажетті микрофлораның тіршілігіне шек қояды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Пронина Н.Б. Экологические стрессы. - М.: МСХА, 2000. -310 с.
2. Захваткин Ю.А. Основы общей и сельско-хозяйственной экологии. – М.: Мир, 2003. - С. 332-359.
3. Яшин И.М., Шишов Л.Л., Раскатов В.А. Почвенно-экологические исследования в ландшафтах. - М.: МСХА, 2000. - С.8-15.
4. Никитин Е.Д. Экология почв и учение о почвенных экотонках // Почвоведение-2005. - № 9. - С.1044-1053.
5. Тышкевич Г.Л. Экология и агрономия. – Кишинев: ШТИИИЦА, 1991. -267с.

6. Соколов М.С., Монастырский О.А., Пикушова Э.А. Экологизация защиты растений. - Пушкино: РАСХН, 1994. -С.11-23.
7. Андреева Е.И., Зинченко В.А. Биологическая активность и механизм действия системных фунгицидов. - М.: МСХА, 1995. С.60.
8. Лунев М.И. Пестициды и охрана агрофитоценозов. - М.: Колос, 1992. -С.6-19.
9. Безель В.С., Жуйкова Т.В. Химическое загрязнение среды: вынос химических элементов надземной фитомассой травянистой растительности // Экология, 2007.- №4. -С.259-267.
- 10.Круглов Ю.В. Микрофлора почвы и пестициды.- М: Агропромиздат, 1991. -240с.
11. Минеев В.Г. Экологические проблемы агрохимии. - М.: МГУ, 1988. -283 с.
12. Емцев В.Т., Е.Н.Мишустин. Микробиология. -М.: Наука, 2005. -С.330-337.

ВЛИЯНИЕ ФУНДАЗОЛА НА ПОЧВЕННЫЕ МИКРООРГАНИЗМЫ

Резюме

Исследования выполнены в лабораторных и полевых условиях. Результаты опытов показывают о влиянии фундазола на почвенные микроорганизмы.

THE EFFECTS OF PHUNDAZOL ON THE SOIL MICROORGANISMS

Resume

This research work performed in laboratory and field conditions. The experimental results show the effects of phundazol on soil microorganisms.

УДК 631.3:621.3.036.5

Ш.А. Абдиева

Евразийский технологический университет

ЭНЕРГЕТИКА СЕГОДНЯ И ЗАВТРА

Резюме

В статье приводится история развития отрасли энергетики. Рассматриваются виды источников электрической энергии и проводится анализ ее прошлого и будущего. Акцентирует внимание на развитии энергетики Казахстана.

Ключевые слова: энергетика, источники энергии, мощность.

Введение

Энергетика - область хозяйственно-экономической деятельности человека, совокупность больших естественных и искусственных подсистем, служащих для преобразования, распределения и использования энергетических ресурсов всех видов. Её целью является обеспечение производства энергии путём преобразования первичной, природной, энергии во вторичную, например в электрическую или тепловую энергию.

Овладение энергией огня позволило человеку раскрыть потенциальные возможности разума. Уровень материальной обеспеченности, духовной культуры зависит и от количества энергии, которым обладают люди. Много изменилось за сотни тысячи лет. Кроме огня – химической энергии, - человек освоил и многие другие ее виды: гидроэнергию, атомную, солнечную и подошел вплотную к овладению термоядерной.

Миллион лет назад первобытный человек использовал всего две тысячи килокалорий в день, получая энергию только из потребляемой им пищи. Средневековый человек потреблял энергии в 20 раз больше, чем первобытный охотник. Сейчас в промышленно развитых странах в год на каждого человека тратится от 8 до 14 тонн условного топлива (тонна условного топлива – это тонна очень хорошего угля или 7 миллионов килокалорий энергии).

Учеными приводится такой прогноз роста энергопотребления в странах СЭВ (Совет экономической взаимопомощи) (в миллиардах тонн условного топлива):

2000год	3-3,5	2020 год	4-5
---------	-------	----------	-----

Наряду с этим начался самый трудный период перестройки энергетики - этой беспокойной отрасли народного хозяйства, все время совершенствующейся, постоянно отыскивающей наиболее экономичные варианты обеспечения общества энергией.

Объекты и методы исследования

Электроэнергетика — это подсистема энергетики, охватывающая производство электроэнергии на электростанциях и её доставку потребителям по линии электропередачи. Центральными её элементами являются электростанции, которые принято классифицировать по виду используемой первичной энергии и виду применяемых для этого преобразователей. Необходимо отметить, что преобладание того или иного вида электростанций в определённом государстве зависит в первую очередь от наличия соответствующих ресурсов.

При существующем уровне научно-технического прогресса энергопотребление может быть покрыто лишь за счет использования органического топлива (уголь, нефть, газ), гидроэнергии и атомной энергии на основе тепловых нейтронов. Однако, по результатам многочисленных исследований органическое топливо к 2020 г. может удовлетворить запросы мировой энергетики только частично. Остальная часть энергопотребности может быть удовлетворена за счет других источников энергии - нетрадиционных и возобновляемых [2].

Таблица 1 - Источники энергии, используемые человеком [7]

Способ использования	Энергия, используемая человеком	Первоначальный природный источник
Солнечные электростанции	Электромагнитное излучение Солнца	Солнечный ядерный синтез
Ветряные электростанции	Кинетическая энергия ветра	Солнечный ядерный синтез, Движения Земли и Луны
Традиционные ГЭС Малые ГЭС	Движение воды в реках	Солнечный ядерный синтез синтез,
Приливные электростанции	Движение воды в океанах и морях	Движения Земли и Луны
Волновые электростанции	Энергия волн морей и океанов	Солнечный ядерный
Геотермальные станции	Тепловая энергия горячих источников планеты	Внутренняя энергия Земли
Сжигание ископаемого топлива	Химическая энергия ископаемого топлива	Солнечный ядерный синтез в прошлом.
Сжигание возобновляемого топлива традиционное нетрадиционное	Химическая энергия возобновляемого топлива	Солнечный ядерный синтез
Атомные электростанции	Тепло, выделяемое при ядерном распаде	Ядерный распад

Характерной чертой традиционной электроэнергетики является её давняя и хорошая освоенность, она прошла длительную проверку в разнообразных условиях эксплуатации. Основную долю электроэнергии во всём мире получают именно на традиционных электростанциях. К ней относятся теплоэнергетика, гидроэнергетика, ядерная энергетика. Теплоэнергетика в мировом масштабе преобладает среди традиционных видов, на базе нефти вырабатывается 39 % всей электроэнергии мира, на базе угля — 27 %, газа — 24 %, то есть всего 90 % от общей выработки всех электростанций мира.

Дальнейшее масштабное наращивание мощностей электростанций и котельных на угле невозможно без решения экологических проблем, связанных с использованием угля. Цель - восстановление ландшафта, достижима. А вот удастся ли очистить дымовые газы - пока еще не до конца ясно. Так, на конденсационных электростанциях, удаленных от городов (так как они не производят тепла), при сжигании за один час 1000 тонн низкосортного угля выбрасывается: 34 тонны шлака; 200 тонн золы; 230 тонн двуокиси углерода; 10 тонн окислов азота; 25 тонн двуокиси серы; 2 тонны золы летучей, не пойманной фильтрами [2].

Основная часть

«Как удовлетворить огромные энергетические потребности человечества в ближайшие десятилетия?» — вот один из важнейших вопросов нашего времени. До сих пор дискуссии в энергетической сфере ведутся вокруг технологий производства электроэнергии в будущем и использования возобновляемых источников энергии.

Повышение энергоэффективности и изменение структуры производства электроэнергии должны происходить параллельно. Согласно данным Международного энергетического агентства (МЭА) доля возобновляемых источников энергии в общей структуре электроснабжения к 2035 году увеличится до 30%. Оставшиеся 70% должны будут покрываться за счет традиционных источников энергии. Однако их ресурсы ограничены, стоимость будет лишь повышаться, а использование оказывает негативное влияние на климат планеты [6].

Только радикальное улучшение показателей энергоэффективности поможет нам сократить потребление энергии, сберечь ресурсы, снизить стоимость внедрения возобновляемых источников энергии, уменьшить объемы выбросов углекислого газа (CO₂), а также замедлить рост цен на электроэнергию для населения и промышленных нужд. Поэтому ключевую роль в переходе к энергоснабжению на основе возобновляемых источников энергии будет играть повышение энергоэффективности.

Возобновляемая («Зеленая энергия») — энергия из источников, которые по человеческим масштабам являются неисчерпаемыми. Основной принцип использования возобновляемой энергии заключается в её извлечении из постоянно происходящих в окружающей среде процессов и предоставлении для технического применения. Возобновляемую энергию получают из природных ресурсов, таких как: солнечный свет, ветер, дождь, приливы и геотермальная теплота, которые являются возобновляемыми (пополняются естественным путем). К этой энергетике относятся: малые гидроэлектростанции, ветровая энергетика, геотермальная энергетика, солнечная энергетика, биоэнергетика, установки на топливных элементах, термоядерная энергетика [7].

Альтернативная энергетика - это собирательное название ряда перспективных способов получения энергии, по преимуществу из возобновляемых источников.

Рисунок 1 - Альтернативная энергетика [7, с. 24]

Перейдем непосредственно развитию электроэнергетики в нашей стране. Казахстан обладает запасами энергетических ресурсов (нефть, газ, уголь, уран) и является сырьевой страной, живущей за счет продажи природных запасов энергоносителей (80% экспорта - сырье, а доля промышленного экспорта сокращается ежегодно). До 2010 года Казахстан являлся нетто-экспортёром электроэнергии, а после 2010 года является нетто-импортером, то есть потребляет больше электроэнергии, чем производит. Север Казахстана экспортирует электроэнергию, производимую на построенной еще в советское время Экибастузской ГРЭС-1, в Россию, а юг покупает её у Киргизии и Узбекистана.

Суммарная установленная мощность всех электростанций Казахстана составляет 20 тысяч МВт, а фактическая мощность — 15 тысяч МВт. Казахстан вырабатывает 91,9 млрд. кВт час электроэнергии в год (данные 2013 г., против 1045 млрд. кВт час Россией, и 4058 млрд. кВт час - США, 5320 млрд. кВт час - Китаем), то есть электровооруженность Казахстана 4,0 МВт час/чел в год против 6,7 - в России, 14 - США, 3,5 - в КНР. К сожалению, выработка большинства электростанций не достигает установленной мощности. Только 2012 году Казахстан достиг уровня выработки электроэнергии 1991 года (87,4 млрд. кВт час). Выработка по типу электростанций в Казахстане распределяется следующим образом:

ТЭС (тепловые электростанции) — 87,7 %, в том числе:

ГЭС (гидроэлектростанции) — 12,3 %, так как основные электростанции (тепловые) были построены в начале прошлого века, когда запас угля и нефти был в избытке.

Около 72 % электроэнергии в Казахстане вырабатывается из угля, 12,3 %

— из гидроресурсов, 10,6 % — из газа и 4,9 % — из нефти. Таким образом, четырьмя основными видами электростанций вырабатывается 99,8% электроэнергии, а на альтернативные источники приходится менее 0,2%.

В 2011 году в Казахстане было произведено 85,9 млрд кВт ч электроэнергии (+5,4% к 2010 году). В структуре производства электроэнергии доля ТЭС составила 91%, ГЭС – 9%, ВИЭ – менее 0,5%.

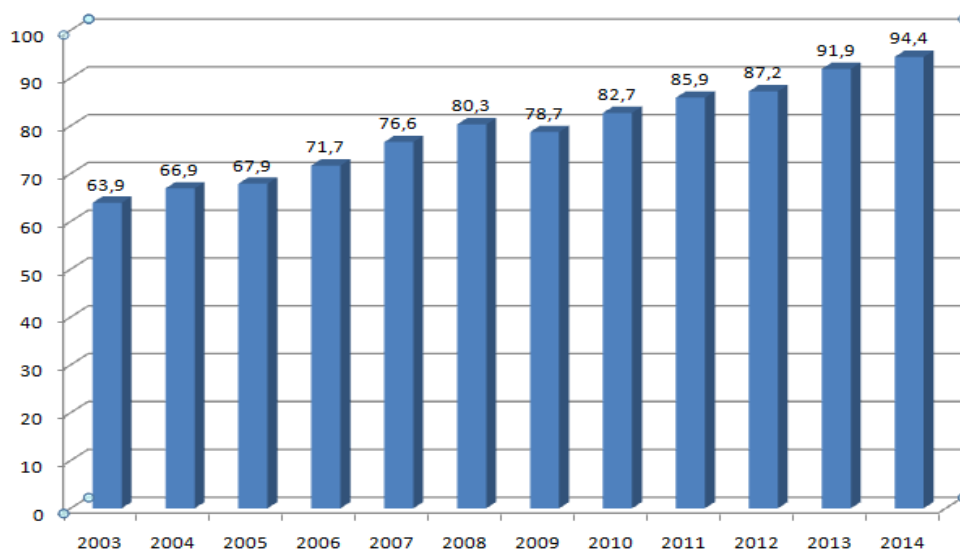

Диаграмма 1 - Производство электроэнергии в Казахстане по годам (млрд кВт ч) [2]

Согласно Государственной программе по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан доля возобновляемых источников энергии в общем объеме производства электроэнергии к 2015 году должна превысить 1%. Потребление электроэнергии в Казахстане в 2010 году составило 83,8 млрд кВт-ч, при этом доля промышленности достигла 85,3%, населения – 11,9%, транспорта – 2,5%.

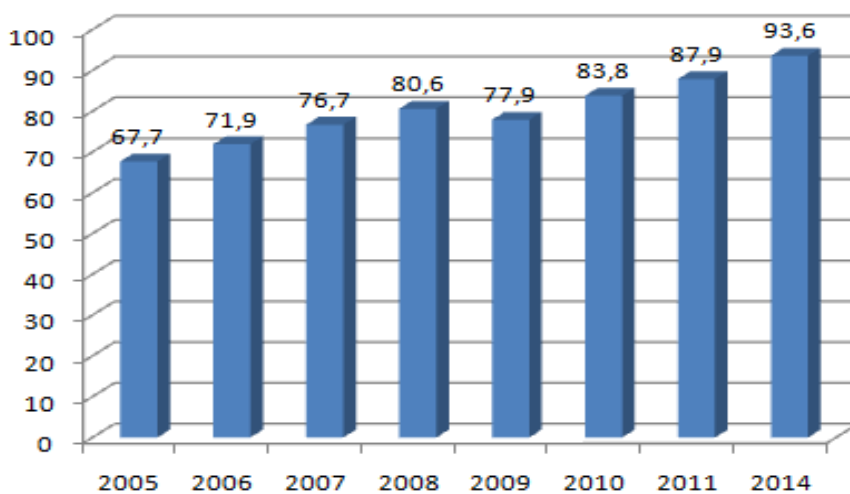

Диаграмма 2- Потребление электроэнергии в Казахстане по годам (млрд кВт ч) [2]

Сегодня атомная энергетика Казахстана имеет большие перспективы развития. Республика занимает II-ое место в мире по объемам урана и обладает 19% мировых разведанных запасов данного сырья. Всего на территории Казахстана известно 129 месторождений и рудопроявлений урана. По итогам 2013 года объем добычи урана в Казахстане составил 22,5 тысячи тонн. В мире уже давно появилась необходимость использования атомной энергии, так как именно она является единственным источником, способным покрыть рост потребностей человечества в энергии. По прогнозам Международного агентства по энергетике, в течение ближайших 25 лет ожидается увеличение спроса на энергию почти в два раза. Традиционные энергоресурсы - нефть, уголь и газ - не смогут покрыть растущие потребности человечества в энергии. Очевидно, что мировая

энергетика будет развиваться за счет строительства атомных электростанций. Казахстан намерен до 2020 года ввести в эксплуатацию, как минимум, одну атомную электростанцию на территории республики.

Устойчивое функционирование электроэнергетической отрасли Казахстана во многом определяется стабильностью развития экономики страны. В целом, на сегодня электроэнергетика Казахстана достаточно надежно обеспечивает экономику республики тепловой и электрической энергией.

Производство электрической энергии в Казахстане осуществляют 67 электрических станций различной формы собственности.

Заключение

Энергетика должна развиваться с опережающими темпами по отношению к темпам роста экономики. Рост экономики Казахстана сопровождается ростом электропотребления. По прогнозам министерства энергетики потребление электроэнергии к 2015 году увеличится до 100,5 млрд. кВтч.

На сегодняшний день завершены такие проекты, как расширение Атырауской ТЭЦ на 75 МВт, ввод трех газотурбинных установок общей мощностью 48 МВт на ТОО «Жаназолская ГТЭС», строительство Уральской ГТЭС мощностью 54 МВт, ГТЭС на месторождении Ащыбулак мощностью 87 МВт, ветроэлектростанции в Жамбылской области мощностью 1,5 МВт и восстановлен энергоблок №2 на Аксуской ГРЭС мощностью 325 МВт.

Осуществлен пуск 8-го энергоблока на Экибастузской ГРЭС-1 мощностью 500 МВт. Начата реализация проекта строительства I модуля Балхашской ТЭС.

Правительство Казахстана утвердило фиксированные тарифы на поставку электрической энергии от возобновляемых источников энергии. Так тариф на электроэнергию, получаемую от ветровых электростанций, составляет 22,68 тенге за 1 кВтч; от солнечных электростанций - 34,61 тенге/кВтч; от малых гидроэлектростанций - 16,71 тенге/кВтч; за 1 кВтч электроэнергии от биогазовых установок - 32,23 тенге. Кроме того, в целях поддержки отечественного производителя солнечных батарей, введен фиксированный тариф на электроэнергию, вырабатываемую солнечными электростанциями, использующими фотоэлектрические модули на основе казахстанского кремния, равный 70 тенге/кВтч. Срок действия фиксированных тарифов - 15 лет. Энергетики планируют, что введение фиксированных тарифов уже к 2020 году позволит достичь доли ВИЭ в общем энергобалансе страны до 3%, сейчас она только 0,5 %.

Неудивительно, что теперь мировое сообщество доверило Казахстану проведение Всемирной выставки 2017 в Астане. Тема выставки: «Энергия будущего», которая действительно очень важна и значима, особенно для нашей страны. Современный Казахстан - одно из государств с богатейшими запасами топливно-энергетических ресурсов. Однако нефть, газ, уголь являются исчерпаемыми природными богатствами. К тому же их использование приносит огромный вред человечеству и окружающей среде. Несомненно, что развитие альтернативных источников энергии – наиважнейшая экологическая, экономическая и даже политическая задача [1].

Сейчас многие задаются вопросом: «Какой эффект даст Казахстану проведение ЕХРО?». Н.А.Назарбаев отмечает следующее: «Это величайшая возможность для нашей страны получить новые энергетические и «зеленые» технологии. Это миллиарды долларов инвестиций, которые поступят в Казахстан за время подготовки и проведения ЕХРО-2017, а также дальнейшего использования его объектов». Действительно, трудно не согласиться с Президентом. Хочется лишь добавить, что более 100 стран будут выставлять свои достижения, люди из разных стран смогут высказать свою точку зрения на данный вопрос, т.е. появятся действительно осуществимые проекты, которые смогут избавить людей от загрязняющих и дорогостоящих источников энергии.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1.Материал из обращения народу Казахстана 6 декабря 2012 года Президента РК Н.А.Назарбаева.
- 2.Ушаков В.Я. Основные проблемы энергетики и возможные способы их решения. Известия ТПУ, 2011.
- 3.Лукутин Б.В., Суржикова О.А., Шандарова Е.Б. Возобновляемая энергетика в децентрализованном электроснабжении. - М.: Энергоатомиздат, 2008.
4. Трунковский Л.Е. Обслуживание электрооборудования промышленных предприятий – М.: Высшая школа, 1999.
5. Поярков К.М. Электрические станции, подстанции, линии и сети – М.: Высшая школа, 2001.
- 6.Безруких П. П. Состояние и перспективы развития возобновляемой энергетики// Электрика - 2008. - N 9.
- 7.Стребков Д. С. Роль возобновляемой энергии в энергетике будущего// Промышленная теплотехника. – 2006.
8. Ахмедов Р. Б. Нетрадиционные и возобновляемые источники энергии. - М.: Знание , 1998.

ЭНЕРГЕТИКАНЫҢ БҮГІНІ ЖӘНЕ ЕРТЕҢІ

Түйін

Мақалада энергетика саласының даму тарихы көрсетілген. Энергия көздерінің түрлері қарастырылып, оның бүгінгі мен ертеңіне талдау жасалынған. Қазақстан энергетикасының дамуына тоқталып, оның болашағы туралы ой қозғалған.

ENERGY TODAY AND TOMORROW

Resume

To the article history of development of industry of energy is driven. The types of electric energy sources are examined and the analysis of her past and future is conducted. Accents attention on development of energy of Kazakhstan.

УДК 30.1

Л. Т. Құрманбаева

Еуразия технологиялық университеті

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ФОРМАЛЫ ЖӘНЕ НОРМАТИВТІК ҰҒЫМЫ

Түйін

Бұл мақалада азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымында қалыптасу ұғымдары бойынша азаматтық іс жүргізудің материалдық қайнар көздеріне анықтама берілген. Құқықтық-әлеуметтік мінез-құлық еркіндігі мен адамдарға жасауға рұқсат болатын және қоғам қолдайтын, қабылданатын жақтарын да қарастырады. Азаматтық іс-жүргізу құқық нормаларын мемлекет (ҚР) немесе халықаралық келісім-шарттар арқылы орындарында қарастырады. Қ.Р. Конституциясы азаматтық іс-жүргізудің жүйесіндегі қағидаттарды толықтай қамти отырып, реттілік заңдылықтарды қарастырады.

Негізгі сөз: негізгі қайнар көз, азаматтық құқық, құқықтық актілер, құқықтық нормативтер.

Кіріспе

Азаматтық іс жүргізу құқығы Қазақстан құқығының жалпы жүйесінің бөлігі (саласы) болып табылады, оның заңдылықтары мен құқықты құрастырудың жалпы қағидаттарына бағынады.

Осыған байланысты азаматтық іс жүргізу құқығы қайнар көздері туралы мәселені құқығының жалпы теориясы мәселесі ретінде, құқығының қайнар көздері туралы жалпы ілімнің бөлігі ретінде қарастыру қажет. Демек, азаматтық іс жүргізу құқығы қайнар көздерінің ұғымы мен мәнін тек құқықтың қайнар көздерінің жалпы қасиеттерін анықтап және құқықтың осы саласы нормаларымен реттелетін қоғамдық қатынастар саласымен негізделген ерекшеліктерін айқындап олардың жалпы теориялық құқықтық қағидаларын зерттеу жол арқылы ғана ашуға болады.

Құқықтың нормативистік теориясы (Г. Кельзен) құқықты болмыс әлемімен ешқандай байланыспаған, шындыққа байланысты емес, тиісті саласына жатқызады, құқықтың күші-құқықтың өзінде. Құқықтың психологиялық теориясы адамдардың психикасы – бұл қоғамның дамуын, оның ғибратын, құқығын анықтайтын фактор. Теория адамдар психикасында құқықтың пайда болу себептерін қарастырады (Л. Петражицкий және т.б.). Құқықтың тарихи мектебі құқық заң шығарушы заңдамайды, тарихи түрде пайда болады және дамиды деген пікірге негізделген (В. Савиньи, Г. Пухта және т.б.). Сонымен бірге құқықтағы ыңтымақтастық теориясы, әлеуметтану құқықтану және құқықтың марксистік пайда болу теориясы бар. Құқықтың марксистік пайда болу теориясы мемлекет пен құқықтың байланысына негізделеді. Бірінші мемлекет, екінші құқық деп танылған. Құқықта экономикалық және саяси тұрғысынан билеуші топтың мемлекеттік ерігі көрінеді, ол осы топ пен жалпы қоғам өмірінің материалдық жағдайымен негізделген. (К. Маркс, Ф. Энгельс).

Құқықтың осындай кең түсінілуіне XX ғ. басында ғылымда көрнекті орыс ғалымдары Н.М. Коркунов, Г.Ф. Шершеневич және т.б. көңіл бөлген. Н. М. Коркунов позитивтік құқық мектебінің өкілі болып тұра, құқық қоғамдық өмірдің мазмұнын құрайтын әр алуан қызығушылықтардың жүзеге асу аясын анықтайды деп айтқан. Сонымен бірге заң нормаларын сақтау барлығына міндетті болып табылады, қандай да бір мақсаттары үшін күткендігіне байланыссыз деп таныған [1,б.11]. Г.Ф. Шершеневичтің пікірі бойынша, құқық объективтік мағынасында адамның адамға деген қатынасын анықтайтын норма, мемлекет органдары келтіретін оның бұзылу қауіп, қайғы-қасірет болып табылады [2,б.290].

Кеңес құқық ғылымында – марксистік теориясының билеу кезінде – құқық мемлекетпен орнатылған немесе бекітілген жалпы міндетті нормалары (мінез-құлық ережелері) жиынтығы және олардың бұзылу жағдайында қорғалу ретінде қарастырылған [3,б.348]. Бірақ барлығы мұндай түсіндірілумен келіспейтін.

Соңғы он жылдықта көзқарастардың плюрализмі құқық ұғымына қатысты едәуір өсті. Заң әдебиетінде бірнеше рет құқық-бұл күрделі және көп қырлы әлеуметтік құбылыс екені аталған. Құқықтың нормативтілігін жоққа шығармай, В.С. Нерсисян бір мезгілде құқық өзінің мәні бойынша және, демек, ұғымы бойынша – нақты қатынастардағы еркіндіктің тарихи анықталған және объективтік түрде негізделген формасы, осы еркіндіктің өлшемі, осы еркіндік болмысының формасы, формалды еркіндік деп тұжырымдайды [3,б.342]. Р.З. Лившицтің пікірі бойынша құқық- нормативтік түрде бекітілген және жүзеге асырылған әділдік [4,б.69]. В.В. Лазарев құқық – осы қоғамда мойындалатын және әлеуметтік қорғаныспен қамсыздандырылған және бір-бірімен өзара қатынасында еркін еріктерінің күресі мен келісімін реттейтін теңдік пен әділдік нормативтер жиынтығы деп атап көрсетеді [4,б.38]. Бұл түсініктерде жаратылыс құқығы, әлеуметтану, құқықтану және құқық туралы басқа ілімдері теорияларының сипаттары көрініс алады.

Талқылау

Құқық мінез-құлықтың әлеуметтік дәлелденген еркіндігі, адамдарға жүзеге асыруға болатын, яғни істеуге, жасауға рұқсат, және қоғам қолдайтын, қабылданатын нәрсе атап көрсеткен деп С.С. Алексеевтің ұстанымы құқық ұғымына қатысты ерекшеленеді. Оның ойы бойынша, құқық заң мағынасында позитивтік құқық ұғымын қамтитын жазылған құқық. Ол жалпы міндеттілігіен, нормативтілігімен, мазмұнның анықтығымен, рұқсат етілу арқылы іс-әрекетімен, мемлекеттік кепілдігімен, жүйелілігімен сипатталады [1,6.75-78]. С. С. Алексеевтің көзқарасында жаратылыс қалай болса, солай позитивтік құқық элементтері үйлеседі.

Танымдық көзқарас тұрғысынан құқық ұғымына деген барлық осы көзқарастар қолданылу үшін негідері бар, себебі құқықтың жан-жақты зерттелуіне ықпалын тигізеді. Бірақ құқықтың кең түрдегі түсінігі өзінің белгісіздік, нақтысыздық, түсініксіздігіне қарай заңдылық негіздеріне зиянын келтіруі мүмкін. Ол құқық қолданушыны белгісіздік жағдайына қоюы мүмкін [6, б.200].

Құқық теориясында басқа теориялардың ұтымды идеяларын ескеретін құқық анықтамасына прагматикалық (тәжірибелік) деп аталатын тәсілі бар [6,б.200]. Бұл тәсілдің толық талдауы біздің зерттеу міндетіне кірмейді, тек оның авторы – А.Ф. Черданцев берген құқығының анықтамасын көрсетейік. Оның пікірі бойынша, құқық- бұл қоғамда билеуші жүйенің экономикалық, саяси және басқа қатынастарының табиғаты мен сипатынан мазмұны шығатын қоғамның келісілген мүддесі мен ойын білдіретін мемлекетпен генетикалық тұрғыдан және функционалды байланысқан жалпы міндетті, формалды белгілі нормаларының (мінез-құлық ережелері) жүйесі. Осымен, бұл анықтамада құқыққа қажетті барлық қасиеттер берілген: нормативтілік, жалпы міндеттілік, жүйелілік, мәжбүрлеу, формалды белгілік, жігерлі сипаты.

Қазақстан Республикасының халықаралық келісім-шарттармен азаматтық іс жүргізу заңымен қарастырылған басқа ережелер бекітілсе, онда халықаралық келісім-шарттың ережелері қолданылады.

Демек, азаматтық іс жүргізу құқық нормаларын тікелей мемлекет (ҚР) немесе халықаралық келісім-шарт орнатады. Екіншіден, оларда азаматтық іс жүргізу құқығының ерікті сипаты көрсетілмеген. Азаматтық іс жүргізу құқық, құқығының басқа салалары сияқты, карама-қайшы мүдделері мен қажеттіліктері бар адамдардың ерігі мен санасының көрінісі болып табылады. Бұл адамдардың болашақ мінез-құлығын анықтауға бағытталған олардың келісілген қисынды ерігі. Жеке тұлғалардың, әлеуметтік топтардың ерігі мемлекеттің құзіретті (заңнамалық) органдарының жігері арқылы құқық ретінде қалыптасады. ҚР Конституциясының 75 б. сай сот әділдігі тек сотпен жүзеге асырылады. «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы N 132 Конституциялық заңының 3 б. сәйкес Қазақстан Республикасында келесі соттар әрекет етеді: Қазақстан Республикасының сот жүйесін Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты, Қазақстан Республикасының Конституциясына және осы Конституциялық заңға сәйкес құрылатын жергілікті және басқа соттар құрайды.

Қарсыластарының төрелік іс жүргізу құқығының азаматтық іс жүргізу құқығының бөлігі ретінде мойындау туралы қарсы сөздері дәлелді болып көрінеді. ҚР Конституциясының 75 б. төрелік сот өндірісі туралы айтылмағандығы заң шығарушының осы іс жүргізу түрін қабылдауды білдірмейді. Біздің мемлекетімізде сот өндірісін субъект құрамын ескеріп құқық туралы таластарды қарастыру және шешу бойынша екі түрге бөлу дәстүрлі түрде қалыптасқан. Соттар (1917 ж. дейін – жалпы соттар, 1917 ж. кейін – халық соттары, қазіргі уақытта – жалпы заң соттары) бір жағы ретінде азаматтар қатысатын істерді қарастырған. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, жалпы заң соттары жүйесі, ҚР АІЖК құқық жүйесі мен мазмұны, құрылымы құрастырылған. Төрелік соттарында жақтар ретінде заң тұлғалары мен жеке кәсіпкерлер болады. Сот қорғауы тақырыбы ретінде олардың кәсіпкерлік (шаруашылық)

іс-әрекетінде туатын немесе байланысқан құқықтар болады. Мұндай істер әрқашан жалпы соттармен емес, арнайы (сауда, төрелік комиссиялары) соттармен немесе басқа заңды (ведомствовалық немес мемлекеттік төрелік органдары) органдарымен қарастырылған және арнайы нормативтік актілерімен реттелген.

Сот өндірісінің осы екі түрлерін механикалық тұрғыдан қосу келтірілген жағдайды ескермей мүмкін емес.

Осымен, азаматтық іс жүргізу құқық тақырыбы – азаматтық істері бойынша сот әділдігін жүзеге асыру кезінде жалпы заң соты мен іс жүргізуге қатысушылары арасында пайда болатын қоғамдық қатынастары.

Оларда азаматтық іс жүргізу құқық жарлығын сақталмағанына (айыппұл, өтемақы шаралары, басқа қолайсыз салдар) іс жүргізу қатынастары субъектілері мен субъект еместер қатысты мемлекеттік мәжбүрлеу мүмкіндігімен оның нормаларын қамсыздандыру сияқты құқығының осы саласының осындай ерешеліктері көрсетілмеген [5, б.120-125].

АІЖК 3 б. сәйкес заң күшіне енген сот актілері, соттардың заңды өкімдері, талаптары, тапсырмалары, шақырулары, басқа тапсырмалары барлығына міндетті болып табылады және оларды орындамағаны үшін конституциялық заң қарастырған жауапкершілік тартады.

Бұл анықтамаларында азаматтық сот өндірісінің міндеттері мен мақсаттары көрсетілмеген. Азаматтық іс жүргізу кодекс нормалары сот өндірісінің құқық негізі және азаматтық сот өндірісінің тәртібін анықтай отырып, а) жеке мен заңды тұлғаларының бұзылған немесе талас құқықтарын, еркіндігін және заңмен қорғалған мүдделерін; б) Қазақстан Республикасы, оның субъектілерінің, мемлекеттік билік органдарының, Қазақстан Республикасы субъектілерінің мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құқықтарын және заңмен қорғалған мүдделерін; в) Азаматтық, еңбек, әкімшілік-құқықтық және басқа құқықтық қатынастары субъектілері болып табылатын басқа тұлғалардың құқықтарын, еркіндігін және заңмен қорғалған мүдделерін қорғау мақсатында азаматтық істерін дұрыс және уақытылы қарастыру және шешілуін қамтамасыз ету міндеті бар.

Азаматтық іс жүргізу құқығы – бұл мемлекет немесе ҚР халықаралық келісім-шарттары бекітке және мемлекеттік мәжбүрлеу шараларымен қамсыздандырылған, азаматтық істерін уақытылы және дұрыс қарастыру мен шешілуіне бағытталған қоғамдық, мемлекеттік мүдделерін (яғни, азаматтық істері бойынша сот әділдігін жүзеге асыру бойынша), азаматтардың, ұйымдардың субъективтік құқықтарын, еркіндігін және заңмен қорғалған мүдделерін қорғау бойынша іс-әрекетті іске асырғанда жалпы заң соттары, бітістіруші соттары мен процеске қатысушылар арасындағы пайда болатын қоғамдық қатынастарын реттейтін азаматтық іс жүргізу нормаларының, мінез-құлық ережелерінің жүйесі.

Құқық ғылымында «құқықтың қайнар көздері» терминінің мәнді мағынасы туралы жалғасып жатқан пікірталастың терең тарихи тамырлары бар.

Кеңес құқық ғылымында «құқықтың қайнар көздері» термині бірнеше мағынада қолданылған. П. И. Стучка құқықтың шығу қайнар көздері қоғамдық-экономикалық құрылыс, мемлекеттік ерік болып табылады, қазіргі құқықтың қайнар көздері техника-заң мағынасындағы құқықтың қайнар көздері деп атаған заңдар жатады деп түсінген [7,б.29]. Оның пікірі бойынша, «құқықтың қайнар көздері» - заң нормаларын орнату бойынша мемлекеттік әрекет түрі. И. Б. Новицкий «құқықтың қайнар көздері» сөзі әр түрлі мағынада қолданылады деп жазған: құқықтық нормалары мазмұнының қайнар көздері ретінде; құқық нормаларының пайда болу тәсілі, формасы ретінде; құқық тану қайнар көздері ретінде.

«Әдебиетте «құқықтың формалды формалары» деп аталған заңдар, үкімет қаулылары және мемлекеттің басқа актілері өз бетінше құқықты жасамайды: олар- тек қана құқықты білдіру формасы және қандай да бір форма сияқты, өз мазмұнының қайнар көздері бола алмайды» деп А. Ф. Шебанов жазған. «Құқық формасы ұғымын қолдану құқықтың қайнар көздері ұғымы позициясынан гөрі құқық шығарудың әр түрлі формалары мен тәсілдерін дұрыс түсіндіруге ықпал етеді» [8, б.37-43].

Бірақ құқық ғылымында бұл көзқарас кең түрде қолдау көрген жоқ. Құқық теориясы мен салалы ғылымдары бойынша ғалымдардың көпшілігі қалай теорияда, солай тәжірибеде құқықтық нормаларын білдіру формасын атау ретінде «құқықтың қайнар көздері» терминін сақтау мақсатқа сәйкес деп пікірлерін айтқан.

С. С. Алексеев социалистік қоғамда нормативтік заң актілері социалистік құқықтың жалғыз заң қайнар көздері болғандықтан заң нормаларының, олардың ақиқат болмысы формасының тіршілік ету жалғыз сыртқы формасы болып табылады. Нормативтік актілер құқықтың заң қайнар көздері қызметін орындайтын болғандықтан құқық формасы болып табылады. Заң нормаларының тасушы ретінде «мазмұнды-дерек тұрғысынан» алынған құқықтың заң қайнар көздері құқықтың тіршілік ету формасы болып табылады. Сонымен қатар, құқықты қолданатын және зерттейтін тұлғалар үшін құқық формасы ақиқатты қайнар көздері болып табылады; нормативтік актілері мен басқа деректер – адамдар заң нормалары туралы мәлімет алатын қор (дерек) [10, б.37].

Құқықтың қайнар көздері мәселелері қандай да бір дәрежеде қарастырылған кейбір әдеби көздерін талдайық.

Казан төңкерісінен кейін азаматтық іс жүргізу құқық ғылымы ұзақ уақыт бойы ресми биліктердің азаматтық процесіне кері қатынасына байланысты тоқатып қалған. 50-шы жылдарға дейін азаматтық іс жүргізу нормалары, осы нормалардың қайнар көздері бойынша арнайы зерттеулер жүргізілмеген, сол кезеңнің алдыңғы қатарлы ғалымдарының осы мәселелер және категориялар туралы пікірлері мен түсініктері азаматтық процесі оқулығында көрсетілген. Онда авторлар сотта істі қарау тәртібі азаматтық іс жүргізу заңдары ережелерімен және осы заңдарды атап шығумен анықталатынына сілтемемен шектелген.

Заңнама жүйесін, оны құрайтын бөлімшелерді шектелген нақтылықпен құқық жүйесінен, оның салаларынан, басқа құрылымдық пайда болулардан ажырату қажет. Заңнама жүйесіне көп деңгейлі сипат тән. Онда көлденең және тік жазықтықты ажырата білу керек [11, б.216]. Құқық жүйесі басқаша құрылады.

«Құқықтың қайнар көздері» ұғымының басымдылығы құқыққа тән көптеген қасиеттерді біріктіруде ең алдымен «құқықтың қайнар көздері» термині құқықтың шығуын негіздейтін күштерді «құқықтың қайнар көздері» термині белгілейді. Алғашқы факторлары қоғамдық қатынастары мен қоғамның қажеттіліктерінің дамуы болып табылады. Өмірдің материалдық жағдайлары қоғам мүшелеріне жағымды қатынастарын формалды түрде бекітіп, олардың келісілген ерігін негіздейді. Осыған сәйкес, заң себебі мен құқықы санасы қалыптасады. Соңғысы заң шығарушыны заңдағы мінез-құлықтың жаңа формаларын өз бетінше тұжырымдауына итереді. Заң шығарушы – құқықты жасайтын күш болып табылатын мемлекеттік билігінің құзіретті органы. Әдебиетте «құқықтың қайнар көздері» терминінің осындай түсінігі «материалдық мағынасындағы құқықтың қайнар көздері» деп аталады. Бұл күштер азаматтық іс жүргізу құқық нормаларының пайда болуына, өзгеруіне, әрі қарай дамуына әсер етеді.

Біздің қоғамызда болып жатқан әлеуметтік, экономикалық өзгерістер, жеке меншіліктің әр түрлі формаларының пайда болуы, азаматтардың жеке құқығына шектен тыс араласуынан мемлекеттің бас тартуы азаматтық құқықта реформаның өткізуіне негіз болды. Азаматтық құқық реформасы мен ҚР жаңа АҚ қабылдауы азаматтық іс жүргізу құқығына пәрменді әсерін тигізген және тигізеді.

Қорытынды

Декларацияда және пактте танымал қағидаттарында баяндалған жағдайлар ҚР конституциясында, сотында баяндалған құқықтың қағидаттарына қарағанда демократиялық, бұдан олар халықаралық құқық қағидатын қолдануы тиісті деген қорытынды шығаруға болады. Азаматтық сот ісін жүргізуін пайдалануына қарай құқықтық қағиданы қолдану мүмкіндігі туралы және олардың жағдайы туралы ҚР АІЖК 7 б. 1 тармағында былай айтылады : «Азаматтық істер бойынша сот төрелігін азаматтық іс жүргізу заңдарында белгіленген ережелер бойынша тек қана сот жүзеге асырады. Соттың биліктік өкілеттілігін кімнің де болса

иеленуі заңда көзделген жауаптылыққа әкеліп соғады». Демек жоғарыдағы аталған азаматтық іс жүргізу құқықтың қағидаттары көрсетілген жағдайда азаматтық іс жүргізу құқықтың қайнар көзі бола алады.

Айта келгенде, азаматтық іс жүргізу құқығы түрлерінің қайнар көзін қарастыруда мынадай қорытынды шығаруға болады: негізінен азаматтық іс жүргізу құқықтың қайнар көздері мемлекеттің нормативтік құқықтық актілері болып табылады: конституциялық заңдар және ерекшелік ретінде, заң күшіндегі нормативтік актілер. Іс жүргізу құқықтың нормалары жоқ болғанда қатынастарды реттейтін, азаматтық іс бойымен өндіріс барысында пайда болған қағидаттарды және ұқсас қатынастарды реттейтін нормалар азаматтық істер бойымен әділеттіліктің жүзеге асыруының қайнар көзі ретінде жұмсала алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Алексеев С.С. Общая теория права. Т.2.- М.,1982. - С.199
2. Черданцев А.Ф. Теория государства и права.-М., 2000.-С.199-200
3. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права// Спб., 1904. -С. 35, 282-285.
4. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. –М., 1922. –С.290
5. Марксистко-ленинская общая теория государства и права.- М., 1970.-С.348
6. Нерсисянц В.С. Право и закон. -М., 1983.-С. 342.
7. Лившиц Р.З. Теория права. -М., 1994.- С.69.
8. Лазарев В.В. Общая теория государства и права.-М., 1999.- С. 38.
9. Курс советского гражданского процессуального права. Под ред. А.А. Мельникова. Т.1.-М.,1981.-С.43
10. Шакарян М.С. Гражданское процессуальное право России. М., 1999.С.11
11. Яркова В.В. Гражданский процесс. М., 1999
12. Мельников А.А. Советский гражданский процессуальный закон. М. 1973.-С. 13

ФОРМАЛЬНО-НОРМАТИВНАЯ СУЩНОСТЬ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА

Резюме

В данной статье автор рассматривает проблемные вопросы соотношения гражданского процессуального права с источниками материальных отраслей прав. Право рассматривает вопросы поведенческих социальных свобод, тех что дозволены людям, которые поддерживает общество и которые оно принимает. Правовые нормы гражданского права осуществляются государством или на основе международных договоров. Конституция РК регламентирует все нормы гражданской ответственности.

FORMAL AND STANDART ESSENCE OF CIVIL LAW

Resume

The author considers the actual problems of correlation of procedural law and substantive areas of the law sources. Justice considers the questions of social character of freedom, which allows people to hold society. Justice rules of civil rights are realized with the state or on the base of international contracts. The Constitution of the Republic of Kazakhstan regulates all norms of civil responsibility.

УДК 1. 215

У.К. Шубаева

Еуразия технологиялық университеті

НЕОПРОТЕСТАНТИЗМДЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ДІНГЕ ТАРТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Түйін

Қазақстан халықаралық құқық субъектілері арасында алғашқылардың бірі болып әлемдік және дәстүрлі діндер мен конфессиялар лидерлері арасында диалогты ілгерілету ісін бастап, өзіне зор жауапкершілік алды. Астанада өткен әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлері съездерінде халықаралық қауіпсіздікті нығайту, толеранттылық пен пікірлестікке негізделген әлемді құру, түрлі діндер мен мәдениеттер арасындағы өзара әрекеттестікті нығайту, өзара сыйластықпен түсіністікті, оның ішінде дінаралық және конфессияаралық диалогты жүзеге асыру мәселелеріне ерекше мән берілді. Мақалада осы мәселелердің Қазақстан жерінде шешім тауып жүзеге асырылуы және осы Орыс православ шіркеуінің қызметінің үлесіне баға беріледі.

Түйін сөздер: дін, мемлекет, саясат, дінаралық келісім, Орыс православ шіркеуі.

Кіріспе

Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы неопротестанттық діни бірлестіктердің қоғам мен мемлекеттің бірегейлігіне әсері мен ұлттық қауіпсіздікке ықпалын зерттеу. Қазіргі таңда елімізде кең таралған неопротестанттық ағымдардың орны мен қызметі күрделі мәселелердің біріне айналып отыр. Бұның бірыңғай шешімі болуы мүмкін емес.

Республикамызда дін мәселесіне байланысты, ұлттық және мемлекеттік бірегейлікті қамтамасыз етудің басты бағыттары мен құралдарын анықтау қажеттілігі алға қойылып отыр. Бұл өз кезегінде діни қатынастарды реттеу мен діни әрекеттердің салдарларын болжаудың әдіс-тәсілдерін, тетіктерін жасақтайтын іргелі ғылыми ізденіс жұмыстарын талап етеді.

Негізгі бөлім

Неопротестанттық ағымдар қоғамға күшті әсер етуде. Діни ұйымның пайда болу процесі, бұл құрылымның бір нысанға ұзақ айналуының нәтижесі және де бұдан бұрынғы діни қозғалыстардың салдары болып келеді.

Неопротестанттық ағымдардағы діни қызметтердің қазіргі кезеңдегі формалары әртүрлі. Өздерінің қоғамдық санаға әсер ету деңгейлерін кеңейту мақсатында олар түрлі жаңашылдықты өте белсенді пайдаланады. Діни ұйымдар мен зайырлы қоғамдық ұйымдар арасындағы қатынастарды пайдалану арқылы қайырымдылық іс-шараларын жасау, үгіт-насихат жүргізу, білім беру салаларындағы жобаларға қомақты қаржы – қаражат бөлу, баспа және бұқаралық ақпарат құралдары арқылы шығу, мәдениет және бизнес салаларында қызмет жасауын мақсатты түрде іске асырып жатыр. Еліміздегі қазіргі кездегі неопротестанттық ағымдардың біразы білім беруші, қоғамдық, мәдени-ағартушы («ғылыми қоғам», «ассоциация», «қор», «орталық» т.б.) ұйымдар ретінде тіркелулері, олардың қызметтеріндегі жаңа тенденциялардың көрінісі десе де болады.

Өздерінің әлеуметтік беделдерін арттыру үшін олар жылжымайтын мүліктер сатып алуда, сонымен қатар, журналистердің, заңгерлердің, мемлекеттік чиновниктердің кәсіпкерлік және саяси мәртебелерін өз мүдделеріне қарай қолдануды кәсіпке айналдыруда. Олар есірткіге, ішімдікке қарсы және тағы басқа әлеуметтік акциялар мен бағдарламаларды көбірек ұйымдастырып, ұтымды пайдаланады.

Жаңа діни құрылымдардағы жұмыс негізінен жастарға қарай бағытталған деп тұжырымдайды дінтанушылар мен психолог мамандар. Жас өспірім алғаш келгенде бүкіл топтың ерекше назарында болады. Оны Құдайдың қалай сүйетіндігі, оның өзінің жоғары міндеті туралы, күнәға толы мына өмірде тек осы «жанұя» адамдары ғана бірін – бірі

кадірлейтіндігі туралы оған айтып, сендіруге тырысады. Жас адамды «ерікті» түрде иландырады үшін оның ойлану қабілетін тоқтататын арнайы әдістерді қолданады. Осылай тағдыр тәлкегінен күйзеліске ұшырап жүрген адамға да, рухани ізденістегі адамға да бұл ұйымдар жанашыр қамқоршы сияқты болып көрінеді. Бірақ олардың беретін жұбаныштары уақытша және алдамшы ғана, себебі олар өмірдегі нақтылы болып жатқан нәрселерді еш өзгерте алмайды.

Неопротестанттық ағымдарға ілескен адамдар көпшілік жағдайда діни идеологиялық шырғаға шырмалып, қайтадан кері шыға алмай қалады. Егерде адамда өзінің адамгершілік нормалары мен жалпы құндылықтары туралы нақтылы көзқарасы болмаса, онда ол адам өзіндік еркі жоқ робот сияқты ерікті түрде біреудің айтқанын бұлжытпай орындайды. Бұндай жағдай тұлғаның психологиялық және рухани тоқырауға ұшырауына міндетті түрде алып келеді.

Неопротестанттық ұйымдардың қызметі желілі маркетингтегі ұйымдастырылған секілді белгілі бір жүйеге келтіріліп жүргізіледі. Мамандар маркетингтің принциптеріне сараптама жасағанда, бұндай жұмыстағы дилер жоғары жетістікке қол жеткізу үшін оның келесідей психологиялық ерекшеліктері болуы керек дейді. Ондай адам міндетті түрде пайдакүнем, дүниеқор, ұялу, ыңғайсыздануды білмейтін, екіжүзді актер болуы керек. Сонымен қатар, оның кәсібіне деген мүдделестік сезімі өте күшті дамыған болуы қажет. Секталарда да, маркетингте де осындай қасиеттерімен көзге түсетін лидерлер (көшбасшылар) бар. Маркетингтің де, секталардың да жұмыс істеу кезеңдері де бірдей:

1. мүшелікке алуға іріктеу;
2. тармаққа баулу;
3. психологиялық тазарту.

Сектанттық қызмет те, желілі маркетинг сияқты адамдарды өз ыңғайларына қарай «бағыттаудан» басталады. Бұл үшін бес – алты – ақ адамнан құралған топ болса да жеткілікті болады. Бұндай кездесулер барысында олар адамдарға өте мейрімді жанашыр жан ретінде әңгіме айтып, адамдардың сеніміне кіріп алуға тырысады. Осыдан бастап олар ақырындап бұл адамдармен нейролингвистикалық бағдарламаның заңдарына сәйкес жұмыс істейді. Бұндай принциппен жұмыс жасай білетін адам кез – келген аудиторияны транс (санадан тыс болу) күйіне түсіре алады. Егер діни ағымдардың қызметінде психотехникалық әдістер қолданылып, осындай белгілер байқалып жатса, онда оларды секталар қатарына жатқызуға толық негіз бар. Секталарды зерттеу барысында мамандар оларға тән ортақ белгілерді төмендегідей қылып жіктейді:

- неофиттерге айрықша мейірім көрсету;
- қасиетті сөздерді (фразаларды) қайталау арқылы және үздіксіз медитацияның көмегімен транс күйіне түсу;
- индоктринация дегеніміз ұйымда уағыздалатын ілімді түсіндіріп жеткізу. Медитация, діни уағыз, медитациялық музыка бұлар 3-4 сағатқа созылатын діни рәміздер болып табылады.

Жоғарыда көрсетілген қызметтерімен қоса бұндай ұйымдар өз алдыларына үлкен мақсаттар қояды :

- атақ-абыройларын әлемдік деңгейге дейін жеткізу;
- мүшелерді өздеріне жаппай жинау;
- ұйым мүшелерінің санасын өзгерту мақсатында олардың психикаларына әсер ету.

Егерде неопротестанттық ағымдарда осы сипаттамалардың біреуі болса, онда бұл ұйымды деструктивтік культке толығымен жатқызуға болады [1, б.81].

Адамның санасын манипуляциялау дегеніміз бұл адамның ерікті келісімімен, не келісімінсіз де бір іс-әрекет жасауға немесе іс-әрекет жасаудан бас тартуға мәжбүрлеу мақсатында арнайы әдістерді қолдану және қайта-қайта ауыр қысымшылық жасаудың нәтижесінде адам денсаулығына орасан зор зиянын тигізу. Қазіргі кезде секталардағы «сананы манипуляциялау» мәселесін үлкен қылмыс деп анықтап, бұл іс-әрекетті заң жүзінде жауапкершілікке тарту қолға алынып жатыр.

Бүгінгі таңдағы неопротестанттық ағымдардың құрамына кіретін сенуші адамдар бұрынғы, осыдан он жыл немесе ғасыр басындағы сенушілерден айырмашылықтары өте көп. Қазіргі күндері бұлар – діни сенімдерден толық арылмаған, алайда өзінің азаматтық борыштарын өтеуші адамдар. Сенуші адамдардың бойындағы өз-өзінен оқшаулануы мен тұйықталуға деген ұмтылыстары саябырлап келеді. Атап өтетін жағдай, бұндай сипаттар қазіргі таңда тек қана евангелшіл баптист-христиандар шіркеуі немесе жетінші күн адвентистері секілді ұйымдар үшін ғана тән емес, сондай-ақ жиі діни шыдамсыздықтарымен ерекше көзге түсетін, қазіргі «әлемге» көңілі толмайтын Иегова куәгерлеріне де, елуіншілдіктерге де тән. Бұл құбылыстар сенушілердің бағыт-бағдарларының ауысқандығын, олардың өмірлік ұстанымдарының, іс-әрекеттерінің, қоғамға және айналадағы адамдарға деген көзқарастарының өзгеруінің тікелей дәлелі.

Сектатанушылар неопротестанттық ағымдарда өз ілімдерін тарату кезінде діни әдебиеттерді таратуға ерекше орын беретіндігін атап өтеді. Сектанттық әдебиеттерді конфессиясына байланысты (баптистік, адвентистік, елуіншілдік т.б.әлеуметтік бағытына қарай (бейтараптылығына), жасау өндірісіне қарай (қолжазба, фотосурет, баспа, шетелде жасалған, т.б.), шығару формасына байланысты (кітаптар, брошюралар, журналдар, буклеттер т. б.) бағытталған оқырмандарына байланысты (дін қызметкеріне, жай сенушіге, балалар мен жастарға, сенбейтіндерге), шығарылған мерзіміне қарай топтамалайды [2, б.60].

Евангелизация халықтарды, жеке адамдарды христиандыққа бағыттайтын қызмет болып табылады. Христиандық ұғымға сәйкес «евангелизация», «миссионерлік» деген түсінікті де береді. Христиандық шіркеулер евангелизация ұғымының теориялық қалыптасуын Матфейдің Евангелиясынан алады «Халықтың бәрін Әке, Бала, Қасиетті Рухтың атынан шоқындырындар», «Оларға менің әмір еткен істерімді ғана жасатқызындар» [3, б.10].

Сонымен қатар Марктің Евангелиясы «Әлемді шарлап, Евангелиямды барлық жаратылғандарға таратындар» деп жар салған мәтіндерге сүйенеді [4, б. 11].

Еліміздегі евангелизация саясатын белсенді жүзеге асыруда жоғарыда атап өтілген неопротестанттық ағымдар миссионерлік қызмет атқаруда.

Неопротестанттық бағыттардың ішінде осы діннің атын жамылған түрлі діни секталар бар. Осындай діни ұйымдар өз ілімдерінің қайнар көзі ретінде Інжілге сүйенеді және өз ұйымдарының шығу тегін тікелей әулие апостолдармен байланыстырады. Бұл ұйымдардың басшылары өздерін пайғамбар немесе Мәсіх деп атайды. Бұл діни ұйымдардың махаббат жанұясы «Құдай балалары», «Тәуелсіз миссионерлік қауымдардың одағы» деген атпен белгілі. «Құдай балалары» сектасы өз атын бірнеше рет өзгертті. Алғашқыда «Махаббат жанұясы», кейін «Жанұя» деген ресми атау алды. Бұл сектаның тағы бір атауы «Жанұя Христиандық миссиясы». Бұл секта жалған евангелшіл, оккульттік, апокалиптистік бағытта. Сектаның штаб пәтері Цюрих қаласында орналасқан.

Бұл ұйымның өмірлік басты ұстанымы жалпыға арналған сүйіспеншілік. Секта мүшелері жаңа есімдер алып, әрекет жасайды. Жаңа есім бұл жасырын әрекет етудің құралы. Сырт көздер үшін бір есім, ал секта үшін екінші есім алу дәстүрі сақталды.

«Құдай балалары» сектасының ілімінде ақырзаман туралы ілім басты орын алады. 1968 жылы ол пұтқа табынушылардың уақытының аяқталғанын жариялады. Енді ежелгі Израиль қоғамы «Құдай балалары» арқылы қалпына келу уақыты басталғанын жариялаған секта басшысы үлкен адасушылықтар уақыты келгендігін және Армагеддонға дайындық басталғандығын айтты. Осыдан кейін шынайы христиандар қудаланып, бүкіл әлем антихристқа құлшылық етеді, ал 1993 жылы әулиелер аспанға көтеріліп, Иисустың мың жылдық патшалығы басталады деп жария етілді.

Секта мүшелері үнемі эмоционалды және психологиялық қысымда болады. Секта мүшелері күніне 8-10 сағат Інжіл мәтінін жаттаумен шұғылданады. Секта мүшелері эмоционалды және психологиялық тұрғыдан өңдеуден өтеді.

Еліміздегі барлық протестанттық ағымдар сияқты елуіншілер де өз қатарына жаңа мүшелер тартуға бағытталған белсенді әрекет жүргізеді. Бірқатар белгілеріне қарап,

зерттеушілер елуіншілерді секта деп санайды. Ал елуіншілер өздерін христиандықтағы төртінші бағыт ретінде қарастырады. Елуіншілер сайтындағы мәліметтерге сүйенсек қазіргі таңда жалпы христиандардың 20% елуіншілер болып табылады, олардың саны 500 млн адамнан асады.

Қазіргі кезде Қазақстанда елуіншілер әртүрлі ағым ретінде қызмет жасайды. Ресми 24 культтік ғимараты бар 53 қауымдастық тіркелген. Солардың ішінде «Сун Бок Ым», «Құдай шіркеуі» және «Апостолдар рухындағы Евангелдік христиандар» көбірек таралуда.

Методизмнің мұндай тез таралуына олардың қызметтерінің басым бағыттары төмендегілер болғаны айқын: әлеуметтік көмек, миссионерлік жұмыс, білім.

Қазақстанда 14 методистік қауым бар. Олар Алматы, Жамбыл, Қарағанды қалаларында қызмет жасайды. Кореядан келген миссионерлердің уағызының күшімен бұл ағымның да саны өседі деген болжам бар.

«Благодать» шіркеуі 2010 жылдың аяғына дейін Қазақстанда толығымен евагелизация процесін бітіруді көздеп отыр. Яғни барлық қазақстандық мәсіхшіл болады деген сөз. Қоғамда қалыптасқан рухани дәстүрлерді (ұлттық әдет-ғұрыптар мен ислам дәстүрлері) бұзып, оған Библияның рухын кіргізу – негізгі мақсат. Ол үшін олар барлық ақшалай қаржыларын да, күш-қайраттарын да аямай салады [5, б.29].

1992 жылы Алматы қаласында орталық стадионда үш күндік Інжілдік хабар жиналысы өтті. Оған халықаралық деңгейде Ізгі хабар таратушы Питер Яег қатысты. 1996 жылы негізі қаланған Інжілдік қазақ қауымы «Сәлем» мүшесі жағынан Қазақстан бойынша үш жарым мыңға жуықтап, басқа елдерге миссионерлер аттандыруда. 1999 жылы Інжілдік мәсіхшілерді біріктіру мақсатында Қазақстан діни бірлестіктер ассоциациясы және 2004 жылы «Қазақстан Інжілдік Одағы» құрылды. Сонымен қатар «Мухаббат», «Нижат» т.б. ұйғыр Інжілдік қауымдары 2000 жылдан бастап жұмыс жүргізуде.

Қазақстанда Жетінші күн адвентистері өткен ғасырдың басында пайда бола бастады. 1902 жылы алғашқы адвентистік ұйымдар Өскеменде, Семейде, Ақмола облысының Рождественка ауылында және Қостанай облысында пайда болды. 2002 жылы Қазақстанда Жетінші күн адвентистері өздерінің жүз жылдығын атап өтті. Ресми 62 діни қауым тіркелген. Алматыда Заокс Рухани академиясында сырттай діни қызметкерлер дайындайды. Олардың миссионерлік қызметінің негізгі бөлігі христиандық араласу болып саналады. Ол қарттар үйі мен ауруханалардағы ауруларға пасторлық көмек беру, психикалық күйзеліс жағдайындағы адамдарға қамқорлық көрсету болып табылады.

«Иегова куәгерлері» өте тез өсіп келе жатқан конфессиялардың бірі болып табылады. 1966 ж. 15 қауымдастық 329 сенушіге ие болса, 1986 ж. 27 қауымдастық 1381 сенуші, 1988 ж. 27 қауымдастық 1290 сенуші, 2001 ж. 121 қауымдастық 12992 сенуші оның үштен бірі Алматы қаласында тұрады. Кеңес өкіметі кезіндегіге қарағанда, иеговашылдар қазір өздерінің жарғыларын да тіркеуде. Жыл сайын Алматыда конгресстері өтіп тұрады, бұл сияқты конгресстер өзге орталықтарында да өтеді. Қазақстандағы иеговашылдар дәстүрлі түрде екі округ: Қорғандық және Шымкенттік болып бөлінеді.

2008 жылы Қазақстанда «Иегова куәгерлерінің» 76 қауымы тіркелген. Польша, Англия және Ресейден келген миссионерлердің нәтижелі қызметінен әсерінен қауымдардың саны тез өсуде деген болжам айтылады [6, бб.80-81].

Соңғы күн әулиелерінің Иисус Христос шіркеуі: Соңғы күн әулиелерінің Иисус Христос шіркеуі – батыстық культтердің ішіндегі ірі, бай әрі анағұрлым беделділерінің бірі. Бұл сектаны басқаша Мормондар шіркеуі деп те атайды. Бұл атау алғашқы Інжілден тыс берілген жазба «Мормон кітабынан» алынан. 19 ғасыр басындағы Америкадағы діни жағдай көптеген бөлініп шыққан діни бағыттардың дамуына мүмкіндік берді, солардың ішінде жолы болып, кең тараған осы мормондар болды. Мормондар шіркеуі өздерін «қалпына келтірілген», шынайы христиандық шіркеу ретінде көрсетіп, басқа христиандық деноминацияларды жоққа шығарады.

Алматыдағы шіркеуге Америкадан миссионерлер жиі келіп, уағыз жүргізеді. Олардың ресми мақсаты – ағылшын тілін үйрету. Шындап келгенде – тіл арқылы адамды мормондық сенімге иландыру.

Тіпті кейбір жаңа діни қоғамдардың тіркелусіз-ақ жұмыс жасап жатқандары туралы дәлелдер береді. Жергілікті басқару органдар көпшілік жағдайда өздерінің территорияларындағы діни жағдайлар туралы жеткілікті хабарлары да болмайды. Осындай немқұрайлықтың салдары мемлекеттің, ұлттың тағдырына қатер төндіретін фактор болып шыға келді. Қазір Алматының өзінде және оның жан-жағындағы ауылдарда жүзден астам әртүрлі «жаңа құдай іздеушілердің» жаңа құрылымдарының қызметін толассыз жүргізуде. Олардың қызметтерінің мақсаты бірдей - қатардағы мүшелерін көбейту.

«Неопротестанттық миссионерлік әрекеттердің қалай, қай аймақта, қандай жолдармен және кімдер арасында белең алып отырғандығын білу, анықтау бұл мәселені шешу үшін және алдын алу үшін өте маңызды. Сондықтан да, неопротестанттық зиянды ағымдарға қарсы күресу үшін төмендегідей шараларды ұсынамыз:

1. Халықтың әлеуметтік, экономикалық жағдайын жақсарту, мәдени және медициналық проблемаларды шешу, жалпы халықтың тұрмысын түзелту;

2. Жастар мен балалардың тәрбиесіне оқуына көңіл бөлу, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіріп өсулеріне жағдай жасау керек; осыған байланысты заңдар мен өкімдер шығарылуы тиіс. Орта мектеп және ЖОО-ы сабақ жоспарларын қайтадан қаралып, дінімізді және ұлттық құндылықтарымызды үйрететін сабақтар қою керек;

3. Діни қызметкерлер мен діни тәлім-тәрбиеге керекті жағдайды жасау; және оны тікелей үкіметтің қарауына алғызу, діни қызметтерге жоғары білімді азаматтарды тағайындау;

4. Халықты неопротестанттықтың арандатушы және зиянды ағымдарына қарсы қорғау, діни және ұлттық құндылықтарды үйрету үшін мектептерде дін сабақтарын жүргізу, мемлекеттік университеттерде дінтану факультеттерін ашу;

5. Діни және ұлттық құндылықтарды насихаттайтын газет, журналдар шығару, радио және телевизор программаларын енгізу, фильмдер түсіру және қойылымдар қою;

6. Жанұя жүйесінің сақталуы мен дамуына жағдай жасау; әлеуметтік теңдікті құру; саналы қоғам құруға тырысу;

7. Құтқарушы, қамқоршы атын жамылып келген ниеті қара зұлымдардың елімізге қоныстанып халықтың сенімін, болмысының бұзылуына себеп болатын әрекеттерге кедергі жасау;

8. Халыққа дұрыс және толыққанды діни және ұлттық білім беру үшін мемлекеттік қызметкер статусында, үкімет тарапынан тағайындалатын жоғары білімді діни қызметкерлер тағайындау;

9. Бүркеншек атпен келіп ойына келгенін жасап жатқан миссионерлерді елден аластау немесе олардың әрекеттерін және солардың ұясы болып отырған шіркеулерді қатаң бақылауға алу.

Қорытынды

Қазақстан мемлекет пен дін және зайырлы қоғам арасындағы қарым-қатынастарды үйлесімді дамытып отыр, ендігі кезекте әлеуметтік тұрақтылық пен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге маңызды қадамдар жасауы керек, ол діни сауаттылықты жетілдіру мақсатындағы зайырлы білім беру мен ұлттық тәрбие жүйесі болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Хассен С. Освобождение от психологического насилия. – СПб.: 2001. – 304 с.
2. Муканова Н.А., Даниленко Л.М. Результаты комплексного социологического исследования религиозной ситуации в Республике Казахстан. – Астана, 2008. – 208 с.

3. Байеке М.Ә. Орталық Азия мен Қазақстанның мәсіхшілік тарихы. Алматы: Литера – М, 2006. – 384 б.
4. Курганская В.Д. Новые тенденции в духовной жизни казахстанского общества.– А.: Астрель, 2012. – 346 с.
5. Байтенова Н.Ж. Қазақстандағы діндер. – Алматы, 2010. – 250 б.
6. Муканова Н.А., Даниленко Л.М. Справочно-методическое пособие по вопросам религии для государственных служащих.– Астана: Агоиздат, 2008. – 208 с.

ТЕХНОЛОГИЯ ПРИТЯЖЕНИЕ ЛИЧНОСТИ К РЕЛИГИИ НЕОПРОТЕСТАНТИЗМЕ

Резюме

В вопросах укрепления межконфессионального согласия и диалога лидеров среди мировых и традиционных религий Республика Казахстан как субъект международного права демонстрирует всему миру пример уважительного и добрососедского сосуществования различных конфессий и этносов. В статье акцент сделан на прошедший в Астане съезд лидеров мировых и традиционных религий, сущность которого в укреплении межконфессионального диалога как одного из важнейших инструментов поддержания мира и согласия между народами и нациями, поддержки усилия международного сообщества по продвижению диалога между цивилизациями. Также в статье рассматривается политика государства в этих вопросах и роль деятельности Православной церкви в укреплении религиозной толерантности.

TECHNOLOGY ATTRACTION OF PERSONALITY TO THE RELIGION NEOPROTESTANT

Resume

On strengthening inter-confessional harmony and dialogue of leaders among world and traditional religions, Republic of Kazakhstan as international legal subject, demonstrates the example of respectful and neighborly co-existence of different confessions and ethnos to the whole world. The article focuses on convention of leaders of world and traditional religions which is passed in Astana, the essence of which is the strengthening of inter-confessional dialogue as one of major instruments of maintenance of the world and consent between people and nations, supports of effort of international association on advancement of dialogue between civilizations. Also in the article describes the policy of the state in these questions and the role of Orthodox Church in strengthening religious tolerance.

УДК 234-5

У.К. Шубаева

Еуразия технологиялық университеті

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДІНИ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕНІҢ РӨЛІ

Түйін

Бұл мақала қазақстандағы гуманитарлық білім беру жүйесіндегі «Дінтанудың» мәні мен маңызын ашуға бағытталған. Осыған байланысты әлемдік және отандық дінтанудың қалыптасуы мен дамуынан қысқаша ақпарат беріледі. Дінтанудың пән ретіндегі ерекшелігі, ғылым мен діннің өзара байланысына ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: дін, мемлекет, саясат, дінаралық келісім.

Кіріспе

Егемендігімізді алғалы бері халқымыз, әсіресе жастар дінге ерекше ден қойды. Әрине, руханилыққа бет бұрғандық көңіл қуантар жағдай. Бірақта біз де шет елден келген миссионерлердің идеологияларына ұрынбай, өзіміздің ұлттық болмысымызды, дінімізді, ділімізді зайырлы сипатымызды сақтап қалу үшін діни білімнің қоғамымызға сәйкес түрін жасауымыз керек деп ойлаймын. Ол үшін біз Батыс және Шығыс елдерінің және өзімізге көрші және туыстас мемлекеттердің діни білім жөніндегі тәжірибесінің жетістіктері мен кемшіліктеріне көңіл аударғанымыз жөн.

Негізгі бөлім

Қазіргі уақытта елімізде он тоғыз діни білім беру орталықтары қызмет етеді, оның ішінде сегіз жоғарғы, алты арнайы орта және үш жалпы білім беру орталықтарында бір мыңнан аса тұлғалар білім алуда. Сегіз жоғарғы оқу орындарының екеуі исламдық («Нұр-Мубарак» исламдық мәдениет орталығының Египет университеті және имамдардың біліктіліген көтеретін Институт) Алматы қаласында орналасқан, бір католиктік (Жоғарғы рухани семинария «Мария – шіркеу анасы») Қарағанды қаласында орналасқан, бір лютерандік (Қазақстанның Евангелиелік-лютерандық шіркеуінің рухани семинариясы) Астана қаласында орналасқан және төрт – протестанттық. Бұл оқу орындарынан өзге, барлық үлкен мешіттер жанында, православтық, католиктік және протестанттық шіркеулер маңайында Құран және Библия негіздерін оқытатын мектептер қызмет етеді.

Діни басқарма жанында жаңадан ашылған имам-хатибтерді дайындайтын үш медреселер ашылған: Астана қаласында «Нұр-Астана» мешітінің тұсында, Алматы облысының Шемолған ауылында Облыстық мешіт манында және Шымкент қаласында. Уақыт өте келе, мешіт қызметкерлерінің біліктілігін көтеру үшін Ресей, Түркия, Египеттің діни білім беру орталықтарына жіберу жоспарлануда. 2006 жылы, Орал қаласында мешіт қызметкерлеріне арнайы семинар өткізілді, сол жерде отыз жеті имам мен молдалар өз білімдерін толықтырды. Төрт апта бойына өткен семинар уақытында имамдар білімдерін көтергенімен қатар ақысыз діни әдебиеттермен қамтамасыз етілді.

Діннің қайтадан бой көтеріп жандануына демократияланған қоғамның атқарған ролі зор болды. Демократия тек қана мәдениет пен өмір сүру салтын ғана қамтыған жоқ сонымен қатар діни саясатта да ерекше орын алды. Тарихқа жүгінсек Кеңес дәуірінде мемлекет пен қоғам өмірінің барлық салалары қатаң бақылауда болды, адамдарды діни ұйымдардың әсерінен шектеді, діни идеология немесе насихаттардың алдын алуға тырысты, қандайда бір мөлшерде бұл ҚазССР-дің әкімшілік құқықбұзушылық Кодексіндегі 206 бап бойынша қудаланды. «Діни культтер туралы заңды бұзу»: мұнда ұйым үшін жауапкершілік, сонымен қатар еңбек, әдеби және басқа да культ міндетіне қатысы жоқ үйірмелер ашуға байланысты, культ қызметкерлерінің және діни бірлестік мүшелерінің балалар және жасөспірімдермен арнайы өткізген жиналысы үшін, әкімшілік жауапкершіліктер нормасы бекітілген. Сондай-ақ, осы норма Қазақстан Республикасындағы әкімшілік құқықбұзушылық Кодексінің 1 бабының 37 тармағында, жаңа әкімшілік құқықбұзушылықтың заңнамасында қысқартылған түрде сақталған, 30 қаңтар 2001 жылды бүтіндей алып қарастырғанда тура сол міндеттеме еш өзгеріссіз, сол қалпында көшірілген, тек «сонымен қатар еңбек, әдеби және басқа үйірмелер мен топтар» деген сөздерден басқасы. Көрсетілген ереже тек қана культ міндетіне қатысы жоқ болғанда ғана күшінде. Бұл принципке ерекше көңіл бөлгеніміз жөн, өйткені «діни сенім бостандығы және ар бостандығы туралы» Заңның 5 бабында мемлекет діни бірлестіктерден бөлінген және мемлекеттік білім беру зайырлы делінген. Білім беру жүйесінде мектеп шіркеуден бөлінген. Бұл жүйе діни бірлестіктердің оқу-тәрбиелік жұмыстарға әсетін – шектейді, алайда дінді жеке түрде оқуға және оқытуға рұқсат етілген. Сондай-ақ діни пәндер мемлекеттік емес мекемелерде және тәрбиелік мекемелерде еркін түрде жүргізіледі. Діни пәндерді жүргізу үшін, дәріс материалдарымен жалпы танысып, жоспарлы түрде оқыту керек, өйткені шектеу Кодексінің 1 бабының 375 тармағындағы бекітілген заңға сәйкес, діни хабарларды таратуға, аудитория алдында көпшілік жинап белгілі бір іс-әрекет жасауға, діни

әрекеттерге бейімдеу мақсатында үгіт-насихаттар жүргізуге тиым салынған. Сол себепті, келешек жастардың, әсіресе жоғарғы оқу орын студенттерінің өнегелік тәрбие беру қажеттілігімен байланысты мемлекеттік емес білім орындарындағы діни сипаттағы дәрістік курстардың оқу тәртібін анықтап алғанымыз дұрыс болар деп есептеймін. Бесінші баптың нормасына сәйкес дінтанулық пәндер мемлекеттік оқу орнындағы бағдарламаларға қосылуы мүмкін.

Қазіргі таңда дін туралы жарияланымдар баспа беттерінде көп кездеседі. Себебі дін мәселесі күрделілігіне қарамастан діндарлар мен дінтанушылардың басты зерттеу объектісі ғана емес, жалпы жұрттың «қызығушылығын туындатқан» басты тақырыбына айналды десек те болады. Өйкені дін - әрқашанда қоғам деп аталатын алып ағзаның жанын рухтандырып, мінез-құлқын түзеп, адами жауапкершілігін арттыратын рухани азықтардың бірі ретінде қызмет көрсетеді. Дәл қазіргі уақытта қоғамдық қатынастардағы түрлі идеологиялар мен дүниетанымдық бағыттар ұсынылып жатқан кезеңде, әр кімнің алдында өзінің бағытын анықтау міндеті тұр. Жалпы қоғамдағы дін маңайындағы өзара келіспеушіліктер, дәстүрден тыс діни ағымдардың қызметіне байланысты халық пен мемлекеттің ортақ көзқарасының болмауы әлі де болса шешілмеген мәселелердің көп екендігін көрсетеді. «Қазақстандағы қандай да болмасын діни бірлестіктердің қызмет етуінің нормативті-құқықтық негізі белгілі дәрежеде әзірленгендігіне қарамастан діннің мәртебесі, оның қоғам өміріндегі шынайы жағдайы мен рөлі, яғни діннің қоғамның әлеуметтік-саяси, рухани салаларына тигізер әсерінің мәртебесі, кеңістігі және шекаралары қазірге дейін анықталмаған. Осы еліміздегі белгісіздік, әсіресе оның теріс салдары еліміздегі қазіргі діни жағдайда орын алған жаңа тенденцияларға байланысты анық та айқын аңғарылуда. Бұл, әрине, әсіресе дін мен діни сананың күдік туғызатын діни-рухани нормалары мен догмаларына негізделген жаңа діни ағымдар мен бағыттардың пайда болуына байланысты» [1, 23 б.].

Бүгінгі таңда жастардың дінді ұстануын ескеретін болсақ, олардың дүниетанымындағы дінаралық сыйластық, ашып айтар болсақ өзге діндерге құрметпен қарау, дінді ұстанбайтын азаматтарды түсіне білу және ұлтаралық келісім мәдениетін қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі.

Көптеген мемлекеттер қазіргі ғылыми – техникалық прогресс дәуірінде өздерінің ұлттық болмысын, ұлттық мәдениетін сақтау үшін дінді бірден-бір негіз деп қарастырады. Дегенмен еліміз көп конфессиялы қоғам және зайырлы мемлекет болғандықтан, біз басқа сенім өкілдерінің құқыларының бұзылмауын және еліміздегі діни жағдайды ескеруіміз керек.

Еліміз көп конфессиялы мемлекет болғанымен де, әзірге түрлі конфессиялар арасында діни негіздегі қақтығыстар, қайшылықтар болып көрген емес. Керісінше әртүрлі діни сенім өкілдері арасында діни төзімділік, достық, бауырмалдық байқаймыз. Діндер арасындағы осындай бірқалыпты тыныш жағдайдың орын алуына мемлекетіміздің дін жөніндегі жүргізген саясаты себеп болып отыр. Республикамызда әр жыл сайын Астанада Дүниежүзілік түрлі діни сенімдер мен Конфессиялардың Ассамблеясы өткізіліп тұрады. Өзара теріс көзқараста болған дін өкілдері, әлемдік діндердің түрлі бағыттарының өкілдері бас қосып, әлемде әрқилы діни тұрғыда болып жатқан қақтығыстарды шешуге қатысып, дүниеде бейбітшілік болып тұруына жұмыла атсалысады.

Осы орайда шетел мемлекеттері мен ТМД елдерінің дінтану пәні бойынша тәжірибесін қарастыру маңызды. Бұл жердегі басты нәрсе тәжірибені толығымен көшіріп алу емес, Қоғамымыздың ұлттық, діни ерекшеліктерін ескере отырып қолдану керек.

Дін – ұлттық қасиетті сақтауға мүмкіндігін беретін негізгі көздердің бірі. Халқымыз өзінің 1000 жылдық өткен тарихында рухани мәдениетін және салт-дәстүрлерін ұмытпады. Кеңестік дәуір қоғамдық өмірдің барлық жағын қамтыған ауыр саясат жүргізген кезеңнің өзінде де, еліміз өз тұрақтылығын сақтап қалды. Сондықтан да дін - халықтың дәстүрлі құндылықтарын сақтайтын мықты рухани-моральдік күш және де қоғамның мәдени бөлігі болып табылады. Қазіргі уақыттағы мақсатымыз тарихымыздың өткен оқиғаларынан сабақ алу болса, міндетіміз бүгінгі мүмкіндіктерді, жағдайлар мен шарттарды ескере отырып, дін

туралы тиімді білім беру жүйесін қалыптастыру.

Егемендік алған жылдардан бастап діни білім, жалпы посткеңестік мемлекеттерде халықаралық діни ұйымдар арқылы, әсіресе Иран, Сауд Аравиясы, Түркия елдерінен келген азаматтар арқылы дамыды. Сондай-ақ, аталған мемлекеттерге барып оқуға мүмкіндік алған жастар діни білімді осы елдердің дәстүрлі сенімін оқып келумен шектелді.

Мемлекеттік оқу орындарынағы дін туралы ғылыми пәндерге келер болсақ, тек жоғарғы оқу орындарында «дінтану» пәні ғана жүргізілді. Дінтану алғашқы уақыттарда Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-де, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ де, Гумилев атындағы Еуразия Университетінде жүргізіледі, кейіннен бұл мамандықтар Демирел атындағы Қазақ-түрік халықаралық Университетінде және «Нұрмүбәрак» Қазақ-араб халықаралық Университетінде жүргізіле бастады [2, 23 б.].

Еліміздегі дінтану мамандығы 1990 жылдардан бері келе жатқан жас мамандықтардың бірі. Дінтану – пәні алғаш діннің пайда болу себептерін, қызметін, дамуын зерттейтін гуманитарлық білімнің бір саласы.

Аталған жоғарғы оқу орындарында «дінтану» пәні барша тәлімгерлерге міндетті пән ретінде, арнайы мамандық ретінде оқытылды. Бұл - пән соңғы уақыттарда басқа мамандар үшін де міндетті болып енгізілді. Бұдан байқайтынымыз дін туралы білімнің шет елдердегі сияқты маңызды орны жоқ және де пән мемлекеттік мектептерде мүлде жүргізілмейді.

Қазіргі таңда республикамызда мемлекеттік білім беру жүйесінде діни білім беру мәселесі төңірегінде көп пікірталас туындауда. Дін қоғамдық-мәдени феномен болғандықтан, бұл адамзат тарихын және түрлі тарихи кезеңдердің өткені мен болашағын, дінге негізделген мәдениетін, құқықтық және саяси жүйелерін түсіну үшін қажет.

Тарихымызға үңілсек адамзаттың дүниетанымы, қоғамдық, мәдени, рухани құндылықтары олардың діни сенімімен анықталып отырды. Ғылымның өзі Құдайды және оның жаратылысын танып білудің бір жолы деп қарастырылды. Соңғы кездері, түрлі тарихи әлеуметтік процестерге байланысты дінге, діни білімге деген қарым-қатынас өзгерді. Ғылым мен техниканың жылдам дамуы діни сенімге деген күмән туғызып, діннің ықпалын бәсеңдетті. Дегенмен ғылым адамзат баласының терең рухани қажеттіліктерін қанағаттандыра алмағандықтан, адамдар әрқашанда дінге қайтып оралады,

Елімізде ғана емес, жалпы әлемдегі халықтардың идеологиялық және рухани өмірлеріндегі радикалды өзгерістер, қазіргі діни жағдайлардың күрделілігі діннің қоғамдық өмір жүйесіндегі рөлі мен орнын терең түсінуді қажет етеді. Бүгінгі күні дін мемлекеттен бөлінген кезеңде, ал мемлекет көп уақытқа дейін тәуелді болып келген атейістік идеологиядан бас тартқан кезде, бізде дінді ғылыми тұрғыдан зерттеу мүмкіндігі пайда болды. Осы мақсат еліміздің мемлекеттік білім беру жүйесіндегі жаңа пән - дінтануға жүктелді. Алайда, қоғамымызда дінтану пәніне әлі күнге дейін күмәнмен қарау азайған жоқ. Дінтану пәні бұл тек діндер туралы ғылыми пән ғана емес, сонымен қатар ең басты мақсты- оқушының дін туралы түсінігін және оған деген объективті қатынасын қалыптастыруға мүмкіндік беретін гуманитарлық пән болып табылады. Қазіргі заман, қоғам шарттарына сай біз ең алдымен дінтанушы мамандарды тағайындауымаз керек.

Қазақстан үшін, дінімізді қайтадан жаңғыртып жатқан жағдайда, дінді діни тұрғыдан зерттейтін, жоғарғы білікті мамандарды, теологтарды даярлау өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Бұл әсіресе, соңғы жылдары Қазақстанда қалыптасқан діни және әлемдегі діни экстремизм мен лаңкестіктің кең етек жая бастауы, Қазақстанда басқа да діни секталар сияқты, дәстүрлі исламмен қатар, әртүрлі ислами секталардың да тарала бастауы, соның ішінде кейбіреулерінің саясаттануы, белсенді түрде қоғамның саяси өміріне араласуы, дін мәселесін ішкі, діни тұрғыдан зерттейтін, білікті мамандардың қалыптасуын да қажет етеді. Біздің мемлекетіміздің ішкі және сыртқы саясатының негізгі принциптерінің бірі – діни экстремизмнің таралуына қатаң тосқауыл қою.

Теолог мамандарын дайындауға байланысты туындайтын келесі мәселе – исламтанушыларды дайындау. Қазақстанда ислам негізгі дін болып есептелетіндіктен,

исламтанушы мамандарын дайындау да өзекті мәселелердің біріне айналып отыр.

Дін саласындағы мамандарды даярлаудың үшінші бағыты – практиктерді, діни қызметкерлерді, соның ішінде молдаларды дайындау мәселесі. Соңғы кездегі қуантарлық жағдай, молдалардың қатарына арнаулы білімі бар білікті қызметкерлердің қосылуы.

Діни қызметкерлер де өз ісінің білікті маманы болу үшін, жоғарғы білімді, өз заманына сай маман болу керек. Бүгін қоғамда руханилықты қалпына келтіруде, тәрбие мәселелерін шешуде, адамдар бойында игілік пен ізгілікті, парасаттылықты тәрбиелеуде оларға үлкен жауапкершілік арттырылып отыр.

Жалпы, дінтанушы мамандарды даярлаудың негізгі ерекшеліктерінің бірі – мемлекеттік стандарт белгілегендей, ежелгі наным-сенімдерден бастап, әлемдік және ұлттық діндер, эзотерика, дәстүрлі және дәстүрлі емес діндер, әр түрлі діни ағымдар, мазхабтар мен секталардың тарихы мен ілімдерін оқиды, әрине оның ішінде Исламдық және Христиандық теология, Исламдық және Христиандық антропология, аналитика және т.б. пәндер кіреді. Біз негізінен жалпы дін мәселесі бойынша эксперттерді дайындайтындықтан, мүмкіндігінше барлық діндерді қарастыруға тырысамыз. Сондықтан, олардың курс, диплом жұмыстары, магистрлық диссертациялары тек қана ислам дінін зерттеумен шектелмей, басқа да діндерді қамтиды.

Басқа да дінтанушылар кең ауқымды жан-жақты білім алса, теологтарда дінді оқу және зерттеу шеңбері біршама тар болғанымен, оның есесін тереңдету арқылы қайтарады. Теологтардың негізгі ерекшелігі – олардың негізгі зерттеу объектісі болып, тек қана құдай идеясын мойындап, соған негізделетін діндерді ғана, яғни ислам мен христиан дінін, ислам теологиясы мен христиандық теологияны жан-жақты және неғұрлым терең оқып зерттейді. Ал исламтанушыларды дайындаудың негізгі мақсаты – ислам дінін, оның тарихы мен ілімін, Құранды, Хадистерді неғұрлым терең де жан-жақты оқып, зерттеу болып табылады.

Келесі өзекті мәселе – дінтану пәнін Қазақстандағы орта және жоғарғы оқу орындарында оқытудың ерекшеліктері. Бұл мәселенің өзінен көптеген мәселелер туындайды. Біріншіден, дінтану пәні міндетті пән ретінде барлық орта және жоғарғы оқу орындарына енгізілуі керек. Дінтану бұл – діндердің пайда болу заңдылықтарын, қызметтерін, құрылымын, түрлі компоненттерін, түрлі феномендерін, олардың қоғам тарихындағы түрлі көріністерін, мәдениеттің басқа түрлерімен байланысын зерттейтін пән.

Дінтану пәнін оқыту және игеру гуманитарлық білімге өз үлесін қосады, әлемдік және отандық мәдениеттің жетістіктерін игеруге көмектеседі, оқушы не студенттің көзқарастық позицияларын, рухани мүдделері мен құндылықтарын еркін анықтауға көмектеседі. Дінтану пәнінде тек қана бірнеше теориялық тұстар ғана қарастырылмайды, сонымен қатар өткендегі және қазіргі тағдағы – экономикалық және саяси тарихтағы, ғылым, өнер, әдебиет, мораль және қазіргі заманғы қоғамдық-саяси өмір тарихындағы көптеген оқиғаларды түсіндіретін қызықты фактілер жөнінде мағлұматтар береді. Сол арқылы тарихи ойдың жаңғыруы мен дамуына үлесін қосады.

Адам өзінің дүниетанымдық таңдауын жасау үшін оның алдында шешімдердің түрлі варианттардың түрлері тұруы керек. Дінтану осы түрлі дүниеге көзқарастық сұрақтарды арнайы аспектілерде қарастырып, сәйкес жауаптардың түрлерін ұсынады. Осы пәнді игере отыра біріншіден оқушы не студент дүниетанымдық диалогты жүргізуді үйренеді, басқа дүниетанымдық көзқарастағы адамдарды түсіну өнерін үйренеді, екіншіден догматизм мен авторитаризмнен құтылуға, релятивизм мен нигилизмнен алшақ болуға көмектеседі.

Дінтану өздерінің жолдарымен, әдіс-тәсілдері мен сенім бостандығын жүзеге асыруға себін тигізеді. Сенім бостандығы түсінігін қалыптастыра отыра, осы мәселе бойынша құқықтық нормалар жөнінде мәлімет бере отыра, тұлғаның азаматтық қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді, белгілі бір саяси-қоғамдық процестерде бағыт береді, діни мәселе бойынша түрлі партиялар мен қоғамдық қозғалыстардың саясатындағы ортақ не ерекше тұстарды анықтап отыра алады.

Мемлекеттік оқу орындарындағы діни білімнің міндетті пән ретінде оқытылу мәселесіне

кеңірек тоқталар болсақ, шет елдер тәжірибесінен көріп отырғанымыздай, мемлекет дінді алдымен ұлттық болмысты сақтайтын фактор ретінде қарастырады. Сол себептен діни білім сол елдің ұлттық рухан дәстүрі мен тарихи ерекшеліктері негізінде оқытылады. Және діни білім беру бағдарламасының жүйесі дәстүрлі конфессиялармен, шіркеумен бірлесе отырып жасалады. Біздің мектептерде діни білім берудің тәжірибесі әлі күнге дейін жоқ, сол себептен шет елдердің осы мәселе бойынша тәжірибесін қоғамымыздың ерекшеліктерін ескере отырып, заман талабына сай қолдануамыз абзал. Бұдан шығатыны діни білім шеңберінде мектептерде ислам дінінің жалпы тарихы мен негізгі қағидаларына, қазақ жеріне таралуының ерекшеліктеріне көбірек тоқталу қажет. Сонымен қатар ислам діні ішіндегі негізгі бағыттар мен түрлі секталар жөнінде нақты да фактілік білім беруі тиіс керек. Бұл өз кезегінде мұсылман елдерінен келген түрлі діни ағымдардың деструктивті ықпалының алдын алады.

Қорытынды

Жоғарыда аталған, яғни дінтанушылар, теологтар және діни қызметкерлер – практиктерді терең кәсіби тұрғыдан білім беріп, дайындау арқылы біз, біріншіден, еліміздегі жалпы діни сауатсыздықты жойып, діни негіздерде болатын шиеленістердің және шетелдік ықпалдың алдын аламыз.

Екіншіден осы жоғары білікті діни білімі бар мамандар арқылы біз білім беру жүйесін гуманизациялау арқылы жастардың бойына діни, ұлттық құндылықтарды сіңіртіп, адал, парасатты қоғам мүшелерін тәрбиелей аламыз.

Үшіншіден, жалпы діндер жөнінде білім жастардың әлемдегі түрлі халықтардың өркениеті жөнінде білімін тереңдетіп, ғаламдық деңгейде ойланатын тұлға ретінде қалыптастырып, рухани байытады.

Ең тиімді жолы дінтану пәнін орта және жоғарғы оқу орындарына міндетті пән ретінде енгізу арқылы біз екі маңызды мәселені шешіп аламыз. Біріншіден, жастар барлық діндер туралы білім алып, олардың шынайы мақсат-мүддесін біледі. Осылай жалпы діни сауатсыздықты шешу арқылы, белгілі бір дәрежеде жастардың басқа діндерге кетуінің алдын аламыз. Екіншіден, осы дінтану пәні шеңберінде, исламның тарихы мен негізгі қағидаларын оқытуға көбірек уақыт бөлу керек.

Бұл мәселені, әрине, шетелдік елдердің және көрші ресей мен одақтас мемлекеттердің тәжірибесін қарастыра отыра, тек мамандар арасында ғана талқылау керек. Дін туралы білімді Мамандардың ортақ бір шешімге келуіне байланысты және Білім және Ғылым Министрлігінің шешімімен орта және жоғарғы оқу орындарына енгізу керек. Егер бұл мәселе көпшілік талқылауына түссе, онда ол саясаттанып, саяси мәселеге айналып, шексіз пікір-таластан басқа ешқандай нәтиже бермейді. Сондықтан, бұл мәселені саясаттандырудың ешбір қажеті жоқ.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Байтенова Н.Ж. Қазақстандағы діндер. – Алматы, 2010. – 399 б.
2. Қазіргі дәстүрден тыс діни қозғалыстар мен культтер. -Алматы: Әрекет Принт, 2009. - 275 б.

РЕЛИГИОЗНОЕ ЗНАНИЕ И РОЛЬ ВОСПИТАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Резюме

Статья посвящена раскрытию сущности и содержания «Религиоведения» как новой для казахского образования гуманитарной дисциплины. В связи с этим дана краткая история формирования и развития религиоведения в мировой и отечественной науке. Особое внимание обращено на определение предмета религиоведения, его взаимоотношение с наукой и религией.

RELIGIOUS KNOWLEDGE AND ROLE OF EDUCATION ARE IN KAZAKHSTAN

Resume

The article is devoted to disclosing the nature and content of «Religious studies» as a new Kazakh education Humanities. In this regard, a brief history of the formation and development of religious studies in the global and domestic science. Special attention is paid to the definition of the subject of religion, its relationship with science and religion.

УДК:349.2 (574)

А. Мурсалимова

Евразийский технологический университет

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО КАК САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ ОТРАСЛЬ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА

Резюме

Административное право регулирует общественные отношения в сфере государственного управления. Административное право есть совокупность норм, регулирующих государственную деятельность в области внутреннего управления и вытекающие из этой деятельности юридические отношения между властью и гражданами.

Ключевые слова: право, кодекс, наказание, государственный орган, функция управления.

Введение

Любая отрасль Казахстанского права регулирует определенные правоотношения, т.е. отношения, урегулированные нормами права. В частности, гражданскому праву свойственно регулирование гражданских правоотношений (имущественных и связанных с ними личных неимущественных прав), уголовному праву - регулирование отношений, связанных с преступлением и наказанием. Отрасли права отличаются друг от друга по предмету и методу правового регулирования [1].

Административное право занимает особое место в системе правового регулирования, поскольку выступает необходимым и важным инструментом управления социальными процессами в обществе. Ему присущи соответствующие границы правового регулирования - деятельность государственной исполнительной власти всех рангов, общественных отношений управленческого характера, которые складываются в этой сфере, внутренняя организационная деятельность других государственных органов, связанных с функцией управления, а также внешне организационные отношения негосударственных организаций, учреждений и предприятий.

Административное право охватывает широкий круг общественных отношений, которые возникают в связи с реализацией ей функций управления в процессе деятельности органов исполнительной власти. Наиболее тесную связь административное право имеет с государственным правом, которое составляет основу всех отраслей права включая административное, и занимает ведущее место. Административное право тесно связано также и с гражданским правом..

Анализ взаимодействия административного права с другими отраслями права позволяет установить, что его предметом есть сфера государственного управления. Предложенная тема интересна также тем, что позволяет наглядно понять и проследить принципы государственного управления и контроля сложнейшим искусственным организмом, созданного людьми в Республике Казахстан – государством [2].

Говоря об административном управлении как предмете административного права, мы имеем ввиду государственное управление как деятельность специальных государственных органов - органов государственного управления.

Следует отчетливо понимать, что административное право - это совокупность правовых норм, регулирующих общественные отношения в сфере государственного управления.

Государственное управление, как один из видов государственной деятельности, заключается в исполнительно-распорядительной деятельности специальных государственных органов в целях руководства различными областями общественной жизни.

Законность - один из важнейших и основных атрибутов демократического общества, который понимается в различных смыслах. И как принцип государственной деятельности, и как режим системы взаимоотношений населения с государственными органами, и как метод государственного руководства обществом, и как принцип политической системы и др.

В административном праве существует общий надзор прокуратуры, объектами которого являются:

акты, создаваемые всеми перечисленными органами. Все они должны соответствовать законодательству республики;

События, которые происходили и происходят в политико-правовой действительности, заставляют вспомнить о важности административного права. К таким событиям относятся:

- проводимая в стране административная реформа, в которой тон задают не юристы, а экономисты и финансисты. Спустя некоторое время после принятия решения об административной реформе, обнаружилось, что и в нормотворческой, и в правоприменительной деятельности нет четкого понимания, что считать компетенцией, государственной функцией, а что - государственной услугой, чем контроль отличается от надзора и т.д. Понадобилось специальное разъяснение Конституционного Совета по вопросам организации государственного управления. Хотя правильнее было бы сначала определиться с такими категориями, а потом принимать решения об административной реформе.

- функционирование государственной службы. Несмотря на все предпринимаемые меры, государственная служба остается неэффективной и затратной.

- коррупция, которая пронизывает государственный аппарат и в борьбе с которой, огромное значение имеют административно-правовые инструменты.

- репрессивный характер законодательства об административных правонарушениях. Если раньше никто не заглядывал в Кодекс об административных правонарушениях (КоАП) по причине смехотворных штрафов и других взысканий, то сегодня КоАП стал очень востребованным актом: санкции выражаются в сотнях тысяч тенге и других неблагоприятных последствиях (запрет деятельности организаций);

- рост публичных споров между гражданами их ассоциациями с одной стороны и государственной администрацией с другой.

- проникновение новых технологий в государственное управление и необходимость их надлежащей правовой регламентации.

Некоторые из этих событий уже оказали влияние на те дискуссии, которые ведутся сегодня и внутри Казахстана и за его пределами. К вызовам времени административисты Казахстана оказались не готовы. В сфере науки административного права ничего достойного внимания не происходит. По-прежнему, административно-правовая тематика не является привлекательной для ученых, студентов, магистрантов [3].

Основная часть

Отрасли права отличаются друг от друга прежде всего по предмету и методу правового регулирования. Предмет административного права - совокупность общественных отношений, складывающихся в процессе организации и деятельности исполнительной власти.

В самой общей форме можно сказать, что административное право - управленческое право. Оно реализует отношения, возникающие в ходе формирования и функционирования

государственной администрации, и “обслуживает” сферу государственного и муниципального управления.

Управление существует во всех сферах общественной жизни, эта деятельность велика по объему и разнообразна по содержанию.

Во многих случаях управленческая деятельность настолько специфична, настолько связана с особым видом управляемой деятельности, что ее регламентируют нормы не административного, а других отраслей права. Так, управленческая деятельность администрации предприятий, учреждений в отношении их работников реализует трудовое право, дознание и предварительное расследование - уголовно - процессуальное право, управленческие отношения, связанные с финансами, - финансовое право. Поэтому в определении предмета административного права необходимо сделать уточнение: оно регулирует все управленческие отношения, за исключением тех, которые закреплены другими отраслями права РК.

Административное право призвано регулировать те общественные отношения, которые возникают, складываются, развиваются и прекращаются в сфере управления. Все подобного рода общественные отношения так или иначе связаны с процессом осуществления исполнительно - распорядительной деятельностью общественного государства. А это означает, что административное право свое регулирующее воздействие оказывает на те виды общественных отношений, которые возникают непосредственно в связи с осуществлением задач государственного управления, с практической деятельностью органов государственного управления по руководству хозяйственным, социально - культурным и административно - политическим строительством.

Вместе с тем эти общественные отношения возникают по поводу осуществления органами государственного управления исполнительно - распорядительных функций. Следовательно, предмет административного права составляют фактически управленческие общественные отношения.

Правовое регулирование общественных отношений в сфере государственного управления осуществляется путем установления закрепленных в нормах административного права правил поведения, юридически обязательных для всех участников регулируемых отношений.

Устанавливая такие правила, государство по существу создает определенный правовой режим реализации управленческих функций и возникающих в этой связи отношений. Конкретное общественное отношение является управленческим, а потому и подпадает под регламентирующее воздействие административного права в следующих случаях. Во - первых, когда в нем обязательно участвует соответствующий орган государственного управления (должностное лицо). Во - вторых, когда этот орган практически реализует полномочия, предоставленные ему для осуществления управленческой деятельности

Заключение

Административное право - одна из самых больших и сложных отраслей правовой системы Казахстана. Это предопределено ее предметом, большим числом и разнообразием организационных отношений с участием публичной администрации. Руководство обороной и образованием значительно отличаются друг от друга, точно так же, как организация дорожного движения и работа с личным составом государственных органов, порядок наложения штрафов и процедура приватизации предприятий. А для юридического опосредования такого разнообразия нужны разные административно-правовые нормы.

Нет ни одной сферы жизни общества, в которой не участвовала бы публичная администрация. А в ряде сфер - оборона, государственная безопасность, охрана общественного порядка, здравоохранение, образование, связь, энергетика - ее роль решающая. И хотя сокращается значение административно-правового регулирования в экономике, договорные, гражданско- правовые отношения все более широко используются в системах образования, здравоохранения и даже при комплектовании вооруженных сил. Для повышения эффективности и законности деятельности государственной и муниципальной администрации

в многочисленных сферах общественной жизни необходимо большое количество административно-правовых норм. Административное право — очень важная отрасль права, так как роль публичной администрации в РК велика. От его состояния в немалой степени зависят построение аппарата исполнительной власти, эффективность и законность его функционирования, возможность реализации гражданами многих прав.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Республики Казахстан О государственной службе 23 июля 1999 года № 453-1
2. Битяк Ю.П., Зуй.В.В Административное право: Учебное пособие. —Харьков: Одиссей, 1999. - С. 95.
3. Подопригор Р. Проблемы и перспективы развития административного права в РК (д.ю.н., профессор Каспийского общественного университета,)

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚТЫҢ ЖҮЙЕСІНІҢ ДЕРБЕС САЛАСЫ

Түйін

Әкімшілік құқық мемлекеттік басқармадағы қоғамдық қатынастарды реттейді. Әкімшілік құқық нормалар мен шарттардың құрамынан тұрады, мемлекеттік басқармадағы ішкі қатынастарды және азаматтар мен басқарма арасында туындаған заңды қатынастарды реттейді.

ADMINISTRATIVE LAW AS AN INDEPENDENT BRANCH OF LEGAL SYSTEM OF KAZAKHSTAN

Resume

An administrative law regulates public relations in the field of state administration. An administrative law is totality of norms regulatiag government activity in the areas of internal management and following from this activity legal relations between power and citizens

УДК 316.35:342.7

Д.Ш. Исмаилова, С.М. Мадыхан

Евразийский Технологический Университет

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ПАЦИЕНТОВ

Резюме

В данной статье рассматриваются основные аспекты правового обеспечения безопасности пациентов, поднимаются отдельные аспекты создавшие необходимость в принятии соответствующего закона, защищающие необходимость защиты прав казахстанских пациентов, принятия соответствующих нормативно - правовых актов. Автором отмечается, что право личности на безопасность входит в каждое из основных прав человека и способствует, в свою очередь, социальной безопасности.

Ключевые слова: *безопасность личности, безопасность пациентов, социальная безопасность, конституционное право*

Введение

На современном этапе здоровье является одним из основных направлений в достижении национальной безопасности государства, а безопасность рассматривается в качестве социальной ценности и блага. Поэтому реализация конституционного права на охрану здоровья обоснованно рассматривается в ряду мер социальной защиты населения. Актуальность данной проблемы основывается на том, что безопасность пациентов на современном этапе считается глобальной проблемой, основные пути решения которой находятся в плоскости осуществлении безопасной медицинской деятельности, предупреждения заражения инфекционными заболеваниями; обеспечения безопасного использования препаратов крови и ее компонентов, а также в сфере предупреждения и устранения негативных последствий применения лекарственных препаратов, то есть в области лекарственной безопасности. В рамках сказанного выше можно отметить, что вопросы правового обеспечения безопасности пациентов требуют более углубленного внимания со стороны законодателя и поэтому целью данной статьи является изучение правовых вопросов обеспечения безопасности казахстанских пациентов на современном этапе.

Основная часть

За мировой наукой и практикой безопасность пациента рассматривается в качестве «процесса, посредством которого организация оказывает пациенту более безопасную помощь»; или как «возможность избежать случайных неблагоприятных последствий при оказании медицинской помощи и вследствие медицинских ошибок». Тем более, что предупреждение возникновения неблагоприятных последствий медицинских ошибок в Евросоюзе, например, могло бы привести ежегодно к сокращению периода госпитализации пациентов более чем на 3,2 млн. дней.

Согласно современной концепции обеспечения безопасности пациентов неблагоприятные последствия при оказании медицинской помощи обусловлены, прежде всего, структурными, организационными и оперативными недостатками системы здравоохранения, поэтому важно снижать риск нанесения вреда, связанного с предоставлением услуг в сфере здравоохранения, до приемлемого минимума.

Для достижения указанной цели необходимо закреплять права пациентов в законодательствах стран - членов Евросоюза, оказывать государственную поддержку организациям по защите прав пациентов, оптимизировать взаимодействие между пациентами и специалистами здравоохранения и др. В связи с этим за рубежом не первый год предпринимаются попытки создания глобальной системы безопасности пациентов: издаются многочисленные правовые акты в данной области; были определены индикаторы качества здравоохранения.

Международные документы, регулирующие вопросы безопасности пациентов, начали разрабатываться с 1968 г., когда появилась Резолюция WHA 21.41 Всемирной Ассамблеи Здравоохранения «Этические и научные критерии рекламы лекарственных препаратов» (Resolution of the World Health Assembly "Ethical and scientific criteria for drug promotion"), что было, по-видимому, связано с «талидомидовой трагедией» (появлением в Европе в 50 - 60-е годы прошлого века большого количества детей с недоразвитием или полным отсутствием конечностей по причине приема их матерями препарата талидомид во время беременности), с чего, собственно, и началась в Европейских странах широкомасштабная кампания по изучению проблемы лекарственной безопасности и организации мер по контролю за безопасным применением лекарств.

Однако безопасность пациентов не сводилась только к проблеме лекарственной безопасности. Поэтому в дальнейшем за рубежом были приняты:

·Декларация о политике в области обеспечения прав пациентов в Европе (1994 г.) [1] закрепляет право пациентов на качественную медицинскую помощь, отвечающую высоким технологическим стандартам, и принципам человечности в отношениях с лицами и организациями, предоставляющими медицинские услуги (ст. 5.3).

·Хартия основных прав ЕС 2000 г. [2] декларирует право человека на безопасность (ст. 6) и право доступа к медицинскому обслуживанию и медицинской помощи для достижения высокого уровня охраны здоровья человека (ст. 35).

·Резолюция WHA 55. 18 Ассамблеи Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) по безопасности пациентов 2002 г. [3] обращает внимание на необходимость разработки научно-обоснованной системы по повышению качества здравоохранения, в том числе, по контролю за безопасным применением лекарственных препаратов, медицинского оборудования и технологий; по внедрению в здравоохранение стандартов, основанных на доказательствах, с целью улучшения глобальной системы безопасности пациентов (то есть создание безопасной клинической практики).

·Европейская хартия по правам пациентов 2002 г. [4] выделяет четырнадцать прав пациентов, среди которых указаны право на безопасность и право на соблюдение стандартов качества в здравоохранении (наряду с правом на профилактику заболеваний; на доступ к медицинской помощи; право на получение информации; на информированное согласие; на выбор лечения на основании полученной адекватной информации; правом на соблюдение конфиденциальности личной информации; и др.).

Программа ВОЗ по безопасности пациентов (Всемирного альянса за безопасность пациентов) 2004 г. (WHO Patient Safety Programme of World Alliance for Patient Safety) [5] выделяет такие «небезопасные» для пациентов проблемы, как: негативные последствия применения лекарственных препаратов и их сочетаний; риск при использовании медицинской техники; некачественная продукция, поступающая в систему здравоохранения; человеческий фактор; скрытые системные недостатки, с которыми приходится сталкиваться на любом этапе оказания медицинской помощи. Поэтому приоритетным направлением развития для любой системы здравоохранения, стремящейся к повышению качества оказания медицинской помощи, является обеспечение безопасности пациентов.

·Лондонская декларация пациентов по безопасности пациентов 2006 г. (London Declaration of Patients for Patient Safety) разработана в поддержку права пациентов на безопасную медицинскую помощь за счет снижения риска предотвратимого вреда вследствие медицинских ошибок.

·Люксембургская декларация по безопасности пациентов 2005 г. (Luxembourg Declaration on Patient Safety) провозглашает, что доступ к высококачественному здравоохранению — это ключевое право человека. Соответственно, пациент имеет право ожидать, что при оказании ему услуг в сфере здравоохранения, ему предоставляются и гарантии их безопасности.

·Декларация Международного альянса организаций пациентов по оказанию медицинской помощи, ориентированной на пациента 2006 г. (Declaration on Patient - Centred Healthcare) содержит принципы (уважение; вовлечение пациентов в разработку политики здравоохранения; выбор и расширение прав и возможностей; обеспечение доступа и поддержки; информирование), которые должны привести к созданию системы медицинского обслуживания с учетом интересов пациентов для достижения ими максимально доступного качества жизни.

·Программа дальнейшей деятельности Всемирного альянса за безопасность пациентов на 2008—2009 гг. определила приоритетные направления в борьбе за безопасную медицинскую помощь, а именно: «Безопасная хирургия спасает жизни», «Чистое лечение - безопасное лечение»; пути решения проблемы снижения чувствительности возбудителей инфекционных заболеваний к антибактериальным препаратам.

В настоящее время во многих Европейских странах также приняты внутригосударственные международные правовые документы по правам пациентов. Одной из первых стала Франция, издавшая в 1974 г. Хартию госпитализированных пациентов (Charter for hospital patients), которая, тем не менее, не обладала нормативным характером. В последствии аналогичные, но уже нормативные, документы появились в Финляндии (Act on the Status and Rights of Patients 785/1992), Нидерландах (Dutch Medical Treatment Act 1994 г.), Израиле (Patient's Rights Act 1996 г.), Венгрии (Rights and Obligations of Patients, 1997 г.), Литве (Law on the Rights of Patients and Damage Done to Patients, 1996 г.), Бельгии (Act on Patients' Rights 2002 г.), Кипре (2005 г.) и в других странах.

Проект по определению индикаторов качества здравоохранения (Health Care Quality Indicators), начатый в 2001 году, проводился Организацией Европейского сотрудничества и развития (ОЭСР) с участием 21 страны, а также Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), Европейской Комиссии, Всемирного Банка, Международное общества по качеству здравоохранения (International Society for Quality in Health Care) и Европейского общества по качеству здравоохранения (European Society for Quality in Healthcare). Для разработки индикаторов качества здравоохранения в ряде стран были созданы национальные организации по сбору информации: Национальное агентство по безопасности пациентов в Великобритании (National Patient Safety Agency); Комиссия по безопасности и качеству здравоохранения в Австралии (Australian Commission on Safety and Quality in Health Care) [6].

К 2004 г. на основании оценки риска для безопасности пациентов все установленные индикаторы (всего 21) качества здравоохранения были распределены по пяти группам: 1) внутрибольничные инфекции; 2) осложнения в операционном или послеоперационном периодах; 3) экстремальные ситуации; 4) осложнения при родовспоможении; 5) другие нежелательные реакции, связанные с оказанием медицинской помощи. В каждой из групп содержались подробные перечни состояний, представляющих высокий риск жизни и здоровью пациентов. Например, в группу осложнений в операционном и послеоперационном периодах входили послеоперационный сепсис, осложнения во время анестезии и др.

В период 2005 - 2007 гг. проводился Проект SIMPATIE «Улучшение безопасности пациентов в Европе» Европейской Комиссии и Совета Европы (European Commission & Council of Europe project SIMPATIE "Safety improvement for Patients in Europe") с целью обеспечения мобильности населения за счет внедрения в системы здравоохранения ряда европейских стран методов, способствующих безопасности пациентов. В 2008 г. была создана Информационная система для обеспечения безопасности пациентов в Евросоюзе (EU Net PaS – European Union Network for Patient Safety).

Со временем появился такой общеевропейский документ, как Директива № 2011/24/ЕС Европейского парламента и Совета Европейского Союза «О правах пациентов в трансграничном медицинском обслуживании», согласно которой государства - члены ЕС в пределах своей территории несут ответственность за предоставление гражданам безопасного и высококачественного, медицинского обслуживания, а также всей необходимой информации о стандартах безопасности и качества медицинской помощи, действующих на определенной территории (ст. 20) [7].

Таким образом, повышение качества системы здравоохранения - это один из основных способов обеспечения безопасности пациентов, для чего важно проводить комплексные усовершенствования в рамках систем здравоохранения в целом, решая проблемы инфекционной и лекарственной безопасности, безопасности клинической практики и оборудования, безопасных условий труда.

В ряде стран СНГ приняты на сегодняшний день Декларации прав пациентов, например, в Российской Федерации Всероссийским союзом пациентов также была принята Декларация о правах пациентов в России, которая пока не носит нормативного характера, но закрепляет право человека на оказание ему медицинской помощи, безопасной для его жизни и здоровья, отвечающей стандартам качества. В Республике Казахстан такой ассоциации нет, но,

существуют отдельные разобщенные ассоциации лиц, страдающих отдельным видами хронических болезней, например, Ассоциация больных СПИДом, Ассоциация больных диабетом и др. С этой целью государство должно регулировать сферу обращения лекарственных средств, изделий медицинского назначения; предпринимать своевременные и меры по исключению из обращения лекарственных препаратов, с недоказанной эффективностью и безопасностью; обеспечить циркуляцию достоверной информации о товарах или услугах, не вводящей пациентов в заблуждение об их свойствах.

Заключение и выводы

Таким образом, реализация права пациентов на безопасность - это не индивидуальное дело каждого, а глобальная проблема, которая может быть решена посредством создания унифицированных методов контроля за качеством и безопасностью услуг здравоохранения; внедрения унифицированных стандартов в сферу оказания медицинской помощи; разработки эффективных систем отчетности, с целью предупреждения возникновения неблагоприятных последствий медицинской деятельности; обучения медицинского персонала.

В заключении данной статьи важно отметить, что создание безопасной системы здравоохранения, осуществление безопасной медицинской деятельности, обеспечение потребности населения в безопасных лекарственных препаратах должны, в конечном счете, приводить к реализации конституционного права на охрану здоровья (в виде права на безопасность в целом, и права на лекарственную безопасность в частности).

В этой связи, важно отметить создавшуюся необходимость в принятии соответствующего закона, защищающего права казахстанских пациентов. В отдельных странах СНГ уже приняты соответствующие нормативные акты, так как вопросы реализации прав пациентов нуждаются в дальнейшей разработке. При разработке нормативно - правовых актов, защищающих права пациентов обоснованным представляется выделение в ряду прав пациентов и права на безопасность, тем более, что право личности на безопасность является «сквозным», входящим в каждое из основных прав человека и способствует, в свою очередь, социальной безопасности, которая представляет собой состояние защищенности личности от угроз нарушения ее жизненно важных интересов в области социальных прав (например, права на лечение).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Декларация о политике в области обеспечения прав пациента в Европе. — Амстердам, Нидерланды, март 1994 г. [Электронный ресурс] — Режим доступа: URL: <http://www.icartonline.ru/oldsite/pdf/>.
2. Хартия основных прав пациента в Европе. — Амстердам, Нидерланды, март 2000 г. [Электронный ресурс] — Режим доступа. URL: <http://www.icartonline.ru/oldsite/pdf/>
3. Резолюция Всемирной организации здравоохранения № 55. Ассамблея Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) по безопасности пациентов 2009 г.
4. To Err is Human: Building a Safer Health System // International Journal for Quality in Health Care; 2012. – P.p. 14.
5. Программа ВОЗ по безопасности пациентов (Всемирного альянса за безопасность пациентов) 2010 г. Institute of Medicine. - Washington, DC: The National Academies Press, 2010.
6. Mars Di Bartolomeo. The Luxembourg Declaration on Patient Safety: a political comment // Italian Journal of Public Health, 2011. - Volume 2, № 3 - 4. – P.p. 123.
7. Колоткина О.А. Право личности на безопасность: Теоретико-правовое исследование: дис...канд. юрид. наук. — Саратов, 2012. - 215 с.

ПАЦИЕНТТЕР ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін

Бұл мақалада пациенттердің құқықтық қамтамасыз етілуінің негізгі мәселелері және қазақстандық пациенттердің құқығын қорғайтын заң мен нормативтік актілерді қабылдаудың қажеттілігін тудыратын мәселелер талқыланған. Автор жеке тұлғаның қауіпсіздік құқығы адамның ең негізгі құқықтарының бірі екендігін және ол өз алдына әлеуметтік құқықтар саласындағы тұлғаның өмірлік маңызды мәселелерінің бұзылуы.

TOPICAL ISSUES OF LEGAL SECURITY OF PATIENTS

Resume

This article examines the main aspects of the legal safety of patients, raises certain aspects of the necessity of the adoption of the relevant law, defending the need for protection of the rights of Kazakhstanian patients, decision-up regulations. The author notes that the right of an individual security is included in each of the fundamental human rights and contributes, in turn, the social security.

УДК 37:372.8

Х.Н. Садыков

Евразийский технологический университет

АБАЙ КУНАНБАЕВ И ДРУГИЕ ЛИТЕРАТУРЫ МИРА

Резюме

В настоящей статье рассматривается творчество Абая Кунанбаева в контексте русской литературы XIX века, а также переводческая деятельность казахского поэта.

Ключевые слова: мировая литература, национальный язык, культура, поэтическое творчество, перевод.

Введение

Идея создания всеобщей мировой литературы, как ее понимал Гете, зародилась давно, примерно на пересечение двух веков – XVIII- XIX. Именно в этот период из уст классика немецкой литературы прозвучала формула – «мировая литература». Исследователи часто цитируют высказывание Гете по поводу такой литературы. Оно приводится в «Избранных трудах» академика В.М.Жирмунского и звучит так: «Национальная литература сейчас не много стоит. Сейчас мы вступаем в эпоху мировой литературы, и каждый должен теперь содействовать тому, чтобы ускорить появление этой эпохи. Хорошо, что нам сейчас при тесном общении между французами, англичанами и немцами приходится друг друга поправлять (т.е. дополнять). От этого для мировой литературы большая польза, которая обнаруживается все яснее» [1].

Основная часть

Да, с передовыми литературами Запада как будто особых трудностей и отставаний в смысле их общения и взаимодействия не было и нет. Но в мире уже существовало и довольно успешно развивалось множество других литератур, которые по разным причинам (прежде всего по причинам исторического отставания) не имели или имели еще слабый контакт, общение с развитыми литературами мира. При этом, естественно, «малые литературы»

находились как бы в роли «догоняющих», а развитые – в роли «убегающих». И если кто-то из догоняющих по каким-то параметрам (например, идейно-художественным достижениям) догоняет или плотно приближается к лидерам, то начинают повсеместно говорить об учебе, влиянии и «творческом освоении чужого опыта». Так, казахский классик Абай Кунанбаев, открывший для себя и других своих соратников по перу мир русской литературы, рассматривался специалистами не в плане равенства сил и творческой самостоятельности, а в лучшем случае как талантливый и пытливый ученик таких громких имен, как Пушкин, Лермонтов, Крылов и другие знаменитости. Он, конечно, учился у них художественному мастерству, гражданскому пафосу, праву называться великим народным поэтом. Можно подумать, что если бы не выступила русская литература учителем, наставником, вожатым таких поэтов, как Абай, Алтынсарин, А.Байтурсунов и многие другие, то им бы сильно не повезло. Это, конечно, заблуждение.

Но вернемся к тому, с чего мы начали эту статью, т.е. к проблеме связи и взаимодействия литератур, или, иначе говоря, к проблеме межлитературных контактов.

Как известно, на этой почве сформировалась отдельная наука, называемая сегодня «Компаративистикой» (от лат. *comparativus* – сравнительный). Однако до этого такая наука уже существовала, но называлась она «Сравнительным литературоведением». Создателем этой науки заслуженно считается академик, ученый-энциклопедист и полиглот А.Н.Веселовский, а продолжили его учение такие авторитетные ученые-компаративисты, как В.М.Жирмунский, М.П.Алексеев, словацкий литературовед Диониз Дюришин, В.И.Кулешов и другие.

В своей монографии «Теория сравнительного изучения литературы», переведенной на русский язык, Дюришин разделил сравнительную науку на две большие группы [2]. Первую он назвал контактно-генетической связью, вторую – типологическим схождением (сюда же он отнес и перевод). Принципиальное отличие между ними состоит в том, что в первую группу входят литературы близкие, родственные между собой. Например, литературы Средней Азии и Казахстана. Эту связь мы называем генетической и одновременно контактной.

Другую группу составляют литературы, имеющие свой независимый путь развития, свою историю, свои традиции и далеко не со всеми литературами устанавливающие контакты. В этом случае мы и говорим о типологических связях, возникающих на основе сходства или различия каких-то общественно-исторических, социально-экономических и культурно-просветительских факторов (переломов). По мнению Д. Дюришина, именно типологические схождения и параллели являются наиболее активными и плодотворными формами межлитературных связей. В этом круговороте мы можем увидеть почти все именитые писательские личности, которые строили мосты между собой и мировой литературой в целом. Блестящий пример: Пушкин и европейская литература [2]. Эта литература, безусловно, влияла и обогащала с идейно-художественной точки зрения творческую палитру Пушкина. Но это влияние никак не ассоциировалось с тем, что мы называем «литературной учебой» или «подражанием». Русский поэт обратился к европейской литературе не с целью учебы. Этот период своего творческого возмужания он уже прошел, и ему нужно было установить глубокий и серьезный диалог с представителями западной литературы, понять, разобраться в том, в чем секреты, колдовство и притягательность этой литературы и в чем она превосходит или уступает другим литературам, другим национальным писателям. В том числе и самому Пушкину. И это не было ученическим порывом и непосредственностью. Для гениального поэта все, что было уже создано европейскими мастерами слова, были скорее всего некими темами, мотивами, человеческими историями, воплощенными в художественные образы. И Пушкин брал их, как своего рода материалы из жизни. Углублял, оттачивал, акцентировал внимание на тех чертах и идейных аспектах, которые были отражением и русской жизни. Один пример: «Скупой рыцарь». Образ мирового масштаба, перекочевавший из Европы в Россию по методу типологического схождения.

Иногда люди, занимающиеся творчеством Пушкина, злоупотребляют такими понятиями, как «учитель» и «ученик». Пушкин обязательно учился, подражал всем именитым мастерам словесного искусства. Но так ли это? Да, он учился, когда был гимназистом, когда попал в ссылку за вольные стихи, но и в это время в его лирике сильнее и ярче стало звучать свое, пушкинское, своя неповторимая интонация. Этот факт отмечает, например, профессор В.И.Кулешов. Перечисляя имена главных учителей Пушкина - лицеиста – Державина, Батюшкова и Жуковского, - исследователь дальше уточняет: «...мы убеждаемся, что Пушкин подымался на уровень образцов. Его подражательные стихотворения украсили бы творчество и Державина, и Батюшкова, и Жуковского. Более того, уже в этих стихотворениях есть такие элементы, которые свидетельствуют, что Пушкин идет дальше своих учителей» [3].

Думая о такой личности, как Пушкин, надо сказать следующее. Во-первых, он начал писать стихи очень рано (где-то с шести лет). Во-вторых, домашняя библиотека Пушкиных была переполнена книгами, причем преимущественно зарубежных авторов. Он уже знал и читал в подлиннике почти всех маститых писателей Европы и, отчасти, Азии. Разумеется, он учился у них писательскому ремеслу, подражал кое-где стилю, жанру, композиции старших мастеров слова. Но Пушкин так быстро, стремительно рос и развивался, так лихо обгонял свое время, что уже нельзя было уверенно сказать, кто тут учитель, а кто ученик, кто кого догоняет, а кто отстает. Одним словом, робости, ученического трепета к бессмертным именам он не испытывал. И вообще все его многочисленные общения и откровения с мировыми именами – это, на наш взгляд, один продолжительный и откровенный диалог, насыщенный мыслями и страстями, единоборством и миролюбием, вечными вопросами и иносказательными ответами.

А теперь об Абая. Поэтическим творчеством он серьезно занялся поздно, по свидетельству М.Ауэзова, где-то к тридцати пяти годам. А его лучшие, самые зрелые стихи и поэмы созданы еще позднее – в 80-90-е годы. К этому времени Абая завоевал широкую популярность в степи как поэт-мыслитель и народный заступник, как широкообразованный человек, читавший и знавший труды авторитетных ученых и поэтов Востока и Запада и в первую очередь, безусловно, России (европейские источники - в переводе на русский язык).

Абай проигрывал Пушкину в ограниченности его связи с внешним миром, в отсутствии всех тех необходимых жизненных и творческих ресурсов, без которых полноценная связь одной литературы с другими, одних писателей, кровно связанных с национальными и историческими традициями собственного народа, с другими писателями, представляющими другую литературу, другую страну, была просто невозможна. Абая знал и читал в оригинале русскую литературу, т.е. он имел с ней непосредственный контакт, также, как Пушкин имел такой же контакт, например, с французской литературой. Но, слава богу, Абая наш не был робким, малодушным человеком, отступающим перед трудностями. Его рвенье, жажда знать и открывать новые культурные пространства, новые страны и имена, другие языки были поистине велики и неудержимы. Абая в этом смысле был нашим университетом.

И первым его шагом в сближении литератур, в проникновении в душу и мысли русского человека было такое, абсолютно незнакомое и неведомое для степных обитателей явление, как художественный перевод. Но сразу же возникает вопрос: «Зачем и для кого он переводил русские стихи? Ведь их могли читать буквально единицы, окружавшие поэта». Нам кажется, что переводами русской поэзии на свой родной язык Абая занялся не с просветительских целей (для этого он написал немало собственных стихов); его потянуло к переводам собственная ищущая и беспокойная душа, его тайное желание открыть тот драгоценный сундук, в котором хранились все самые желанные и правдивые мысли и чувства российских поэтов. Можно сказать и так: Абая, занимаясь переводами в тиши и одиночестве, очень внимательно слушал своих собратьев по перу, беседовал с ними, спорил и раскрывал новые и новые грани в их идейно-философских подтекстах.

Мы знаем, что переводы иноязычных текстов осуществлялись с разными целевыми установками и разными организационными мерами. Например, в советской многонациональной стране переводческое дело рассматривалось как важное государственное

мероприятие. Профессиональных переводчиков готовили в специальных учебных заведениях, издавалась в больших тиражах научная и публицистическая литература по истории и теории художественного перевода. Одним словом, это дело курировалось и идеологически акцентировалось соответствующими государственными органами (например, общесоюзным и республиканскими Союзами писателей). Соответственно и переводчики Советского Союза были теми же колесиками и винтиками общегосударственного дела, как и все другие творческие работники.

Можно ли было сказать, что такая система организации переводов была, если не идеальной, то, по крайней мере, удобной и результативной? Нет, так сказать, пожалуй, нельзя. Коллективный метод в этом тонком и сложном деле, как художественный перевод, привлечение зачастую случайных и малокомпетентных людей (переводчиков), а также обычные в этом деле поспешность, неорганизованность, подготовка переводов к различным знаменательным датам – все это, мягко говоря, шло не на пользу создания высококачественных переводов.

К сожалению, первой жертвой такого поспешно-коллективного перевода стал ... сам Абай. Подумать только, за то, чтобы великий поэт заговорил по-русски, на него одновременно и дружно набросились 24 (!?) переводчика [5]. Среди них известные имена и, скажем так, малоизвестные, которые к Абаю имели весьма призрачное отношение. Понятно, что такой сборной командой, в которой большинство переводчиков впервые услышало имя Абая, ждать удачи, т.е. адекватного, высокохудожественного перевода казахского классика на русский язык было напрасно. (Добротные переводы Абая на русский язык стали появляться позднее, в конце XX – начала XX! века, когда отряд переводчиков пополнился новыми именами, такими, как Е.Винокуров, Ю.Нейман, Б.Канаяпов, О.Жанайдаров, переводчики «Книги Слов» Абая Р.Сейсенбаев и К.Серикбаева)

Перевод – это прямой, непосредственный контакт двух литератур. Происходит встреча, знакомство двух сторон – того, кого переводят, и того, кто переводит. С Абаем случилось именно это. Он первым шагнул в мир русской и отчасти западной литературы, нашел там таких мастеров слова, которые оказались ему особенно близки и дороги по духу, по оценке жизненных проблем, с которыми сталкивались его иноязычные друзья. Примеры: Пушкин, Лермонтов, Крылов, Байрон, Гете.

Но контакт литературный – это не только переводы (иногда взаимные). В это понятие входят и другие формы связи и общения литератур. Например: личные связи писателей, взаимные корреспонденции, статьи, очерки и даже целые монографии, посвященные писателям другой литературы и, наконец, взаимные участия на международных симпозиумах, конференциях и диспутах. В советской многонациональной литературе, как известно, имел место и такой вид контакта, как соавторство, т.е. одно произведение писали два автора, представляющих разные литературы (М.Ауэзов и Л.Соболев написали трагедию «Абай», К.Мухамеджанов и Ч.Айтматов - драму «Восхождение на Фудзияму»). К сожалению, в то время, когда жил Абай, такого рода связей и сближений между Россией и Казахстаном практически не было. Абай дальше Семипалатинска никуда не выезжал, никакой переписки с русскими деятелями литературы не вел, тем более, статей о Пушкине и Лермонтове не писал. В этом мы видим ограниченность самого контакта между двумя литературами, которая заставляет исследователей прибегать к разного рода допущениям, предположениям и спорным версиям. Так, например, Мухтар Ауэзов прямыми учителями Абая называет следующих русских писателей и общественных деятелей: Пушкин, Лермонтов, Крылов, Салтыков-Щедрин, Л.Толстой, Белинский, Чернышевский, Добролюбов (с добавлением слова «и другие») В трехтомной «Истории казахской литературы», написанной на русском языке, появляются еще два имени [6]. И, наконец, А.С.Калмырзаев в своей монографии «Эстетическое в творчестве Абая» приписывает еще одно имя - Д. Писарева (Алма-Ата, 1979, стр.27).

Конечно, Абай как поэт новой формации не рос в вакууме, в дали от исторического прогресса. Русские и российская культура были всегда рядом; стоило ему приехать в Семипалатинск, как его плотно окружала русская речь, городская библиотека предлагала исключительно русские книги. Так что само собой напрашивался вывод, что Абай стал регулярно читать произведения русских писателей, ученых, публицистов, включая и труды западных философов и ораторов в переводе на русский язык. И это радует. Но кто может сказать, когда и при каких обстоятельствах читал казахский поэт, скажем, Герцена, или Писарева, или Чернышевского, или, наконец, Гете и Байрона. Нашлись ли какие-нибудь реальные, видимые следы этих чтений? Говорил ли что-нибудь сам Абай об этом при встрече с друзьями и земляками? К сожалению, письменных источников мы не имеем. Здесь нет виноватых. Абай совершил и достиг тех высот в своей интеллектуальной жизни, которые были ему посильны. Так, мы можем определенно сказать, что древнегреческого философа Сократа Абай знал не понаслышке, а в результате чтения и раздумья (см. Двадцать седьмое слово из его «Назиданий»). Кроме того, в одном стихотворении поэта появляются имена Толстого и Салтыкова-Щедрина. Конечно, скупые сведения, но другого, увы, не дано.

Говоря о контакте литератур, нельзя обойти вниманием личность другого крупного казахского поэта-философа и переводчика, родного племянника Абая Шакарима Кудайбергенова (1858-1931). Эта была поистине феноменальная и ярчайшая личность, обогатившая казахскую культуру бесценными духовными ценностями. (В 1931 году был убит агентами КГБ).

Шакарима называют ближайшим учеником Абая. Это справедливо. Но мы думаем, он пошел дальше Абая как представитель нового, XX века, свидетель (и жертва) таких глобальных событий, как первая мировая война и октябрьский переворот. Шакарим, после Абая, был самым активным и плодотворным звеном в казахско-европейских литературных связях, в установлении личных контактов с русскими писателями и общественными деятелями. Вот что сообщает об этом автор вступительного слова к эссе-размышлениям Шакарима, вошедшими в книжку под названием «Записки Забытого», Ролан Сейсенбаев: «Перед смертью Абай отправил племянника на свои сбережения в путешествие по Турции, Аравии, Египту. Шакарим посетил Мекку, Медину, Александрию, Париж. Он изучил турецкий, арабский, персидский, в совершенстве знал русский. Он состоял в переписке со Львом Толстым, переложил «Дубровского» для казахов стихами, переводил Толстого и Бичер-Стоу, поэмы Физули, газели Хафиза и Навои, стихи Лермонтова, Некрасова, Байрона...» [4].

Эти перечисления, конечно, впечатляют. Его учитель Абай разве только в мечтах хотел переводить Толстого и Байрона, совершить путешествие в страны Востока и увидеть ...Париж. Говорят, что задолго до Шакарима в Париже побывала другая знаменитость – Чокан Валиханов (правда, версия эта остается непроверенной).

Таким образом, казахская степь XIX-XX веков не остается, как и прежде, закрытым, замкнутым географическим местом. Она постепенно и мучительно, через тяжелые социально-экономические и общественные противоречия, испытывая жесткую колониальную политику российской империи, вступает в начальную фазу капиталистических отношений. Появляется рынок и обмен товарами. Меньшинство казахских степняков, которые и раньше обладали большим животноводческим хозяйством, принарабливается к новым условиям жизни, осваивает капиталистические законы купли-продажи, эксплуатирует неимущий класс. А большинство в это время, не имея за душой ничего, становятся пролетариями, нищими и идут на поклон к капиталистам. Эту печальную картину хорошо видел и понимал Абай. Только в степном крае капиталистов называли родовыми старейшинами, управителями (волостными), баями, беями, беками, включая и самих колонизаторов, которые обирали и обманывали беззащитных степняков по-крупному. Это и были, по мнению Абая, главными и беззастенчивыми грабителями, взяточниками, лицемерами и пустословами. Именно они становятся постоянными «героями» и причиной глубоких душевных ран поэта. Вот одно такое

стихотворение, в котором сатира, злой сарказм бьют через край («Қартайдық қайғы ойладық ұйқы сергек...»):

Вот и старость. Скорбны думы, чуток сон,
Ядом гнева дух угрюмый распален.
Мыслью не с кем поделиться! Кто поймет,
Кто ободрит, услышав твой тяжкий стон?

.....
Людам низким не по нраву честный труд,
Самохвальством, плутовством они живут,
Но за подлость расплатиться срок придет:
Разбивается не в год, а в миг сосуд [4]

(Пер. Д. Бродского)

В другом стихотворении («Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман») Абай уже более адресно называет объект своей критики. Это – не вчерашние сонные обитатели степи, для которых время как будто остановилось, а новое поколение казахов («Шошимын кейігі жас балалардан...»), которые «научились ловчить, но не хотят трудиться, /И повсюду стяжательство только одно». Это и есть то, что мы называем «капитализмом» в местном значении. Правда, в его начальной, зародышевой форме, в смешении вчерашнего и сегодняшнего, первобытного и прогрессивного.

Абаеведы, говоря об этом этапе творчества поэта, дружно ссылаются на авторитет русской литературы XIX века, где раздавались набатные голоса Некрасова, Салтыкова-Щедрина, Чернышевского, Добролюбова, Писарева и других писателей революционно-демократического направления. Так у кого же мог учиться, приобретать опыт, усиливать гражданский пафос Абай-поэт? Если следовать нехитрой логике, то, разумеется, у тех, кто назван здесь. Более могучих учителей и не придумаешь.

Не правда ли, как удобно и логично звучат научные доводы (аксиомы) о том, что Абай в своих стихах, вооружившись сатирой Некрасова и Салтыкова-Щедрина, в пух и в прах разнес сильных мира сего, воинственно заявлявших (у Некрасова): «Кого хочу – помилую, / Кого хочу – казню. / Закон – мое желание! / Кулак – моя полиция!..»

Абай тоже не щадил «начальников» и «держиморд» и, естественно, не боялся критиковать их и называть самыми ядовитыми словами (лжецы, плуты, клеветники, будьте прокляты, одержимые корыстью, наглецы и т.д.). Но сказать, что поэт такого масштаба, как Абай, ученически переписывал, повторял и подражал революционным поэтам России, что он набрался силы и смелости, только внимательно читая бесстрашные строки своих русских братьев по перу, - этот вывод кажется малоубедительным. Ведь Абай в своем творчестве, в своих темах и идеях, в своих образах и характеристиках шел не от того, что было уже написано в русской поэзии. Такой путь был бы слишком легким и не достойным казахского классика.

Заключение

Абай шел в обратном направлении, т.е. от действительности, конфликтов и противоречий, от традиции собственного поэтического арсенала к тому, что было в русской поэзии. Абай был уже не молод, не поэт-самоучка, а уже зрелым, с богатым жизненным опытом мастером пера. Ему не надо было учиться в упрощенном смысле этого слова. Он был сам учителем для окружающей его талантливой молодежи.

Абай был одним из многочисленных читателей, ценителей русской поэзии. Однако в своем творчестве он был далек от стилизации и заимствования, иначе говоря, от ученических подражаний. Это скорее всего результат типологического схождения, о чем мы будем говорить в следующей статье.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Эккерман И.П. Разговоры с Гете. М.-Л., 1934, стр. 348-373

2. Диониз Дюришин. Теория сравнительного изучения литературы. Перевод со словацкого. М., «Прогресс», 1979
3. Кулешов В.И. Жизнь и творчество А.С.Пушкина. М., «Художественная литература», 1987, стр. 42
4. Шакарим. Записки забытого. Пер. с казахского. Алма-Ата, 1992, стр. 93
5. А. Кунанбаев. Собр. соч. в одном томе. - М., 1954.

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТТЕРІ

Түйін

Бұл мақалада автор Абай Құнанбаевтың шығармашылық XIX ғасырда орыс әдебиет классиктерімен және Абайдың аударма еңбектерімен тығыз байланысты қарастырады.

ABAY KUNANBAYEV AND WORLD LITERATURES

Resume

This article discusses the creation of Abay in the context of Russian literature of the nineteenth century, about the translation work of the Kazakh classic.

УДК 37: 372. 8

Х.Н. Садыков

Евразийский технологический университет

Слово в контексте Поэзии и Науки. О творчестве Олжаса Сулейменова

Резюме

В статье рассматривается творчество Олжаса Сулейменова - видного казахского поэта, ученого-филолога и общественного деятеля. При этом главным объектом исследования становится Слово как инструмент открытия, «расшифровки» тюркизмов в наиболее древних языках мира.

Ключевые слова: футуризм, стилистика, тема, мотивы.

Введение

Журналисты и критики, пишущие о тех или иных талантливых, неординарных личностях, обычно злоупотребляют высокими эпитетами, типа «выдающийся», «великий», «замечательный». На самом деле подлинно выдающиеся личности - ученые, писатели, художники - рождаются редко, как дар божий. Иногда в сто лет один раз.

Надо раскрыться столь сильно, ярко и масштабно, так глубоко выразить идеалы, мечты и дух своего народа, чтобы высокие эпитеты казались совершенно уместными и по-другому сказать было нельзя. Именно так мы характеризуем Абая и Чокана, Каныша Сатпаева и Мухтара Ауэзова. Повторяю, их мало. Но я должен с гордостью заявить, что XX век родил еще одно замечательное имя, которое заставило его современников говорить не только о нем самом, но и о той земле и о том народе, которые дали ему жизнь и печать таланта.

Я говорю об Олжасе Сулейменове. Поэте, ученом и общественном деятеле поистине мирового масштаба. Я не преувеличиваю. Этот человек еще в советское время, когда висел над нашими головами «железный занавес», смело шагнул через ухабы и рытвины тогдашних идеологических бастионов и заговорил с миром на открытом человеческом языке. Уже тогда, в шестидесятые-семидесятые годы, молодому Олжасу было тесно в рамках одной

национальности, одной истории и традиции. Ему, как воздух, нужен был весь мир.

Мотаюсь по Африкам, Франциям, Азиям,
В Нью-Йорке с дастанами выступаю,
В Алепе арабам глаза открываю,
И в кармане опять - ни копья,
Копье заведется - опять на коня!.. [1].

В этих лирических строках было столько огня, такой беспредельной радости от познания мира, что они брали читателя за душу, запоминались накрепко.

Основная часть

Сегодня поэт уже в почтенном возрасте, уже пора называть его аксакалом казахской словесности. Давно уже было замечено, что с годами поэты - если не все, то, по крайней мере, многие – как бы охлаждаются к стихотворчеству и все больше времени и творческого огня отдают другим солидным жанрам литературы. Иногда такая «измена» кажется парадоксальным. Например, А.С.Пушкин, когда ему было всего 28 лет, печально признавался:

Рифма, звучная подруга,
Вдохновенного досуга,
Вдохновенного труда,
Ты умолкла, онемела;
Ах, ужель ты улетела,
Изменила навсегда! [2].

Нет, конечно, не улетела. Пушкин продолжал писать «звучные лиры». Но, с другой стороны, в его творчестве все больше появлялись эпические и драматургические жанры, а также критические обзоры и статьи.

Нечто подобное, естественно, пережил и Олжас Сулейменов. И началось его увлечение не с освоения таких жанров, как повести и романы. Появилось нечто такое, что редко встретишь в творчестве поэта, – писать ученые статьи и книги. Серьезным толчком для этого стало ... «Слово о полку Игореве», памятник XII века. Обобщение и систематизация собранных материалов, как известно, осуществилось в книге под необычным названием – «Аз и Я», появившаяся каким-то загадочным образом в период брежневского застоя (в 1976 году) и сразу же ставшая бестселлером в традиционно спокойной научной жизни Казахстана. Молодой, мало кому известный ученый-филолог заговорил о «Слове» таким уверенным, сильным и даже вызывающим голосом, не щадя самолюбия самых авторитетных личностей в российской науке, что многие из них вначале, по моему, оторопели, не зная, как начать атаку против столь дерзкого оппонента.

Было ли появление такой книги, как «Аз и Я», случайностью? Думаю, что нет. И прежде всего для самого автора этой книги. Ведь Сулейменов-поэт, соединивший в своем творчестве прошлое и настоящее, реальное и мифологическое и обнаруживший в таком памятнике, как «Слово», россыпи не только древнего тюркского языка, но и историю, культуру и обычаи этого народа, просто не мог пройти мимо этого произведения. Наоборот, он все глубже и глубже проникал в толщу этого памятника и разработал свое (пусть даже в чем-то спорное) понимание его содержания и стилистики. Вот что говорит сам Сулейменов об этом: «Слово» формировало мое миропонимание. «Слово» ввело в историю и позволило увидеть другими глазами многие стороны современности. Я понял, что историческая ложь может оскорблять вещь так же, как историческая правда невежду. Мне приходилось видеть, как исторический факт мотается на качелях субъективной логики, возносясь на метафизические вершины и обрушиваясь в бездонные пропасти объективного незнания» [3, с.397].

Но Олжас Сулейменов прежде всего поэт. Он начинал со стихов. Причем написанных на русском языке. Его стали называть русскоязычным поэтом. Но вот, что поразительно. Читая его русские стихи, их гортанные, ломанные строки, чем-то напоминавшие Маяковского-футуриста, попадаешь в мир чего-то родного, близкого сердцу, знакомого любому казаху с детства. Это - бескрайние степи, горы, небо, дым очага, батыры в кольчугах и мудрые

аксакалы, живущие воспоминаниями.

Меня всегда удивляло, как молодой человек, выросший в городе, думающий русскими словами, так рельефно и художественно точно создает образы Степи, кочевников, реалий современной и исторической жизни. Особенно равнодушен поэт к мифологии народов Казахстана и Средней Азии - к легендам, преданиям, притчам. Они для Олжаса, как зеркало, в котором отражается вся бурная и многоцветная история далеких и близких предков. И вскипает кровь, и уста выкрикивают боевой клич. Слова сливаются в метафоры...

Мы зачаты на Иртыше, рождены на Дону,
мы не помним, где родина,
знаем только эту войну, бесконечное совокупление
света и тьмы,
но это не главное, ибо -
коренасты сложением мы, правосудием славны.
Молчание мудрых его окружало,
Протяжные песни ему угрожали...

Возможно, Олжас так бы и остался в стихии прошлого - в мифологии. Стихи звучны, экзотики - хоть отбавляй. Но такая судьба - только для хилых, смотрящих себе под ноги. Олжас смотрел вперед, дальше, чем некоторые его современники.

Мифология была для него некой «моделью мира», большой метафорой, которая помогала поэту распознавать современную ему жизнь, объясняя ее «темные» места. Благодаря мифам и легендам он приходил к каким-то важным обобщающим мыслям, делал неожиданные открытия в отношении себя, так и человечества в целом.

Вот почему Олжас всегда воспринимается как остро современный мастер слова. Его поэтический барометр чутко улавливает дыхание современности - ее ожидания, надежды, провалы и конфликты.

Такое чувство, что Олжас не испытывал пору творческого младенчества, ученической подражательности. В 1959 г. появились первые публикации его стихов. О них с большей похвалой отозвался такой признанный мастер слова, как Леонид Мартынов. И пошло, поехало. Стихи его, как парусная лодка, стремительно помчались по волнам. И каждый раз они захватывали читателей новизной, необычностью темы, идейных мотивов, интонации и, конечно же, стилистики. Стихи его, написанные по-русски, нельзя было спутать со стихами ни одного русского поэта. Он писал по-другому, как человек, чьи корни уходят в глубь казахской земли, ее культуры и языка, ее традиции и обычаев.

Только у Олжаса могли родиться такие звонкие, как струна, и шальные, как степные ветра, строки:

Догони меня, джигит,
Не жалея коня, джигит,
Если ты влюблен и ловок,
Конь догонит, добежит... [3]

Поэзия Олжаса Сулейменова по своим основным параметрам гражданская, она всегда направлена на какие-то острые и болевые точки современной жизни. Человек и общество, человек как носитель нравственных и безнравственных начал, подвиги и предательство, ностальгия по Родине, судьба и положение женщин в Африке и Азии, Америки и Испании, угроза атомной войны, победа человека над земным притяжением - вот те дорогие сердцу поэта темы и мотивы, которым он отдает свой талант и гражданский темперамент.

Это свое призвание Олжас доказал первой большой поэмой «Земля, поклонись человеку!», которая появилась сразу же после полета Гагарина в космос и принесла автору всесоюзную известность. Это произведение не было обычной данью патриотическому долгу. Его проникновенный и светло-юношеский лиризм, захватывающая искренность и непосредственность чувств, будто в космос улетел не Гагарин, а он сам - лирический герой поэмы - все это не могло не найти ответного чувства со стороны читателей. Эта особенность,

природа сулейменовской поэзии: сливать, соединять в одно неразделимое целое личное и общее, лирическое и публицистическое, интимно-трогательное и планетарное - и является, на мой взгляд, самым драгоценным и редчайшим качеством его поэзии.

Это, конечно, боль. Способность болеть, переживать за все то, что происходит вокруг тебя. В этом и выражается гражданственность лирики и литературы в целом. Сам Олжас писал по этому поводу: «С высоты достоинства я могу увидеть все человечество. Отсюда мне понятна смуглость африканцев и чернота жителей нью-йоркского Гарлема. К человеческому достоинству в нынешних условиях путь через национальное. Я оглядываю мысленно пути формирования людей в сообщества. Я назову другом и братом человека, достойного меня...» [1, с. 12].

Это неправда, что гражданская (а, следовательно, и публицистическая) лирика сходит с корабля поэзии. Если это настоящая поэзия, где слышится биение сердца ее создателя, то она никуда не уйдет, не исчезнет; она может видоизменяться и обогащаться новыми формами, приемами, ритмами.

Выше я упомянул имя Маяковского. Я не берусь сейчас утверждать, что именно этот классик советской поэзии является ближайшим учителем Олжаса. Маяковского сегодня больше и чаще ругают, чем хвалят. Это, так сказать, издержки производства. Но ведь ему, поэту-горлану, принадлежит одно из самых проникновенных лирических стихотворений в мировой поэзии. Это – «Послушайте», написанное в 1914 г., в пору увлечения футуризмом. Это произведение по своему пафосу и интимная, и исповедальная, и гражданская, и социальная. Ее главный герой - это человек, который буквально задыхается в пошлом обывательском мире, ему хочется, чтобы «каждый вечер над крышами загоралась хоть одна звезда».

Идейный и философский мотив «Послушайте» Маяковского прямо отразился на поэме Олжаса «Земля, поклонись человеку!» Прислушайтесь к следующим строкам поэмы:

Значит, звезды еще образуются,
Значит, искры еще возгораются,
Если где-то глаза – амбразурами,
Наши скорости ускоряются.
Значит, песня еще не окончена...

А это – Маяковский накануне первой мировой войны:

Послушайте!
Ведь, если звезды зажигают –
значит – это кому-нибудь нужно?
Значит – кто-то хочет, чтобы они были?
Значит – кто-то называет эти плевочки жемчужиной?..
просит – чтоб обязательно была звезда!
клянется – не перенесет эту беззвездную муку! [2].

У Маяковского лиризм – тревожный, с надрывом, с печальным ожиданием чего-то, возможно, недостижимого. У Сулейменова все наоборот: упоение, радость от того, что человек вырвался в космос. Человек оказался сильнее царства Природы.

Эти мотивы личного и общего, «я и человек» слышатся буквально в каждом строке Олжаса. Не случайно поэтому в образе его героев часто выступают легендарные личности или исторические фигуры («Про Асана Невезучего», «Смерть Назыма Хикмета», «Ришад, сын степняка», «Русь Врубеля», «На площади Пушкина» и др.).

Пушкин Олжаса не скульптурное изваяние, возвышающее на постаменте. Это прежде всего человек: «низкоросл, черен, как сапог, с тяжелыми арабскими губами».

Поэт понимает поэта. До глубины, до мелочей. Он знает, почему Пушкин выбрал себе смерть: «Он отомстил, так отомстить не смог бы ни дуэлянт, ни царь и ни бандит, он отомстил по-божески: умолк он, умолк и все...» [1 с. 129].

Большинство стихов и поэм Олжаса написаны в советский период, когда нельзя было шутить с цензурой. И многие пишущие, не желая осложнять себе жизнь, облачались в бронированные костюмы под названием «социалистический реализм». Так было спокойно.

Но не для Олжаса Сулейменова, как и не для некоторых его собратьев по перу в русской поэзии (Б.Ахмадулина, А.Вознесенский, Е.Евтушенко). Казахский поэт никогда не пел дифирамбов по поводу «самого передового художественного метода». Он не лгал, не лицемерил, не обходил стороной острые и больные проблемы века. Но в то же время не лез на рожон, не объявлял себя «диссидентом». Защищая правду, Олжас часто выбирал язык метафор. Сочный, по-восточному колоритный и разящий, как меч, язык, который не всякому чиновнику был доступен.

Однажды появились такие упругие, как пружина, строки: «Они зажгли огонь и научили беречь огонь и кланяться огню, лечить огнем радикулит и чирей и научили подходить к коню, и верить Солнцу, и гадать по звездам».

Строки эти стали афоризмами, существуя отдельно от всего стихотворения. Олжас выразил то, что было в горле многих его соотечественников: Степь, т.е. моя земля, мой народ, мой язык ничем не хуже, чем земля и язык любого другого народа.

Эти мысли и эта позиция были и остаются главными ориентирами в жизни и творчестве поэта. Чтобы он ни писал – стихи, поэмы, эссе, критические заметки, – что бы ни говорил с трибуны, он не изменяет своим гражданским и нравственным позициям. Он всегда пишет и говорит как бы от имени своего народа, своей эпохи и всего передового человечества. И даже тогда, когда он критически оценивает отдельные стороны жизни, традиции, обычаи своего народа. Или о высокомерии и снобизме отдельных западных ученых и политиков, относящихся так называемые «малые народы» ко второстепенным этносам.

«Рассматривая явления вне исторического контекста, – говорит Олжас, – мы его не поймем. И если мы задумаемся над фактами действительности, мы уверены, что они обоснованы космосом прошлого. И не случайно колонизаторская политика отнимала у народов Азии и Африки право на историю, не случайно входил в обиход термин «неисторические народы». Эпоха возрождения выдвигают писателей-энциклопедистов. Культура, восстающая из пепла, нуждается в них. И я убежден, что каждому из нас приходится задумываться над этими вопросами» [1, с.59].

Сегодня в оппозиционной прессе можно услышать нелестные отзывы об Олжасе. Мол, он в последние годы, став государственным чиновником, изменил своим прежним демократическим идеалам, проявляет робость и молчаливое согласие с политикой «кнута и пряника» и т.д.

На это мне хочется ответить следующими словами: «А где вы были, господа-критики, в то время, когда Олжас наперекор жесткой (если не жестокой) идеологической цензуры, в окружении общего интеллектуального и гражданского застоя написал и, благодаря поддержке друзей-единомышленников, издал уже упомянутую выше книгу «Аз и Я»? Это какое нужно было иметь мужество и какую веру в свою правоту, чтобы пойти на такой шаг! Вот кто был настоящим и бесстрашным оппозиционером, выступившим против официального, написанного железобетонными строками мнения о некоторых культурных ценностях прошлого (в данном случае о «Слове о полку Игореве»).

Снова даю слово самому Олжасу: «...Научная историография зародилась в России, уже принявшей статус империи. Официальная наука, естественно, не позволила себе даже намек на возможность иных взаимоотношений в прошлом народов метрополии и колоний.

...Объективные сведения о материальной и духовной культуре тюркских народов средневековья, которые не существовали изолированно от передовых цивилизаций того времени, тех народов, с которыми довелось им теснейшим образом общаться, можно было бы собрать и в прошлом веке, и в настоящем» [1, с.507].

Напоминаю, все это писалось не сегодня, не в суверенной Республике Казахстан, а в самый разгар советского застойного времени. Другой оппозиционной книги подобного толка,

как я знаю, и мы не дождались в этот период.

На Востоке говорят: «Батыр не тот, кто бежит впереди отступающих, а тот, что за свои прожитые годы не все успел высказать, написать, остались не отредактированными и не изданными новые книги и статьи».

Не печальтесь, Олжас Омарович! Вы своим трудом, своими художественными и научными идеями так двинули вперед нашу интеллектуальную жизнь, что не под силу порой целому коллективу.

XVI -XVIII века в мировой истории, как известно, дали жизнь людям - титанам, или энциклопедистам. Это и были живые университеты.

Заклучение

Так вот рядом с нами, в наше время, находится человек, которого с полным правом можно назвать энциклопедистом. "Поэт, написавший фундаментальные труды под названиями «Язык письма» (1998) и «Тюрки в доистории» (2005) - это не обычный поэт. Это человек, совместивший и блестяще реализовавший себя как историк, лингвист, литературовед, археолог, текстолог. Причем в самом высоком профессиональном смысле слова.

Фундаментальный труд в пятисот страниц «Язык письма» потребует отдельного, сугубо научного разговора. Это историко-лингвистическая книга, уходящая своими корнями в глубины древней истории. Слово в самом многогранном его значении и является, условно говоря, главным героем этой книги.

А как же поэзия?

Да, поэтическое творчество несколько отступила назад. Стихи появляются все реже. Мы теперь больше говорим о Сулейменове - ученом, общественном деятеле, генераторе важнейших и глобальных идей и проектов.

Возможно, Олжас с высоты своего сегодняшнего уровня и возраста смотрит на поэтическое творчество иными глазами, предъявляет иные, более высокие требования. Но я думаю, что Муза не изменит ему. Она обязательно придет к нему и заговорит с новой поэтической силой.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Олжас Сулейменов. Эссе. Публицистика. Стихи. Поэмы. -Алма-Ата, 1989, с. 12, 59, 80, 129, 144, 507.
2. А.С.Пушкин. ПСС в десяти т. Т. 3.- М., 1963.- С. 76.
3. Олжас Сулейменов. Определение берега. Стихи и поэмы. -Алма-Ата, 1976.- С.89, 30.

POETRY GET TOGETHER WITH SCIENCE. ON THE WORKS OF OLZHAS SULEIMENOVA

Resume

In this paper we consider work of Olzhas Syleimenov – a prominent Kazakh poet, philologist and public figure. The main object of the study is the word as a discovery tool decyption of turkisms in the vavious languages of the world.

ПОЭЗИЯ МЕН ҒЫЛЫМДАҒЫ СӨЗ ҚҰДІРЕТІ. ОЛЖАС СУЛЕЙМЕНОВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Түйін

Бұл мақалада қазақтың бір туар ақыны,ғалым-филолог, қоғам қайреткері Олжас Сулейменовтың шығармашы қарастырылады. Зерттеудің көкейкесті мәселесі Сөз оның құдіреті сонау тарих заманнан келе жатқан басты құрал екендігін айтылады.

УДК 821.161.1

А.Б. Джумашева

Евразийский технологический университет

ВЕЩНЫЙ МИР В РАССКАЗЕ Л. УЛИЦКОЙ «ВЕТРЯНАЯ ОСПА»

Резюме

В данной статье автор рассматривает вещь как объект изображения в творчестве Л. Улицкой на примере рассказа «Ветряная оспа». Вещный мир, как важная составляющая часть произведения, характеризует отчасти позицию и отношения героев, наполняет их образы множеством дополнительных смыслов и позволяет актуализировать авторскую позицию писателя.

Ключевые слова: предметный мир, символ, образность, персонаж, интерпретация, художественный мир, хронотоп.

Введение

Творчество Л. Улицкой по праву пользуется огромной популярностью читателей и привлекает внимание критиков. Рассказ «Ветряная оспа» (1994) входит в цикл рассказов «Девочки», имеет законченный сюжет и может рассматриваться как самостоятельное художественное произведение. В данной статье для нас важно сосредоточиться на рассмотрении образов предметного мира, изображенных в рассказе.

Основная часть

Действие происходит в послевоенное время. В основе сюжета - детский праздник. В преддверии Нового года восемь 10-летних девочек-одноклассниц собираются в элитной квартире своей подруги Алены Пшеничниковой. По мнению А.Б. Есина, вещь и пространство художественного произведения находятся в тесной взаимосвязи: «Как и в жизни, так и в литературе пространство и время не даны нам в чистом виде. О пространстве мы судим по заполняющим его предметам, а о времени – по происходящим в нем процессам. Для анализа произведения важно хотя бы приблизительно определить наполненность, насыщенность пространства и времени» [1, с. 89]. В первую очередь обращают на себя внимание детали быта, выписанные автором до мельчайших подробностей: интерьер, мебель, посуда – это молчаливые свидетели достатка и семейного благополучия. Все в этом «волшебном замке двухкомнатной квартиры» необыкновенно ярко и привлекательно: «Елка была густо увешана несказанной красоты игрушками, был накрыт стол на восемь персон, под каждой тарелкой лежала бумажная салфетка с Микки Маусом, еще неизвестным в здешних широтах зверем, а на тарелках лежали подарки, завернутые в бумажки большой красоты» [2, с. 145].

В центре художественного мира произведений Улицкой находится человек, наполняющий пространство множеством различных предметов, причем каждый из них несет определенную смысловую нагрузку.

Предметный мир в квартире русской девочки Алены, которая была отчасти американкой, способствует построению пространственно-временного хронотопа. Все эти «нездешние драгоценности»: морские ракушки, игрушки из перьев и цветного стекла, как и «добротный и широкоплечий американский сундук» с вышедшими из моды туалетами дипломатической жены, подчеркивают исключительность положения и отсылают читателя к недалекому прошлому Алениной семьи, к их жизни в Вашингтоне, где во время войны исправлял дипломатическую службу ее отец.

Символическое значение деталей вещного мира – предметов быта, костюмов, аксессуаров – проявляется, с одной стороны, на уровне философских пластов произведения. С другой стороны, эта функция проявляется на уровне традиционной для поэтики русского

реализма эстетики восхищения красивой вещью, удовольствия от созерцания вещного мира. Ряд определенных предметов в рассказе становится знаковым, выступая частью инициации героинь: это и великолепные Аленины куклы, играть в которые девочкам представляется чем-то детским и постыдным, но они не в силах совладать с искушением, и набор старых открыток Лили Жижморской с полуобнаженными длинноносими красавицами в нестерпимо ярких одеждах. Появление этих открыток в какой-то мере можно считать кульминационным моментом рассказа: «Все на этих наивных картинках взаимно любило и ласкало, и это любовное притяжение материи, мощное и невидимое, как жар от печи, изливалось наружу, пронзив девочек с силой и новизной и требуя от них чего-то, а чего именно – неизвестно» [2, с. 152]. Вещь в данном случае выполняет сюжетообразующую функцию и обуславливает дальнейший ход событий. В этот ряд входит и подробное описание вещей, которые Алена вынимает из сундука с торопливой поспешностью, и сам акт переодевания девочек: «Она вынимала распластанные вещи одну за другой: черное бархатное платье с вышитым как будто рыбьей чешуей лифом, еще одно вечернее платье, с гербарным букетом у сердцевидного выреза, и целую кучу капитулировавшего некогда шелка: бледно-табачное кимоно на алой, в багровых хризантемах подкладке, еще кимоно и целый выводок шелковых пижам невозможных в этих широтах оттенков» [2, с. 153].

Исследователи отмечают, что вещный мир в творчестве Улицкой представлен, прежде всего, как многоцветный, что становится его главной характеристикой и заявляет символическую функцию детали. Возможно, столь подробное описание вещей использовано автором для усиления контраста между двумя великими державами, между Востоком и Западом, между жизнью Алены в Вашингтоне и окружающей ее теперь советской действительностью. При этом в описаниях неизменно присутствует доля сарказма. Одежда девочек названа не иначе как «скучной»: «Пирожкова проворно выскочила из скучной одежды» [2, с.155]; в описании преобладают серо-коричневые оттенки. Исподнее девочек тех лет, по замечанию автора, «было придумано врагом народа человеческого в целях полного его вымирания», а белье взрослых женщин «должно было, вероятно, гарантировать целомудрие нации».

Очевидно, что одежда – это то, что маркирует субъекта как индивида. В рассказе описаны две сцены переодевания девочек. В обоих случаях переодевание с психологической точки зрения имеет смысл ложного присвоения девочкам несвойственных им качеств: перевоплощаясь, 10-летние советские школьницы распускают волосы, красят густо кровавым рты и кружатся в странном танце. Второе переодевание «в женихов и невест» влечет за собой наделение героинь новыми социальными ролями, что производит, в первую очередь, комический эффект (как и всякое переворачивание). По мнению А.Ф. Лосева, «комическое возникает тогда, когда идея пробует осуществиться в том или другом образе, но это ей никак не удастся, так что образ все время остается с большим дефектом, с указанием на всякого рода неудачи» [3, с. 527]. Колыванова в малиновых пижамных штанах и сине-зеленом халате, в меховой шапке Алениного отца, с нарисованными усами и бородой из куска новогодней ваты, сидела болван болваном: «Вата лезла в рот, головное сооружение валилось то на одну сторону, то на другую, и от него было жарко» [2, с. 157].

Особое место в вещном ряду занимает книга М. Горького, которую на протяжении всей «взрослой» игры подруг читает главная зачинщица Лиля Жижморская, совершенно отрешившись от происходящего.

Вместе с ней так и не станет полноправной участницей «игры» и Таня Колыванова, так прекрасно осведомленная для своих 11-ти лет в вопросах физиологии. Попавшая в число гостей совершенно случайно, «благодаря припадку демократизма, случившемуся у Алениной матери», она постоянно испытывает дискомфорт, причем ее переживания почти всегда связаны с вещным миром, свидетельствующим о ее неблагополучии: «Стеснялась она также своего большого роста, больших материнских ботинок, чулок с заплатами и, главное, красной сестриной юбки, которую сама же долго выпрашивала» [2, с. 147]. Из-за материального

неблагополучия страдает и ее репутация среди сверстников: «Училась Колыванова плохо, в школьной столовой сидела за отдельным столом, где кормили "бесплатников" дармовыми завтраками, форму ей покупал родительский комитет. И всегда у нее чего-то не хватало: то тапочек, то мешка для галош, то физкультурной формы. Последний, совсем последний человек была она в классе» [2, с. 181]. Примечателен тот факт, что именно Колыванова, ушедшая с праздника раньше других, забывает переодеться, как бы не желая мириться со своей бедностью: «И только дома, под ошалелыми взглядами старшей сестры и двух младших братьев, она опомнилась, что убежала в чужом, а сестрина красная юбка и ее новая ковбойка с приколотым на груди ангелком остались у Алены» [2, с. 185]. О бедности Колывановой с точки зрения успешного человека (Алены) свидетельствует окружающий ее предметный мир: узкая комната коммуналки с половиной окна, запах керосина и старого ночного горшка, материнская кровать, пережившая на Таниной памяти четырех отчимов – все это так контрастирует с элитной квартирой Алены. Если в семье Алены родительская кровать в алькове, отделенная от мира плотно задвинутой занавеской, символизирует любовь и семейное благополучие, то для Тани материнская кровать выступает маркером неустроенности, душевных переломов и травм.

В финальном эпизоде автор намеренно возвращается к описанию Алениного дома: «дом был разгромлен, буквально вывернут наизнанку. Только что мебель стояла на прежних местах» [2, с. 188]. Это состояние аналогично состоянию девочек, перелому в их сознании, внутренней дисгармонии, совпавшей с ветряной оспой, которой все (кроме Колывановой и Жижморской) заболели в ту же ночь: «Когда девочки встретились в классе, казалось, что прошло не три недели, а три года и то, что происходило у Алены, было с ними в далеком детстве. Что-то сдвинулось и изменилось: они немного стеснялись друг друга, никогда не вспоминали о том вечере, будто дали обет молчания как соучастники страшного и тайного дела» [2, с. 190].

Заключение

В заключении хочется отметить, что литературоведы не случайно называют прозу Людмилы Улицкой «прозой нюансов». Вещь в художественном мире ее произведений многофункциональна. Вещь может быть включена в реконструкцию материальной культуры изображаемого мира, обладает способностью «веществовать в духовном пространстве» (термин Топорова В.Н.) [4, с.90], может выступать в качестве самостоятельной смыслообразующей единицы анализа. Рассматривая вещный мир как важную составляющую часть произведения, следует также отметить ее роль в построении сюжета и пространственно-временного хронотопа повествования. Благодаря предметному миру, характеризующему отчасти позицию и отношения героев, их образы наполняются множеством дополнительных смыслов и позволяют актуализировать авторскую позицию писателя.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

3. Есин А.Б. Литературоведческая культурология. – М.: Флинта, 2002. – 304 с.
4. Улицкая Л. Девочки: - М.: Астрель, 2012. – 346 с.
5. Лосев А.Ф. История античной поэтики: в 8 т. Т 4 /Лосев А.Ф.// Аристотель и поздняя классика. – М.: Фолио, 2000. – 880 с.
6. Топоров В.Н. Вещь в антропоцентрической перспективе (апология Плюшкина) /Топоров В.Н.// Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического. - М.: Прогресс - Культура, 1995. – 111 с.

Л. УЛИЦКАЯНЫҢ «ШЕШЕК» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ ЗАТТЫҚ ӘЛЕМ

Түйін

Берілген мақалада автор Л. Улицкаяның «Шешек» шығармасы бойынша талданған заттық әлем дүниесін қарастырған. Шығармадағы заттық әлем арқылы негізгі кейіпкерлердің қарым-қатынасын, олардың бет-бейнесін, өмір тіршілігіндегі қажеттілігі мен адам санасындағы ойлаудың мүмкіншілік қырын, сырын түсіндіруге бағытталған. Автор осы арқылы шығарманың құнды жақтарын сипаттай отырып оған баға берген.

THE CORPORAL WORLD IN L. ULITSKAYA'S STORY «CHICKEN POX»

Resume

In this article the author considers a thing as object of the image in L. Ulitskaya's story «Chicken pox». The corporal world, as an important part of work characterizes partly a position and the relations of heroes, fills their images with a set of additional meanings and allows to relevance an author's position of the writer.

ӘОЖ: 2(574)

*Г.Е. Рысбекова, **Ш.С. Рысбекова

*Еуразия технологиялық университеті, **Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

**СТУДЕНТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ
ЖОЛДАРЫНЫҢ НЕГІЗІ**

Түйін

Мақалада, студенттердің жеке шығармашылық қабілеттіліктерін дамыту барысында: алғашында оқу кезінде, одан кейін кәсіби-шығармашылық іс-әрекетте бағдарлану бағыттарының жолдары көрсетілген. Оқу процессінде студенттердің жеке тұлғасын шығармашылықпен өзін-өзі дамытуға ынталандыратын жағдай жасалса, олардың кәсіби құзіреттілігі мен алға қойған азаматтық позициялары дұрыс шешімін табатыны, зайырлы тұлға қалыптастыру туралы мәселе көтерілген.

Өзекті сөздер: шығармашылық, тұлға, тәжірибе, кәсіби құзіреттілік, өзіндік жұмыс.

«Рухани құндылық, биік адамгершілік жоқ жерде үлкен өркениет орнату мүмкін емес.
Біз әлемдік мәдени құндылықтармен үндес жаңа заманғы қазақтардың озық ойлы
мәдениетін қалыптастыруымыз керек».

Н.Ә.Назарбаев

Кіріспе

Қазақстандық қоғамында болып жатқан әлеуметтік – экономикалық, саяси өзгерістер, күннен - күнге үдеп келе жатқан интеграциялық үрдістер, еңбек нарығындағы бәсекелестіктің артуы жоғары оқу орнын бітіретін мамандарға қойылатын талаптар күшейтуде. Сондықтан да, жоғары оқу орындарында уақыт талабына сай білім мен ғылымды игерген, сауатты да салауатты, шығармашыл, кәсіби құзыретті, ақпараттық мәдениеті қалыптасқан мамандар дайындаудың қажеттілігі артуда. Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында экономиканың тұрақты дамуы үшін білімнің сапасын арттыру арқылы адами капиталды дамыту алға қойылып отыр. Бұл аса

жауапты міндеттер. Қойылған міндеттерді шешудің құқықтық негіздерін Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы, Мемлекеттік «Білім» бағдарламасы, Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы білім беру жүйесін дамытудың 2015-жылға дейінгі тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы жоғарғы педагогикалық білім тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандыру тұжырымдамасы және басқа мемлекеттік нормативтік құжаттар мен Елбасының жыл сайын Қазақстан халқына Жолдау ретінде ұсынатын стратегиялық бағдарламалары құрайды. Бұл құжаттарда қоғамның жаңа типін құру барысында, жаңа құндылықтар жүйесіне бағытталған, білім берудің негізгі мақсаты - жоғары, шығармашылық мүмкіншілігі бар, оларды пайдалана алудың тетіктерін меңгерген болашақ маман тұлғасы, жас жеткіншек бойында қалыптастыру екендігі нақты көрсетіледі. Студенттерің оқыту үрдісі барысында, өзін-өзі дамыту қажеттілігі қалыптасқан болса, ол еңбек етуде алдына қойылған міндеттерді шығармашылықпен іске асыратындығы күмән келтірмейді. Философия, психология және педагогика ғылымдарында адам тұлғасының қалыптасу мәселесі бойынша мол білім қоры жинақталған. Адамның жетілуінің мәні мен маңызы, шығармашылық бастаулардың көзін ашу сияқты көпқырлы, күрделі мәселе өзінің тамырын адамзат тарихының тереңінен алады. Айта кетер болсақ, антикалық дәуір философтары (Гераклит, Сократ), жаңару кезеңінің ойшылдарының (Ж.Ж.Руссо, К.Гельвеций, Д.Дидро, т.б.), субъективті идеализм теориясы өкілдері (И.Кант, Л.Фейербах, И.Фихте, т.б.), шығыстың көрнекті ойшылдары (Жүсіп Баласағұн, Әбу Насыр әл-Фараби, Ш.Уәлиханов), ақындар (А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев, С.Торайғыров), ағартушылар (Ы.Алтынсарин, М.Жұмабаев, т.б.) еңбектерінде адамның жеке басын, оның ішкі мәнді күштерін дамытуға ерекше мән берілген.

Зерттеу нысаны

Тұлға дамуын жетілдіру қай заманның болмасын өзекті мәселесі болғаны анық. Әсіресе, қоғам дамуын тұлға дамуымен барынша тығыз байланыстырып отырған қазіргі Қазақстан Республикасы жағдайында бұл аса өткір мәселелердің біріне айналып отыр. Білім беру жүйесі білімді тереңдетуге бағытталған ұмтылысын сақтай отырып, өзінің басым бағдарын жеке тұлғаның ішкі мүмкіндіктерін өзінің жетілдіруі, тұлғалық қасиеттерін өз бетінше дамуына жағдай жасауды жоғары орынға қоюда. Өйткені осындай сапаға ие адам ғана қай салада болмасын табысты болып, бәсекеге төтеп бере алады.

С.И. Ожегов сөздігінде: «тұлға – адам қандай да бір қасиет, қабілет тасушы» ретінде қарастырылады да, бұл атаудың төмендегі екі негізгі бағытта қолданылатындығы келтіріледі:

- кез келген саналы адам;
- өзінің психикалық даму үрдісін және мінез-құлық, жүріс-тұрысын басқара алатын қабілетіне сай деңгейдегі психикасы бар адам»- делінген.

Философиялық энциклопедияда: «Шығармашылық – бұрын еш уақытта болмаған жаңа бір нәрсе тудырушы әрекет» деп жазылған. Шығармашылық – жаңа рухани және материалдық құндылықтарды жасау жолындағы адам әрекетінің нәтижесі, жемісі деген де тұжырымдар бар. «Шығару» деген сөзден пайда болатын бұл ұғымның жаңалық, жаңашылдықпен туыстас екендігін байқау қиын емес.

Философиялық еңбектерде шығармашыл тұлға ретіндегі адамның мәні оның тарихи кезең мен қоғамдық ортадағы орнына және мақсатты іс-әрекеттеріне келіп тіреледі.

Шығармашыл тұлға – өзінің әрекеті мен қарым-қатынастары арқылы қоғамдық қатынастардың, қоғамдық мұраттардың, құндылықтардың жеке көрінісі және субъектісі.

Акмеология ғылымдарының өкілі М.Ә.Құдайқұлов шығармашылық үрдісті, оның ішіндегі педагогикалық шығармашылықты жан-жақты талдай отырып: «...педагогикалық шығармашылық қабілетті дамыту үшін, ең алдымен, оқытушының ойында интуиция мен мотивацияның пайда болуы шарт, онан соң шабыттану мен жаңаша идеяны ойлап табудың негізінде тапқырлық танытып, оған сәйкес жоспар құрып, оны табандылықпен іске асыра білуі қажет»,—деп есептейді [2, б.36].

Нәтижелер және оны талдау

Біздің пікірімше, өзін-өзі дамытумен тұрақты айналысатын студенте басқаны қайталамаушылық, тапқырлық, таланттылықтың болары хақ. Ол кешегі жасағанына бүгін қанағаттанбаудан, жаңа кәсіби биіктерді бағындыруды мақсат тұтудан тұрады.

Шығармашылықпен өзін-өзі дамыту туралы сөз қозғағанда, өзін-өзі түрлендіруде өзгеше шығармашылық ойлар мен шешімдерді іздестіруге бағытталған жасампаздық шығармашылық іс-әрекет негізінде орын алатын сандық немесе сапалық өзгерістер туралы айтамыз.

Шығармашылық - жаңа рухани және материалдық құндылықтарды жасау жолындағы адам әрекетінің нәтижесі, жемісі.

Шығармашылық – ең алдымен адам әрекеті. Дінтану шығармашылықты әрекет түрінде қарастыру адам дамуының мүмкіндігінің шексіздігін көрсетеді және оның өзін белсенді, дұрыс көзқарас бағытын ашуына жол салады.

Тұлға -жеке адамның өзіндік адамгершілік, әлеуметтік, психологиялық, діни саналық қырларын ашып, адамды саналы іс-әрекет иесі және қоғам мүшесі ретінде жасай алатын жан-жақты сипаттайтын ұғым. Адамның әлеуметтік қасиеттерінің жиынтығы, қоғамның даму жемісі және белсенді қызмет ету мен қарым-қатынас орнату арқылы жеке адамды әлеуметтік қатынастар жүйесіне енгізудің жемісі [3, б.75].

Тұлғаның иерархиялық құрылымына назар салайық:

Бағытталуы -тілегі ұмтылысы қызығушылығы бейімділіктері идеалдары көзқарастары сенімдері;

Тәжірибесі –білім, іскерлік, дағды, әдет;

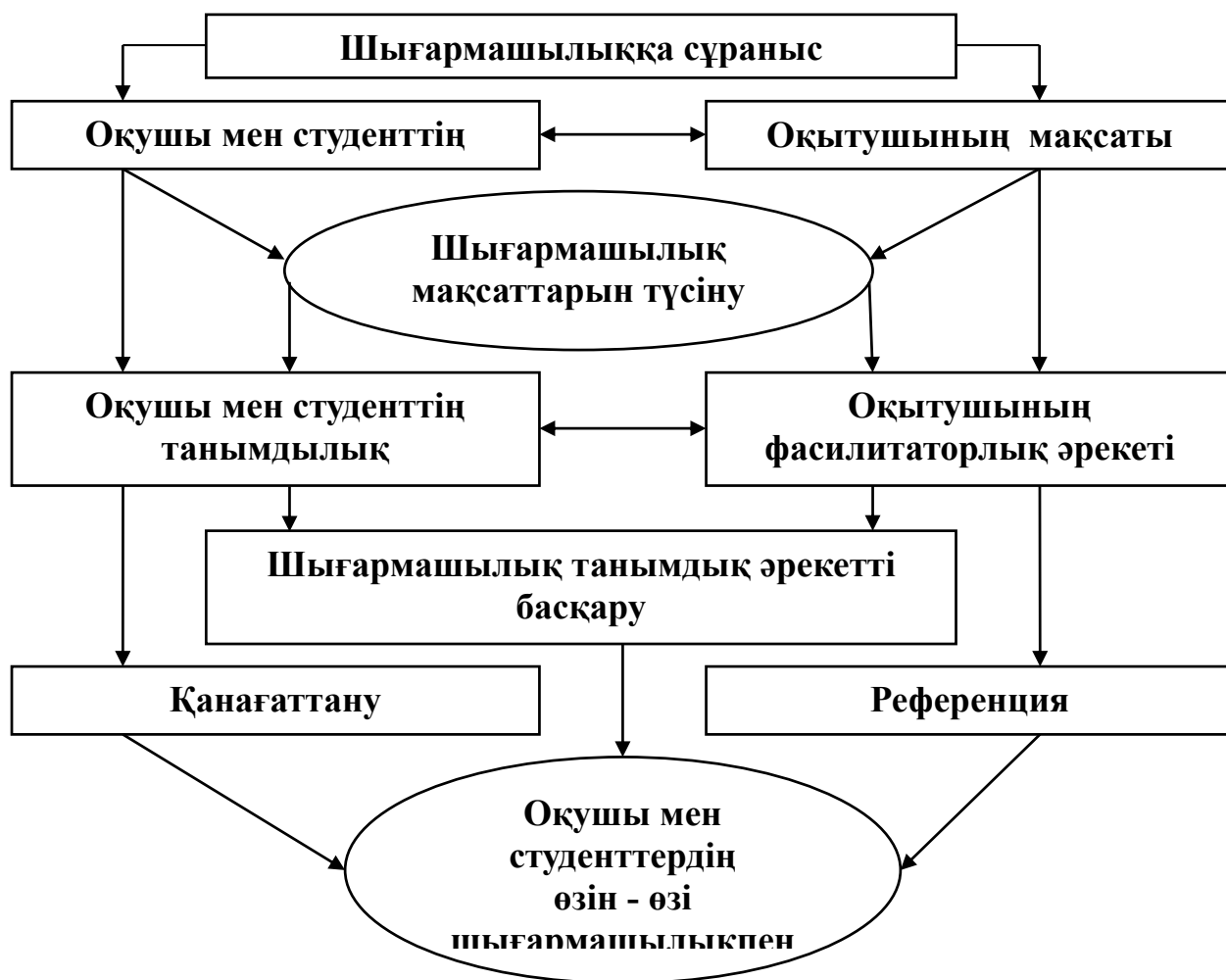
Психологиялық үрдістер- ерік, сезім, эмоция, ойлау;

Биопсихологиялық қасиеттер –темперамент, жас.

Іс-әрекет тұлғаны қалыптастыруда жетекші рөл атқарады. Екіншіден, тұлғаның қалыптасуы барысында оның діни сауатылығы, мәдениеті де қалыптасады. Ал іс-әрекетті табысты орындау үшін оны қызықтыратын мақсаты анықталып, құралдары тиімді таңдалуы керек. Себебі іс-әрекеттің нәтижелі болуы тұлғаның еңбекқорлығы мен шығармашылығына байланысты іске асады.

Психологтардың пікірінше, іс-әрекет құрылымы оның кезеңдерінің арасындағы бірізділікпен және сабақтастықпен анықталады. Сондықтан, іс-әрекеттің мотивациялық, мақсаттылық, орындаушылық жақтарын қарастыру аса маңызды.

Шығармашылық әрекет туралы ғалым, профессор Ә.Амирова тұлғаның шығармашылық міндеттерді өз бетінше шешуі: білім, білік, дағдыны жаңа жағдайға тасымалдай алуы, белгіліден жаңа мәселені көре білуі, объектінің жаңа қызметін байқай алуы, жаңа соны шешімдер қабылдауы деген пікір білдіреді. Шығармашылық – тек адамға ғана тән құбылыс. Сондықтан студенттердің өзін-өзі шығармашылықпен дамыту үрдісін, құрылымдық компоненттерін төмендегідей бейнеледік [4, б. 90].

Сурет 1 - Шығармашылық бағыт

Біздің ойымша, бұл сипаттама пәндерді оқытуда студенттердің шығармашылықпен өзін-өзі дамыту барысында: алғашында оқу кезінде, одан кейін кәсіби-шығармашылық іс-әрекетке дайындалудың тиісті үлгісі болып табылады. Оқыту үрдісінде студенттердің жеке тұлғасын шығармашылықпен өзін-өзі дамытуға ынталандыратын жағдай жасалса, олардың кәсіби және үздіксіз білім алу мәселелері «өзіндік үрдістер» арқылы шешілер еді.

Студенттің шығармашылық бағыты – бұл нақты іс-әрекет барысында жүзеге асырылатын өз бастауы, өту барысы және нәтижесі болатын үдеріс. Бұл үдеріс 3 кезеңнен өтеді: дайындық, ізденіс, орындау. Осы деңгейлерге сәйкес шығармашылық қабілеттердің құрылымын анықтайды, өз бойынан оларды талдайды, бағыттап отырып дамытады және жетілдіреді. Өзін-өзі шығармашылықпен дамытудың негізгі белгілері адамның жемісті тіршілігін қамтамасыз ете отырып, оның қабілеттіліктеріне негізделеді. Тұлғаның белгілі бір әрекетке қабілеттілігі қаншалықты жоғары болса, оның бойында сол іс-әрекетке қызығушылығы соншалықты артады.

Мұндай әрекет оның тұлғалық:

1) жеке адамның қайталанбас өзіндік ерекшелігі, тек соған тән ерекшеліктердің жиынтығы;

2) басқа адамдардан өзінің әлеуметтік мәнді ерекшеліктері тарапынан сипатталатын адам; индивидтің психикасы мен тұлғасының өзіндік ерекшелігі, оның қайталанбастығын қалыптастырады [6, б.33].

Қорытынды

Студенттің шығармашылық қабілетін дамыту жолдары ең алдымен берілген бағыт бағдар дұрыс берілуі, өзіндік жұмыстың көлемдігі, күрделілігі, әдебиетпен қамтылуы жағы маңызды болып табылады. Студенттің жеке талғамдық ерекшелігін ашу, ой қабілеттерін дамытуға жағдай жасау, оның болашақ кәсіби әрекетінде ғылыми ізденіс жасау іскерлігі мен дағдысы, аналитикалық ойлауы, өз іс-әрекетін басқара алатын, өз жұмысының нәтижесінде өзіндік бақылау жасайтын студенттің шығармашылық тұлғасы қалыптасады деп айта аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1.«Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты»: ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы, 17.01.2012ж. –Астана, 2012.
2. Құдайкұлов М.Ә. Нарықтық оқытудың жүйесі мен технологиясы.- Алматы: ҚазҰПУ, 2010.- 152 б.
3. Жарықбаев Қ. Жалпы психология: оқулық. - Алматы: Эверо, 2004. - 415 б.
4. Амирова А.С. Педагогикалық технологияларды оқу-тәрбие үдерісінде пайдалану әдістемесі : оқу-әдістемелік құралы. – Алматы, 2011. - 321 б.
5. Мұқанов М. Жас және педагогикалық психология. –Алматы, 2000. -247 б.
6. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. - Алматы, 2005. – 174 б.

ПУТИ РАЗВИТИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ

Резюме

Статья посвящена анализу поисков путей развития индивидуальных творческих способностей студентов, на основе изучения дисциплины, курса в дальнейшем при специализации формировании профессиональной компетенции. В процессе изучения курса в соответствии с задачами профессиональной деятельности и целями основной образовательной программы у студента формируются гражданская позиция и светская личность с критическим мышлением.

WAYS OF DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS

Resume

The article is devoted to finding ways of development of individual creative abilities of students on the basis of study of discipline in the future the specialization of the formation of professional competence. In the process of study of the course in accordance with the tasks of professional activities and objectives of the basic education program students are formed in civil position and socialite with critical thinking.

УДК 14.23.09.

Е.А. Абетаева

Евразийский технологический университет

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін

Мақалада, мектептегі оқыту үрдісінің негізгі мақсаттары – баланың білімді игеру кезінде ойлау қабілетін қалыптастыру, сол арқылы таным әрекетін белсендіріп, жан-жақты жеке тұлғаны тәрбиелеу және оқытудың оқушыларға білім беру ғана емес, және оқытудың оқушыларға білім беру ғана емес және белсендіру оқушылардың білімді, дағдыны меңгеру үшін, болашақта танымдық және тәжірибелік іс-әрекетке оқушыларды дайындау қажетті жайлы мәселелер қарастырылған.

Негізгі сөзер: логикалық ойлау, шығармашылық адам, түсінік, қарым-қатынас, шығармашылық жаттығу, ойын есептері, логикалық қабілет.

Кіріспе

Қазіргі уақыттың негізгі талаптарының бірі – білімді әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, логикалық ойлауы дамыған жаңаша, тәуелсіз ойлай алатын шығармашыл тұлғаны тәрбиелеу.

Мектептегі оқыту үрдісінің негізгі мақсаттары – баланың білімді игеру кезінде ойлау қабілетін қалыптастыру, сол арқылы таным әрекетін белсендіріп, жан-жақты жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Негізгі бөлім

Оқытудың мақсаты оқушыларға білім беру ғана емес, сонымен бірге олардың ойлау қабілетін дамыту және белсендіру оқушылардың білімді, дағдыны меңгеру үшін, болашақта танымдық және тәжірибелік іс-әрекетке оқушыларды дайындау қажетті шарт болып табылады.

Ойлау дегеніміз – ақиқат дүниені өзара барлық байланыс қатынастарымен сәуелендіретін, миымызда жалпылай және жанама түрде сөз арқылы бейнеленетін процесс.

Зерттеу нысаны

Балалардың ойлауын дамыту туралы М.Жұмабаевтың сөзімен алсақ: «Ойлау жанның өте бір қиын, терең ісі. Жас балаға ойлау тым ауыр, сондықтан баскыштап іс істеу керек. Оқулықтағы берілген тапсырмалар, суреттер баланың жанына дұрыс әсер ететіндей, оқушының оқуға, білімге деген ынта – ықыласы, құштарлығы болуы керек».

Оқу материалын балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырса ғана, оның ойлау қабілетінің дамуына мүмкіндік туады. Сондықтан да мұғалім балаларды үнемі ойланып оқуға бағыттауы тиіс, бұған оқу үрдісін жүйелі ұйымдастыру, сабақта бала логикасын дұрыс дамыта алатын мүмкіндіктерді мол пайдалану арқылы жетуге болады.

Дұрыс ойлаудың формалары мен заңдары туралы ғылым логика деп, ал ой қорытындыларының объектив пікірлерге негізделетін процесі логикалық ойлау деп аталады [1].

Логикалық ойлаудың ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға түскен құбылыс түсіндіріледі, себептері мен салдарлары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық ойлау жолымен ашылады. Бұл байланыстар мен қатынастардың дұрыстығын теріске шығаруға болмайтыны пікірлерде көрсетіледі.

Ал оқушылардың ойлауын дамытып, дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйрету – математика сабағының міндеті.

Математиканы оқыту процесінде жаттығулардың алатын орны ерекше. Жаттығу дегеніміз не? Жалпы алғанда, ғылым мен тұрмыстың әр алуан салаларында, «жаттығу» термині әр түрлі мәнде қолданылады. Ал, педагогикалық әдебиетте жаттығу ұғымы оқытудың әдісі жөніндегі дәстүрлі түсінікпен іштей байланысты мағынада анықталады. Анықтамалардың көпшілігі, жаттығу дегеніміз білімді бекітудің және білік пен дағдыларды қалыптастырудың, сондай – ақ оқушылардың ойлау қабілетін дамытудың негізгі әдістерінің бірі дегенге әкеп саяды.

Математикалық білімді тапсырмалар орындау негізінде игеру мәселесіне ғылым тарихында ұлы жаңалықтар ашқан атақты ғалымдар да жоғары баға берген. Мәселен, ұлы ағылшын ғалымы И.Ньютон жаттығулардың теорияға қарағанда, көп нәрсеге үйрететіндігіне назар аударған.

Тапсырмалар алуан түрлі болады және олар, ең алдымен, оқу пәнінің ерекшелігіне байланысты ажыратылады [2].

Кең мағынада алғанда, математикалық тапсырмалар деп кез келген математикалық мазмұндағы тапсырмаларды түсінеміз. Басқаша айтқанда, математикалық тапсырмалар құрылысы жағынан мысалдар, есептер, логикалық жаттығулар, есеп құрастырумен байланысты жаттығулар, т.с.с. деп бөлуге болады.

Оқушылардың логикалық ойлауын дамыту ерекшеліктерін қарапайымнан күрделі жолға көшу қағидасы арқылы жүзеге асыруға болады.

Шығармашылық тапсырмалар ұсынылғанда, оқушының алдында мақсатқа өзіне мәлім әрекет тәсілімен жете алмайтын проблемалық жағдаят пайда болып, ол оқушының интеллектуалдық қиналуын туғызуы мүмкін. Осының барысында оқушы жаңа әрекет тәсілін іздестіру бағытындағы шығармашылық сипаттағы іс-әрекеттер орындауға талпынады. Осы тұрғыдан алғанда математикалық тапсырмаларды, біздің пікірімізше, шығармашылық тапсырмалар деп атаған орынды сияқты.

Шығармашылық тапсырма – бұл нақты мәні берілмеген, есепті шартты математикалық заңдылықтар арқылы орындау.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың жаңа бір нәрсені ашуы, яғни оқушы өзін белгілі бір жаңалықтардың авторы ретінде сезінеді. Бұл оған белгілі бір пән төңірегіндегі қызығушылығын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Яғни, оқушыны өзіне тарта, баули түседі.

Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға бағытталған стандартты емес тапсырмаларды шығармашылық жаттығулар деп атаймыз. Сондықтан шығармашылық тапсырмаларды ұдайы жүргізе отырып біз оқушылардың тек пәнге деген қызығушылығын ғана емес, логикалық ойлауын да дамыта аламыз [3].

Сыныптағы оқушылардың білім деңгейі бірдей емес. Олардың ішінде математиканы сүйіп оқитын, оған деген ынтасы зор оқушылар да бар. Оларды жеңіл, бірыңғай жаттығулар орындау жалықтырады. Сондықтан мұғалім оқушыларға міндетті емес тапсырмаларды үнемі орындатып отыруы тиіс.

Оқушылардың логикалық ойлауын дамыту үшін:

- есепті, тапсырмаларды талдай білу іскерліктерін қалыптастыру;
- сызба графиктік модель бойынша есеп объектілерінің арасындағы байланыстарды түсіндіру;
- есептегі нақты заттарды оның моделімен ауыстыру;
- пәнге деген қызығушылығын, сүйіспеншілігін арттыру;
- сыныпқа дұрыс психологиялық жағдай орнатуға мүмкіндік туғызу.

Оқу үдерісіндегі осындай іс-әрекеттердің арқасында қоғам талап етіп отырған шығармашылық қабілеті жоғары, өз ойын жүйелі де ашық айта алатын, қоғамға еркін сіңетін, өндіріске белсене араласатын азамат қалыптасады [4].

А.Байтұрсыновтың жеңілден ауырға қарай принципінде жүзеге асырылады. Жеңілден ауырға көшіру білім мазмұнында да берілген жаттығуларды оқушы бұрынғы өзінде бар білім негіздерімен ұштастыра орындайды. Ал, оқушыларға негізгі сатыда сапалы білім беру бағдарламадан бастау алады. Бағдарламада теориялық материалдар ауыр-жеңілдігіне қарай бір-бірімен байланыста, өзара сабақтастықта жүйелі түрде беріледі, оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкестендіріледі. Ол үшін мұғалім ең алдымен сыныпта шығармашылық көңіл-күй тудыру үшін баланың назарын бір нәрсеге бағыттауы тиіс. Яғни, оқушының назарын шығармашылық арнаға бұру үшін үнемі елеусіз болса да шығармашылық тапсырма – міндеттер, жаттығу, ойын түрлерін ұсынған жөн: әрбір шығармашылық тапсырманы оқушыға ұсынудың жолын, әдіс-тәсілін білу керек;

- шығармашылық жаттығу ойын тапсырмалардың мазмұны кіші мектеп жасындағы оқушылардың жасерекшеліктеріне, қызығушылығына үйлесуі тиіс;
- тапсырма – міндетпен танысқаннан кейін бала жұмысқа кіріседі. Мұғалімнің ең үлкен міндеті – бала белгілі бір шешім тауып, ойын тұжырым жасап түсінгенге дейін назардан тыс қалдырмау, шығармашылық бағыт-бағдар беріп отыру;
- шығармашылықпен жеке дара оқушы емес, сыныптың, мектептің бүкіл оқушылары ойласуы үшін жағдай, мүмкіндік туғызу қажет;
- сыныпта, ұжымда өзара шығармашылық қарым-қатынас, шығармашылық ахуал орнату;
- мұғалім-оқушы үшін қарапайым ғана жан. Ал, егер ол оқиға, сюжет құруға, образ жасауда шеберлік танытса, оқушылар ерекше назарда болады. Өздерінің күшіне деген сенім қалыптасады. Сондықтан, мұғалімнің шығармашылықпен айналысуы және өзінің жазған дүниелері жөнінде балалармен пікір алмасуы заңды;
- шығармашылық үшін психологиялық қауіпсіздік, еркіндік, ашықтық, бостандықты қамтамасыз ету;
- шығармашылықты тежейтін үш нәрсе бар: біреуі – “сәтсіздікке ұшыраймын, қолымнан еш нәрсе келмейді” деген тыс қорқыныш сезімі, екінші - өзіне -өзі тым риза болмаушылық сезімі; үшіншісі – жалқаулық. Мұндай жағдайда оқушыны құтқарудың тиімді жолдарын табу көзделеді;
- оқушының шығармашылықпен айналысуына мектепте, сабақ үстінде, үйде қолайлы жағдай туғызу;
- шығармашылық бағытқа баланы жүйелі, саналы түрде қалыптастырып отыру.

Мұғалім оқушы шығармашылығын дамыту, бағыт-бағдар беру ісінде мыналарды ескеруі керек:

- шығармашылық тапсырманың мазмұн – түрін ойлап табу;
- шығармашылық міндеттерді оқушыға ұсынудың әдіс тәсілін меңгеру;
- шығармашылық процесті фактілер мен мәліметтерге педагогикалық- психологиялық, әдістемелік тұрғыдан баға, қорытынды бере білу, теориялық, практикалық тұжырымдар жасау.

Қорытынды

Бастауыш сынып баланың логикалық ойлауын дамытудың негізгі кезеңі деп есептеледі. Өйткені логикалық ойлау кейінірек бейнелік ойлаудың негізінде қалыптасады, ауқымы кеңірек мәселелерді шешуге ғылыми білімдерді меңгеруге мүмкіндік береді. Әйтседе бұл баланы қайткенде де, неғұрлым ертерек логикалық «жолға» шығару дегенді көрсетпейді. Біріншіден, ойлаудың логикалық формаларын игерудің өзі ойлаудың логикалық жетілген бейнені формалары ретінде игерілмейінше, толық құнсыз күйде қалып отырады. Дамыған көрнекі схемалық ойлау баланы логика табалдырығына жеткізеді. Екіншіден, логикалық ойлауды игеріп болғаннан кейін, бейнелік ойлау өзінің мәнін ешбір жоғалтпайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Сейдахметова А. Даярлық сынып оқушыларының логикалық ойларын дамыту жолдары// Бастауыш мектеп, 2000. - №8,9.
2. Жарықбаев Қ. Психология. – Алматы, 2002. – 415 бет.
3. Қосанов Б.М. Математика курсындағы шығармашылық жаттығулар: орындау технологиясы. – Алматы, 2005. - 72 бет.
4. Оспанов Т.Қ., Құрманалина Ш.Х., Құрманалина С.Х. Бастауыш сыныптарда математиканы оқыту әдістемесі. – Астана, 2003.

ESPECIAIY THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ACTIVITIES IN THE ELEMENTARY SCHOOL

Resume

In the article examined features of creative exercise at initial school.

On condition of development creative exercise necessary questions: development of skills, cognitive and practical activity, to activate knowledge of students, basic processes. In integrity developed child in education.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Резюме

В статье рассматриваются особенности развития творческих заданий в начальной школе. С целью необходимости развития творческих заданий в статье рассматриваются такие вопросы, как развитие навыков познавательной и практической деятельности, активизация знаний учащихся в учебно-воспитательном процессе. Также разрываются вопросы целостного развития ребенка в образовании.

УДК338.48:911.3

к.э.н., Стаценко О.А.

Евразийский технологический университет

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

Резюме

В статье рассматриваются основные теоретические аспекты туризма, раскрыто значение туристской деятельности в экономике Республики Казахстан, проанализирован потенциал туристических ресурсов страны. Практическая значимость исследования определяется проделанным анализом факторов оказывающих влияние на сферы туризма и выявлением основных направлений и перспективы развития туризма в Республике Казахстан.

Ключевые слова: индустрия туризма, туристический потенциал, выездной туризм, въездной туризм.

Введение

Туризм - сравнительно молодой феномен, имеющий, однако, корни, уходящие далеко в прошлое. История туризма - это временная периодизация туризма, преследующая выделение внутренне однородных этапов в его развитии[1].

Казахстан, обладая уникальными природными ресурсами и самобытной культурой кочевого народа, имеет огромный нереализованный потенциал для развития туризма на международном и региональном рынках. Туристический потенциал рекреационных ресурсов и историко-культурного наследия позволяет республике гармонично интегрироваться в международный рынок туризма и достичь интенсивного развития туризма в стране. Это обеспечит устойчивый рост занятости и доходов населения, стимулирование развития смежных с туризмом отраслей и увеличение притока инвестиций в национальную экономику.

Индустрия туризма в Республике Казахстан на государственном уровне признана одной из приоритетных отраслей экономики. Так, в реализации положений индустриально-инновационного развития экономики страны ведущая роль принадлежит системе кластеров, в частности туристскому кластеру. Современные тенденции в развитии этой отрасли таковы, что туристы, которые хорошо изучившие известнейшие курорты мира, стремятся в те страны, где туристический сектор только начинает развиваться. С этой позиции привлекательность Казахстана растет.

Глава государства Н.Назарбаев отметил необходимость разработки плана по созданию и развитию туристического кластера. Доходы от туризма устойчиво занимают третье место после доходов от экспорта нефти, нефтепродуктов и автомобилей. Ожидается, что к 2020 году число международных туристических поездок превысит миллиард, а поступления от туристской индустрии составит 1,5 триллиона долларов.

В настоящее время действует концепция развития туризма в Республике Казахстан, в которой отмечено, что туризм способен оказать три положительных эффекта на экономику страны: во-первых, обеспечить приток иностранной валюты и оказывать положительное влияние на такие экономические показатели как платежный баланс и совокупный экспорт; во-вторых, помогает увеличить занятость населения; в третьих, способствует развитию инфраструктуры страны [2].

На современном этапе развития туризма Казахстан становится более привлекательной для бизнесменов, спортсменов, ученых, любителей экстремального отдыха, а также для людей, интересующихся историей и сегодняшним днем стран, расположенных на Великом Шелковом пути.

Объекты и методы исследования

Объектом исследования является развитие инфраструктуры туризма и анализ потенциала туристических ресурсов страны, методологические исследования факторов оказывающих влияние на развитие основы сферы туризма.

Кроме природных достопримечательностей, Казахстан богат историко-культурными памятниками, расположенными на Великом Шелковом пути, имеющими всемирное значение. Организация транзитных туров на Великом Шелковом пути особенно актуальна, так как это даст Казахстану возможность вхождения в зону интереса таких стран, как Япония, Малайзия, КНР, Корея, а также европейских государств.

Статистические данные по состоянию на 01.01.2014 г. свидетельствуют о значительном росте объемов туризма в республике [5].

Информационной базой проведенного научного исследования стали данные Агентства статистики Республики Казахстан и Министерства Республики Казахстан по туризму и спорту.

Экономическое влияние туризма на экономику страны проявляется через показатели денежных потоков, направленных из страны и в страну, которые генерируются туристским экспортом и импортом. Большая часть доходов от экспорта туристских услуг поступает от прибывающих иностранных туристов, а также от продажи билетов на отечественный транспорт и другие услуги в стране пребывания. Туристский импорт страны составляют деньги, потраченные ее гражданами во время зарубежных поездок, оплата ими транспортных расходов и других услуг в странах пребывания, а также оплата дивидендов иностранным инвесторам индустрии туризма. Разница между доходом страны от экспорта туристских услуг

и стоимостью импорта туристских услуг представляет туристский платежный баланс, который может быть отрицательным (дефицит) и положительным.

В мировой практике туризм классифицируется в основном на: въездной, выездной и внутренний, причем въездной туризм считается основным генератором поступлений иностранной валюты, поэтому необходимо изучить видовую структуру туризма в Казахстане.

Структура туристской отрасли Республики Казахстан аналогична мировой и включает в себя 3 составляющих:

1. выездной;
2. внутренний;
3. въездной

Для оценки уровня развития туристской отрасли проанализируем количественные показатели этих составляющих.

На первоначальном этапе развития туристской отрасли, увеличение объема предоставляемых услуг было достигнуто, в основном, за счет выездного туризма (рисунок1).

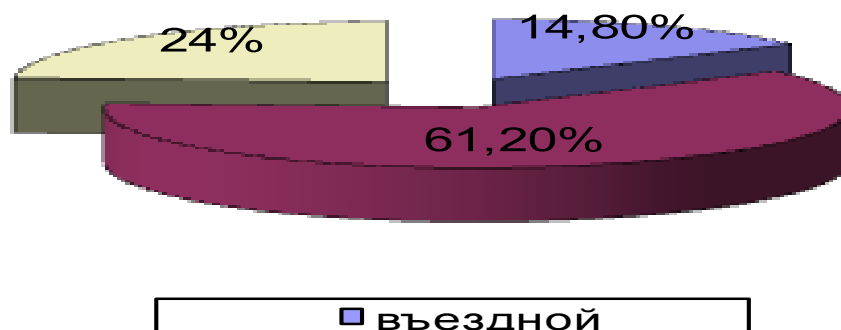

Рисунок 1 - Видовая структура туристской отрасли Республики Казахстан в 2011 году (данные Агентства РК по туризму и спорту)

Понятие «выездной туризм» включает в себя огромное количество подвидов тематических посещений других государств, будь то созерцание Эйфелевой башни или египетских пирамид, катание на лодках по Темзе или Меконгу, лечение в Карловых Варах или Ессентуках и т.п.

В 2011 году объем выездного туризма в Казахстане составил 94,6 тыс. человек, а в 2002 году – 121 тыс. человек. Основную массу продаж в сегменте выездного туризма составляет так называемый туризм с целью досуга, рекреации и отдыха (44,7%). Остальные цели выезда являются коммерческими – шоп-туры (29%), деловыми и профессиональными (18,7%).

Так с целью отдыха на приморских курортах дальнего зарубежья наибольший спрос наблюдается на туристские продукты таких стран, как:

Турция – 63,1 тыс. человек (30% от общего количества выезжающих);

Китай – 48,6 тыс. человек (23,1% от общего количества выезжающих);

Объединенные Арабские Эмираты – 23,8 тыс. человек (11,3% от общего количества выезжающих).

Коммерческие шоп-туры в основном организуются в Китай, Объединенные Арабские Эмираты и Грецию, что объясняется низким уровнем цен на товары, пользующиеся спросом в Казахстане.

Положительную динамику выездного туризма можно объяснить выросшим уровнем обеспеченности населения Казахстана.

Следующим видом, указывающим, на уровень развития туристской отрасли республики является въездной туризм.

Так, в Республике Казахстан на современном этапе, наблюдается положительная динамика увеличения объемов въездного туризма, что говорит о позитивных тенденциях развития туристской отрасли в Республике Казахстан

Согласно статистических данных представленных в 2012 году туристические фирмы Казахстана обслужили 44,9 тыс. человек, въехавших в Казахстан, что в 1,5 раза больше, чем в предыдущем году. При этом из стран вне СНГ в Республику Казахстан прибыло 42,2 тыс. человек, что на 13,7тыс. человек больше чем в 2011 году (28,5 тыс.).

В соответствии с официальными статистическими данными, более 50% въездного турпотока в 2012 году, составили туристы из Германии. Среди стран СНГ наибольшую долю составляют туристы из России – 67,5%.

В 2013 году, по данным Агентства Республики Казахстан по статистике туристическими организациями было обслужено 171427 туристов и экскурсантов (причем, въездного туризма – 74728 и внутреннего – 66928 человека). По данным пограничной службы Комитета Национальной Безопасности Республики Казахстан за этот период, количество нерезидентов въехавших в республику составило 3679859 человек, что, по сравнению с предыдущим годом, на 26,8% больше. Количество выехавших резидентов составило 2292946 человек, по отношению с аналогичным периодом 2012 год, данный поток туристов уменьшился на 780 человек.

Основная масса казахстанских выезжающих покидают страну ради отдыха. Причем большинство едут провести отпуск и набраться сил в странах дальнего зарубежья, и только небольшая часть отправляется в страны СНГ. Зато иностранные граждане посещают Казахстан, как показывают статистические данные, в основном в рабочих поездках, то есть у нас активно развивается деловой туризм.

Въездной турпоток, практически на 90% представлен деловым туризмом. Таким образом, летом, в сезон отпусков, вероятно, произойдет снижение числа выезжающих в страну.

Популярный сейчас в мире экологический и экстремальный туризм (высокогорные туры, пользующиеся спросом у иностранных туристов, предлагает, например, компания «Хан-Тенгри») занимает лишь небольшой процент в структуре въездного туризма. Поэтому, несмотря на некоторое оживление на этом направлении, на объемах рынка такие туры существенно не скажутся.

Внутренний туристский рынок в большинстве развитых в туристском плане странах приносит от 30 до 50% общего дохода от туризма. В этом отношении Казахстан имеет хорошие перспективы. Из-за отсутствия должного внимания развитию этого вида туризма, бюджет государства недополучает огромную сумму, продолжает разрушаться инфраструктура, наносится серьезный ущерб экологическому состоянию природных, культурных и исторических памятников.

Несмотря на то, что у казахстанских туристов в отличие от иностранных уровень претензий ниже, недостаточно развитая индустрия отдыха отрицательно сказывается и на развитии внутреннего туризма.

Большинство граждан, совершающих поездки внутри страны, проделывают их либо с деловой целью, либо для посещения родственников и знакомых. При возможности выбора места отдыха большинство казахстанцев предпочтут провести свой отпуск за пределами Казахстана. Сегодня внутренний туризм в основном является стихийным, неорганизованным. Исключение составляет деятельность немногих курортов, санаториев и туристских баз.

Очевидно, что проблемы, отрицательно влияющие на развитие внутреннего туризма, те же, что и проблемы въездного туризма. Можно ли говорить о развитии въездного туризма, если даже граждане Казахстана не знают мест, где можно полноценно отдохнуть. Если и знают, то из-за полного отсутствия сервиса не хотят проводить отпуск в стране. И даже заметная разница в цене по Казахстану и за границей не влияет на принятие положительного решения в пользу казахстанского отдыха.

В целях развития внутреннего и въездного туризма в соответствии с Концепцией развития туризма в Республике Казахстан от 6 марта 2013, проведена работа по развитию индустрии туризма и паломничества на местном, региональном и международном уровнях во всем многообразии его видов (познавательный, деловой, спортивный, оздоровительный, экзотический т.д.). Отечественными туроператорами разработано 78 маршрутов по организации экологических туров, 126-оздоровительных, 61-по организации охоты и рыбалки, 18-конных, 46-приключенческих туров, 56-по программе Шелкового пути, по полонечиским-17, культурно-познавательных-56, 315-по маршрутом выходного дня.

Таким образом, о поступательном и устойчивом развитии казахстанского туризма свидетельствуют темпы роста объемов въездного и внутреннего туризма. Наибольшее развитие внутреннего туризма отмечается в городах Астане, Алматы, Восточно-Казахстанской, Карагандинской, Алматинской и Акмолинской областях.

В Алматинской, Карагандинской, Северо-Казахстанской и Западно-Казахстанской областях наиболее развит выездной туризм.

В Республике развиты практически все существующие виды туризма: культурно-познавательный, развлекательный, экологический, экстремальный, оздоровительный, социальный, детский, спортивный, деловой, космический туризм.

Среди экстремальных видов туризма наибольшей популярностью среди туристов пользуются национальные виды охоты, такие, как охота с беркутом и ловчими соколами, с казахскими борзыми - тазы.

Геополитическое положение и природно-сырьевые ресурсы позволяют рассчитывать на увеличение количества туристов, приезжающих в Казахстан по вопросам бизнеса и участия в международных мероприятиях. Это, прежде всего, города Алматы, Астана, Атырау. Геополитическое положение и природно-сырьевые ресурсы позволяют рассчитывать на увеличение количества бизнес-туристов, приезжающих в Казахстан по вопросам бизнеса и участия в международных конвенциях. Инфраструктура вышеуказанных центров в основном соответствует международным стандартам. Город Алматы является стратегическими (воздушными, автомобильными, железно-дорожными) воротами для республики и основная миграция происходит именно через этот город. Помимо удобных для проведения различных форумов зданий и гостиниц город имеет все необходимое для отдыха и развлечений, кроме того на территории близлежащей городу в радиусе 500 км расположены замечательные рекреационные зоны. Город Астана становится такой же стратегической зоной. Всевозрастающий интерес к городу, как к молодой столице нашего государства, имеющей современный облик и инфраструктуру, послужит стремительному развитию в городе международного и внутреннего туризма [4].

Результаты и их обсуждения

В результате проведенных исследований приходим к следующим выводам:

1. Анализ туристской деятельности показал, что туристы, прибывающие из-за границы, предпочитают останавливаться в гостиницах, предоставляющих качественный сервис и полный набор услуг. Именно от делового туризма будет зависеть дальнейшее развитие сети гостиниц международного уровня в крупных городах – деловых центрах страны.

2. Наиболее перспективными регионами культурно-познавательного туризма являются город Алматы и Алматинская область, развитие туризма по Шелковому пути (международный туристский поезд "Жемчужина Шелкового пути" по маршруту Алматы - Туркестан - Ташкент - Самарканд - Бухара - Ургенч - Мары - Ашгабат – Алматы). Огромные возможности для развития внутреннего культурно-познавательного туризма в республике открывает участие Казахстана в туристском трансконтинентальном маршруте «Шелковый Путь», осуществляемый под эгидой UNWTO в сотрудничестве с UNESCO [5].

3. Одним из перспективных направлений развития туристской отрасли в Казахстане становится экологический туризм. Количество туристов, проявляющих интерес к заповедным

зонам Казахстана, растет, получают развитие новые формы организованного туризма: велосипедный, конный, водный.

Необходимость развития экологического туризма в Республике Казахстан обусловлена не только экономическими факторами - созданием новых рабочих мест, развитием местных сообществ в отдаленных регионах, но и социальным заказом – потребностями населения в более целостном, системном подходе к проблемам охраны здоровья и использования свободного времени. По данным экспертов Всемирной туристской организации, экологический туризм за последние десять лет становится наиболее популярным и является одним из инструментов устойчивого развития любого государства.

4. Как показали итоги исследований туристского потенциала, Казахстан имеет большие возможности для развития экологического туризма. Его основу составляют уникальные природные условия и ландшафты в центре Евразии, многочисленные природные, исторические памятники, культурное и этническое наследие народов, населявших территорию Казахстана в различные исторические периоды.

Заклучения и выводы

Главными направлениями в развитии международного туризма являются расширение международных туристских связей и реализация межправительственных соглашений в сфере туризма.

Решение проблем современного туристического рынка Казахстана должно проводиться поэтапно, совместно с представителями исполнительной власти на местах, в регионах, что позволит значительно упростить и ускорить процессы формирования туристской привлекательности республики на мировом рынке туристических услуг.

В заключение хотелось бы отметить - для того, чтобы отрасль туризма стала высокодоходной, как показывает мировая практика развития туризма, необходима консолидация усилий всех участников туристского рынка, государственного и частного секторов. И здесь роль Правительства республики заключается в обеспечении координации политики развития и планирования в туристской индустрии на межгосударственном, государственном и частном уровнях.

При комплексном решении всех задач, оговоренных выше, несомненно, в ближайшие годы будет обеспечено создание конкурентоспособной туристской индустрии, способной к деловому сотрудничеству в рамках международной торговли услугами в сфере туризма и отдыха.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Азар В.И., Туманов С.Ю. Экономика туристского рынка// Институт международного туризма. - М.,2009.
2. Бектимирова Н.Н. Аспекты аттрактивности в туристском продукте Казахстана. - Алматы, 2013. – 146 с.
3. Официальный сайт Министерства РК По туризму и спорту [Электронный ресурс] - режим доступа: <http://www.mts.gov.kz/>.
4. Гилек Ю.Н. Туристические маршруты центрального Казахстана.- Караганды: Издательство КарГУ, 2010. – 235 с.
5. Дауренбеков Ж. Историко-культурное наследие Шелкового пути.- Алматы, 2011.

ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫНЫҢ БОЛАШАҚТАРЫ ҚАЗАҚСТАНДА

Түйін

Мақалада туризмнің теориялық аспектілері, Қазақстан Республикасының экономикасында туристік қызметтің мағынасы, туристік ресурстар қарастырылады.

Қазақстан Республикасында туризмді дамыту болашағы және негізгі бағыттары, зерттеу және талдау факторлары туризм ортасында үлкен орын алады.

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN KAZAKHSTAN

Resume

The article examines the main theoretical aspects of tourism, the article reveals the importance of tourism in the economy of the Republic of Kazakhstan, analyzed the potential of tourism resources of the country. Practical significance of the research done is determined by the analysis of factors affecting tourism and the identification of the main directions and prospects of development of tourism in the Republic of Kazakhstan.

МАЗМҰНЫ

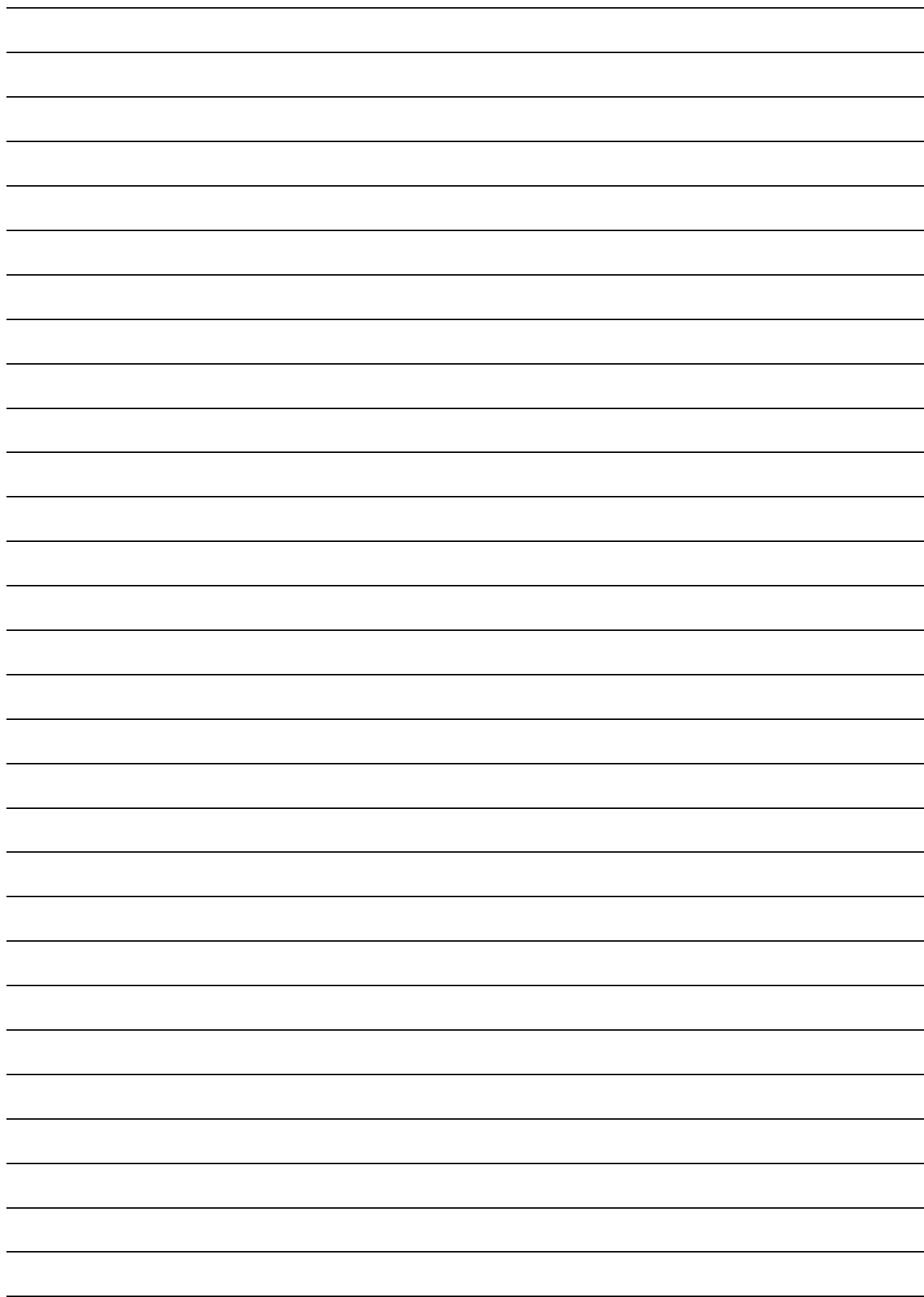
<i>Н. Тошков, М. Душкова, А. Симитчев, А. Колева, К. Балканский, Н. Менков</i> Алабота және годжи берри экструдаталарларының дербес кеңею индексі және тығыздығы.....	5
<i>К.Б. Бағаділов, Г.С. Башарова, Б.Д. Жиенбаев</i> Тиеу-түсіру жұмыстарын жетілдіру жолдары және олардың автөкөлік жұмысының өнімділігіне әсері.....	10
<i>Қ.Б. Бағаділов, Б.Д. Жиенбаев, Г.С. Башарова</i> Доңғалақ теориясындағы кейбір қате ұғымдар.....	14
<i>Т.А. Байбатыров, А.Б. Абуова, Ж. Маудархан, Т.А.Булеков, С.А. Түлкібаева</i> Мақсары жанама өнімдерінің химиялық құрамы және оны құрама жем өндірісінде тиімді қолдану жолдары.....	17
<i>А.С. Мадиева</i> Энергияның қайта жаңғыртылатын көздері кезіндегі энергиямен қамтамасыз ету жүйесі.....	20
<i>М.Н.Дюсембаева, Е.Қ. Үмбетқұлов</i> Кіші су электрстанцияларының су техникалық ғимараттардағы апаттардың тәуекелділігін сараптау және бағалау.....	24
<i>М.М.Даулетбаева, С.М.Джамилова, А.С.Ізбасар</i> Топырақ микроорганизмдеріне фундазолдың әсері.....	31
<i>Ш.А. Абдиева</i> Энергетиканың бүгіні және ертеңі.....	37
<i>Л. Т.Құрманбаева</i> Азаматтық іс жүргізу құқығының формалы және нормативтік ұғымы.....	43
<i>У.К. Шубаева</i> Неопротестантизмде жеке тұлғаны дінге тарту технологиясы.....	49
<i>У.К. Шубаева</i> Қазақстандағы діни білім мен тәрбиенің рөлі.....	54
<i>А. Мүрсәлімова</i> Әкімшілік құқық Қазақстанның құқықтық жүйесінің дербес саласы.....	60
<i>Д.Ш.Исмаилова, С.М.Мадыхан</i> Пациенттер қауіпсіздігінің құқықтық қамтамасыз етілуінің өзекті мәселелері.....	63
<i>Х.Н. Садықов</i> Абай Құнанбаев және әлем әдебиеттері.....	68
<i>Х.Н. Садықов</i> Поэзия мен ғылымдағы сөз құдіреті. Олжас Сулейменовтың шығармашылығы.....	74
<i>А.Б. Джумашева</i> Л. Улицкаяның «Шешек» шығармасындағы заттық әлем.....	80
<i>Г.Е. Рысбекова, Ш.С. Рысбекова</i> Студентердің шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдарының негізі.....	83
<i>Е.А. Абетаева</i> Бастауыш сыныпта шығармашылық тапсырмаларды дамыту ерекшеліктері.....	88
<i>О.А. Стаценко</i> Қазақстанда туризмнің дамуы болашағы.....	91

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Н. Тошков, М. Душкова, А. Симичев, А.Колева, К. Балканский, Н. Менков</i>	
Частный индекс расширения и плотность экструдатов от лебеды и годжи бери.....	5
<i>К.Б. Багадилов, Г.С. Башарова, Б.Д. Жиенбаев</i>	
Пути совершенствование погрузочно-разгрузочных работ и их влияние на производительность работы автотранспорта.....	10
<i>К.Б. Багадилов, Б.Д. Жиенбаев, Г.С. Башарова</i>	
О некоторых ошибочных понятиях в теории колеса.....	14
<i>Т.А. Байбатыров, А.Б. Абуова, Ж. Маудархан, Т.А.Булеков С.А. Тулькубаева</i>	
Химический состав сафлорных продуктов и выгодное применение сафлора на сборной производстве зерна.....	17
<i>А.С. Мадиева</i>	
Система энергообеспечения на основе возобновляемых источников энергии.....	20
<i>Е.К. Умбеткулов, М.Н. Дюсембаева</i>	
Анализ и оценка риска аварий на гидротехнических сооружениях малых гидроэлектростанций.....	24
<i>М.М. Даулетбаева, С.М. Джамилова, А.С. Избасар</i>	
Влияние фундазола на почвенные микроорганизмы.....	31
<i>Ш.А. Абдиева</i>	
Энергетика сегодня и завтра.....	37
<i>Л. Т. Кұрманбаева</i>	
Формально-нормативная сущность гражданского права.....	43
<i>У.К. Шубаева</i>	
Технология притяжение личности к религии неопротестантизме.....	49
<i>У.К. Шубаева</i>	
Религиозное знание и роль воспитания в Казахстане.....	54
<i>А. Мурсалимова</i>	
Административное право как самостоятельная отрасль правовой системы Казахстана.....	60
<i>Д.Ш. Исмаилова, С.М. Мадыхан</i>	
Актуальные вопросы правового обеспечения безопасности пациентов.....	63
<i>Х.Н. Садыков</i>	
Абай Кунанбаев и другие литературы мира.....	68
<i>А.Б. Джумашева</i>	
Вещный мир в рассказе Л. Улицкой «Ветряная оспа».....	74
<i>Г.Е. Рысбекова, Ш.С. Рысбекова</i>	
Пути развития индивидуальных творческих способностей у студентов.....	80
<i>Х.Н. Садыков</i>	
Слово в контексте поэзии и науки. О творчестве Олжаса Сулейменова.....	83
<i>Е.А. Абетаева</i>	
Особенности развитие творческих заданий в начальной школе.....	88
<i>О.А. Стаценко</i>	
Перспективы развития туризма в Казахстане.....	91

CONTENTS

<i>N. Toshkov, M. Dushkova, A. Simitchiev, A. Koleva, K. Balkanski, N. Menkov</i>	
Sectional expansion index and density of extrudates from Quinoa and Goji Berry	5
<i>K.B. Bagadilov, G.S. Basharova, B.D. Zhienbaev</i>	
Ways of improvement of loading and unloading works and their influence on productivity of work of motor transport.....	10
<i>K.B. Bagadilov, B.D. Zhienbaev, G.S. Basharova</i>	
About some wrong concepts of the wheel theory.....	14
<i>T.A. Baybatyrov, A.B. Abuova, Zh. Maudarkhan, T.A. Bulekov, S.A. Tulkibayeva</i>	
Chemical composition of safflower products and favourable use of the safflower on combined production of grain.....	17
<i>A.S. Madieva</i>	
System of energy supply based on renewable energy sources.....	20
<i>Y. Umbetkulov, M. Dyusseмбаeva</i>	
A risk analysis and estimation of accidents on hydrotechnical building of the small hydroelectric power stations.....	24
<i>M.M. Dauletbaeva, S.M. Dzamilova, A.S. Izbasar</i>	
The effects of phundazol on the soil microorganisms.....	31
<i>Sh.A. Abdiyeva</i>	
Energy today and tomorrow.....	37
<i>L. T. Kurmanbaeva</i>	
Formal and standart essence of civil law.....	43
<i>U.K. Shubaeva</i>	
Technology attraction of personality to the religion neoprotestant.....	49
<i>U.K. Shubaeva</i>	
Religious knowledge and role of education are in Kazakhstan.....	54
<i>A. Mursalimova</i>	
Administrative law as an independent branch of legal system of Kazakhstan.....	60
<i>D.SH. Ismailova, S.M. Madykhan</i>	
Topical issues of legal security of patients.....	63
<i>Kh. N. Sadykov</i>	
Abay Kunanbayev and world literatures.....	68
<i>A.B. Dzhumasheva</i>	
The corporal world in I. Ulitskaya's story «Chicken pox».....	74
<i>G.E. Rysbekova, Sh.S. Rysbekova</i>	
Ways of development of individual creative abilities of students.....	80
<i>Kh. N. Sadykov</i>	
Poetry get together with science. On the works of Olzhas Suleimenov.....	83
<i>E.A. Abetayeva</i>	
Especially the development of creative activities in the elementary school.....	88
<i>O. Statsenko</i>	
Prospects of development of tourism in Kazakhstan.....	91

**ЕУАЗИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
Ғылыми журнал**

**ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
Научный журнал**

**THE JOURNAL
OF EURASIAN TECHNOLOGICAL UNIVERSITY
Scientific journal**

3(17)/2014

**Журнал зарегистрирован Министерством культуры и информации
Республики Казахстан
Свидетельство №14450-Ж**

Подписано в печать 17.09.2014г. Формат 60x84 ^{1/8}.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 12,75. Тираж 500 экз. Заказ № 01478.

г. Алматы, ул. Байтурсынова 95, оф. 107 (угол ул. Курмангазы)
раб.8 (727) 327-41-95, сот. +7 (777) 214-02-50, +7 (707) 214-02-50
almaprintmaster@gmail.com